

19 МАЯ 1995 г.

№ 20 (3792)

Кошт 400 руб.

“КАЛІ ДЫХАЦЬ І ЖЫЦЬ НЕМАГЧЫМА...”

*Мікола МІКУЛІЧ: “Невымоўна
блага Максіму Танку. Палыновая
гаркота страт і няшчасцяў, нягод і
расчараванняў, якія апошнім
часам гэтак неміласэрна
абрушыліся на і без таго
схварэлага паэта, моцна падбіла
яго здароўе, па-жывому раскроіла
душу і сэрца. А тут яшчэ вядомыя
грамадска-сацыяльная хлюпата і
бязладдзе...”*

5

ВЯРТАННЕ ЛЕАНІДА КУЗЬМІНА

*Юлія АНДРЭВА: “У красавіку год
таму яму споўнілася трыццаць. А
на тыдзень да гэтай адметнай
даты ён вярнуўся з ужо другой па
ліку гастрольнай паездкі па Расіі.
Вярнуўся? Ці наадварот...”*

10–11

КАБ КРАЙ БЫЎ ВОЛЬНЫМ...

*С. ПАДОКШЫН: “Прыхільнасць
Мікалая Радзівіла Чорнага
Рэфармацыі некаторыя
даследчыкі звязвалі з яго быццам
бы сепаратысцкімі тэндэнцыямі,
жаданнем ператварыць
падуладныя яму землі ў сваё
ўдзельнае княства, лёгкадумным
рэлігійным франдзёрствам...”*

16

БУДЗЬМА РАЗАМ!

Паважаныя прыхільнікі “ЛіМа”!
Не зважайце на тое, што некалькі апошніх
нумароў нашай газеты прыйшлі да вас
са спазненнем. “ЛіМ” выходзіў і будзе
выходзіць, а цяжка сёння ўсім нам. Пад-
трымайце “ЛіМ”, падпішыцеся на “ЛіМ”,
будзьма разам у змрочныя гадзіны і тады
— выжывем!
Кошт падпіскі
ў Мінску: на 3 месяцы — 15 тысяч
рублёў, на 1 месяц — 5 тысяч рублёў; па
Беларусі: на 3 месяцы — 12 тысяч рублёў,
на 1 месяц — 4 тысячы рублёў.
Наш індэкс — 63856.

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе не пушчалі з ярма
І душу тваю абакралі, —
У ёй нават мовы няма.

Збудзіўшысь ад грознай бяды,
Ўвесь поўны смяротнай жуды,
Ты крыкнуць не вольны “Ратуйце!”
І мусіш ты “Дзякуй” крычаць.
Пачуйце жа гэта, пачуйце,
Хто ўмее з вас сэрцам чуваць!

Максім БАГДАНОВІЧ

Што казаць, калі няма чаго казаць... Усё сказаў пра сябе “народ” Беларусі 14 траўня. Ён яшчэ раз паказаў усяму свету, што ўласна народа — няма, а ёсць — насельніцтва. А пра “няма” і размовы няма.

ГАНЬБА ТЫДНЯ

Пасля аднабоковай масіраванай атакі праз тэлебачанне і друк, што правяла напярэдадні рэферэндуму каманда прэзідэнта, у выніках гэтага самага рэферэндуму, пэўна, ніхто не сумняваўся. Некалькі вечароў прэзідэнт паказваў, як ён будзе галасаваць і прасіў народ падтрымаць яго — выкрэсліваць слова “супраць”. І народ, на смех усяму цывілізаванаму свету, падтрымаў яго. Тое, што адбылося на Беларусі, — пакуль не трагедыя. Гэта — фарс, гэта — агонія посткамуністычных сіл, у якіх няма ні перспектывы, ні будучыні. Яны непазбежна пацярпяць крах, але шлях Беларусі і беларусаў да сапраўднай незалежнасці ляжыць праз ганьбу і пакуты. Ганьбу мы перажываем цяпер, а пакуты — наперадзе. Бо надышоў час прэзідэнту пераходзіць да выканання асноўных перадвыбарчых абяцанняў: рэфармаваць, ажыўляць эканоміку — “запускаць заводы”. Ніхто і нішто цяпер у гэтым перашкаджае яму не будзе: ні Вярхоўны Савет, ні апазіцыя, ні мова, ні сімвалы...

“ПЕРСПЕКТЫВА” ТЫДНЯ

12 траўня ў Мінску падпісаны пратаколы аб завяршэнні першага этапу фармавання мытнага саюза між Расіяй і Беларуссю. Мытны кантроль на чыгуначным і авіятранспарце цяпер адменены. Па словах А. Лукашэнкі, на другім этапе будзе заключаны плацёжны, а затым і валютны саюз. І, магчыма, ужо ў канцы траўня прэзідэнты дзвюх краін — Лукашэнка і Ельцын — разбуряць сімвалічны памежны слуп на мяжы Беларусі і Расіі... Словам, якраз да пачатку прэзідэнцкіх выбараў у Расіі Лукашэнка паспее ўключыць нашу дзяржаву ў склад Расіі, каб вылучыць сваю кандыдатуру і на белым кані ўехаць у Крэмль. Бліскучая “перспектыва”! Асабліва для нашага рахманага насельніцтва. Толькі вось у яго згоды больш ніхто пытаць не будзе.

НЕЦЯРПЛІВАСЦЬ ТЫДНЯ

Ужо праз дзень пасля рэферэндуму прэзідэнцкая каманда ўзяла над сваёй рэзідэнцыяй чырвоны сцяг. Чым яна пры гэтым кіравалася — невядома. Бо “воля народа” — толькі воля, а не закон і не ўказ.

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

“У нашай Канстытуцыі, нагадаю, наогул не абумоўліваецца колер дзяржсцяга і від герба. Думаецца, калі адпаведны артыкул Асноўнага Закона такім і застанецца, то і праблем не ўзнікае — дзейнічаць варта ў адпаведнасці з меркаваннем выбаршчыкаў, выказаным у ходзе ўсенароднага галасавання. Калі ж уносіць у Канстытуцыю далаўненні, то 3 мільёнаў 620 тысяч 658 галасоў, якія пададзены на рэферэндуме за новую сімволіку, яўна не хапае. Пагэтак тут, напэўна, сваё важкае слова павінны ў бліжэйшы час сказаць юрысты”.

(З нататкі Ігара Грышана “Колькі часу спатрэбіцца для фармавання парламента? Пытанне, вядома, цікавае...”, “Советская Белоруссия”, 17 траўня г. г.).

ЗАГЛОВАК ТЫДНЯ

“Пагоня” чакала стагоддзі. Пачакае яшчэ крыху”. (“Звязда”, 16 траўня г. г. Аўтар — Аляксандр Бярэзінскі).

ПАПЯРЭДЖАННЕ ТЫДНЯ

Настаўнікі 12 школ і выхавальні 4 дзіцячых садоў Салігорска распачалі страйк з мэтай дабіцца ад урада выплаты заробку і даплац згодна з Законам “Аб адукацыі”. Настаўнікі Гомеля, са свайго боку, падтрымалі зварот дырэктараў школ горада да прэзідэнта і міністра адукацыі з патрабаваннем карэннага паляпшэння матэрыяльнага становішча настаўнікаў. Калі патрабаванні не будуць выкананы, настаўнікі могуць аб’явіць страйк напярэдадні экзаменаў.

АБСУРД ТЫДНЯ

Страйк аб’явілі і рабочыя акцыянернага таварыства “Мінск камвольны камбінат”. Прычына: няма сыравіны, людзі працуюць 1-2 дні на тыдзень, заробак не выплачаны нават за сакавік. На сходзе, які адбыўся ў Палацы культуры камбіната, забастоўшчыкі прынялі зварот да прэзідэнта краіны Аляксандра Рыгоравіча Лукашэнкі з просьбаю, каб ён прызначыў талковага прэзідэнта іхняга таварыства... Дзіўны ўсё ж народ — беларусы.

ЛІЧБА ТЫДНЯ

На 60 мільярдаў рублёў папоўніўся бюджэт Беларусі ў выніку ўвядзення акцызных марак на цыгарэты і гарэлку. Для нашай дзяржавы гэта — кропля ў моры. Калі б гэтыя грошы мэтава накіраваліся, скажам, у пенсійны фонд — было б зразумела, а так, дзе яны падзеліся — невядома.

ПАРАЎНАННЕ ТЫДНЯ

Рэдакцыя газеты “Знамя юности” аб’явіла, што перапыняе да суботы выпуск выдання, бо даўгі яго склалі больш за 1 мільярд рублёў. Як па лімаўскіх мерках, дык лічба астранамічная. Выдавецтва “Польмя”, праз якое фінансуецца “ЛіМ” і яшчэ каля 30-ці выданняў, у тым ліку “Настаўніцкая газета”, “Культура”, “Наша слова”, “Маладосць”, “Беларусь”, “Спадчына” і інш., было вымушана прыпыніць сваю дзейнасць, калі доўг склаў усяго 500 мільёнаў рублёў. Як вынік — не выйшаў “ЛіМ”, іншыя беларускамоўныя выданні. На час, калі пішуцца гэтыя радкі, дзяржава не змагла “знайсці” ў бюджэце грошы для нас, беларускамоўных, малатыражных выданняў, якія не займаюцца камерцыйнай дзейнасцю, не маюць звышпрыбыткаў ад рэкламы і “каштуюць” дзяржаве ўсе разам значна менш, чым адна рускамоўная газета “Знамя юности”.

ЮБІЛЕЙ ТЫДНЯ

Учора журналісты “Добрага вечара” выпусцілі свой 1000-ы нумар. Вішнем нашых калег з юбілеем і зычым ім плёну на ніве адраджэння беларушчыны.

Даведаўшыся з раніцы 15 траўня аб выніках “рэферэндуму” я міжволі нагадаў словы вядомай песні Віктара Шалкевіча: “Добрай раніцы, жлобская нацыя!” Гэта, дарэчы, пры тым, што такія вынікі няцяжка было прадбачыць загадзя. Бо якіх патрыятычных сэнсу можна чакаць ад людзей, што з дзіўнай, нечалавечай пакорлівасцю ўспрымаюць кашчунныя эксперыменты над сваім лёсам і лёсам сваіх дзяцей і сваё жабрацтва тлумачаць тым, што “Лукашэнка перашкаджае”? Цяпер, здаецца, яму не перашкаджае ніхто і нішто...

Напярэдадні “рэферэндуму” і выбараў у Нацыянальным прэс-цэнтры адбылася своеасабліва прэс-канферэнцыя наадварот. Прадстаўнікі Паўночна-атлантычнай Асамблеі, Еўрапейскага парламента, Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, што прыехалі на Беларусь у якасці назіральнікаў, задавалі пытанні журналістам (на сустрэчу прыйшлі журналісты дэмакратычных поглядаў) ад-

носна маючых адбыцца мерапрыемстваў. Факты, названыя ў часе сустрэчы, павінны былі пераканаць, што Беларусь — краіна, дзе сфармавалася аўтарытарная ўлада, і ні пра якія “роўныя магчымасці” на выбарах і свабоднае волевыяўленне на “рэферэндуме” не можа і гаворкі ісці. Малаверагодна, каб заходнія наглядальнікі наведалі нашу глыбінку, дзе якраз найбольш, спрыяльныя ўмовы для “беспрэдела”, але і ў цэнтры парэшанню хапала. Так што спадзявацца на тое, што ў бліжэйшы час нас у Еўропе прызнаюць за сваіх, не даводзіцца. Але ж сп. Лукашэнка гэтага і не трэба, ён глядзіць на Усход...

Падкантрольная прэзідэнту прэса паспяхалася павіншаваць Лукашэнка з чарговай перамогай і выказаць радасць з нагоды маючых адбыцца ліквідацыі беларускай мовы, замены дзяржаўных сімвалаў, наданні прэзідэнту дадатковых паўнамоцтваў. Хочацца спадзявацца, што рэалізаваць рашэнні “рэферэндуму” будзе не так

проста: усё ж такі ёсць пэўная, зацверджаная законам працэдура, невядома яшчэ, як паставіцца да ўсяго гэтага новага парламенту, ды і палітычныя апаненты прэзідэнта так проста “зброю не складуць”.

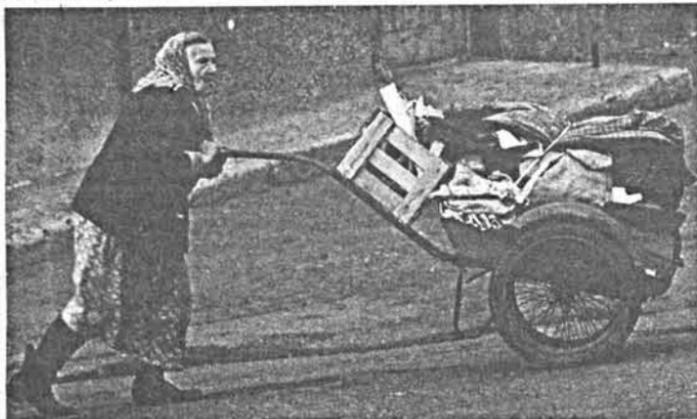
У гісторыі войнаў шматкроць паўтаралася сітуацыя, калі ў часе бітвы кавалерыя, захапіўшы пераследам разбітай пяхоты, забывала ў гарачцы бою пра ўласную бяспеку і нечакана нарываўлася на замаскіраваную артылерыю. Нешта падобнае адбываецца сёння ў сацыяльна-палітычным жыцці нашай краіны. Прэзідэнт дзейнічае метадам кавалерыйскай атакі супраць сваіх палітычных апанентаў. Але што ён будзе рабіць, калі нарэшце заговорыць “цяжкая артылерыя” законаў эканомікі, калі ў чарговы раз “стрэляць” цэны, выбухне гіперінфляцыя?

Кепска тое, што за авантуры ўлады зрэшты плаціць народ. Адмовіўшыся на “рэферэндуме” ад свайго спрадвечнага герба, ад хрысціянскага крыжа на карысць сатанінскаму сімвалу — бальшавіцкай чырвонай зоркі, народ вырак самога сябе на пакуты. За ўсё брыдкае і трагічнае, што яшчэ здарыцца з нашай краінай, нясуць адказнасць і тыя, хто галасаваў на рэферэндуме “за”, і тыя, хто ўвогуле не пайшоў галасаваць. Але разам з імі цяжар граху падзяляць усе, хто жыве на гэтай зямлі.

Нехта скажа: “Бел-чырвона-белы сцяг і “Пагоня” яшчэ вернуцца”, і гэта будзе няпраўдай. Бо яны нікуды не знікаюць, яны застаюцца з намі, незалежна ад свайго юрыдычнага статусу.

А “рэферэндум”... Такое ўжо было. У красавіку 1991 года быў рэферэндум пра “абноўлены саюз”, а потым быў Жнівень, а потым — Віскілі...

Пётра СІЛІЦКА

Па шляху да “інтэграцыі” ...

Фота С. Брушко

ТРИ ДНИ ДРУЖБЫ І ЕДНАСЦІ

Імі сталі Дні культуры Расіі ў Мінску, што праходзяць у сталіцы нашай дзяржавы з 17 па 19 мая ў адказ на нядаўнія Дні беларускай культуры ў Маскве. Як на сённяшні час, дык мерапрыемства, можна сказаць, у нечым звычайнае. Прынамсі, асаблівага трыумфу з гэтага не робіцца. А калі кінуць позірк у нядаўняе мінулае, дык, аказваецца, можна гаварыць і пра свайго роду юбілей. Падобныя дні праходзілі ў Мінску апошні раз ажно ў 1955 годзе.

Адкрыццё Дзён адбылося ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі святочным канцэртам, у якім прыняў удзел Маскоўскі дзяржаўны сімфанічны аркестр пад кіраўніцтвам народнай артысткі СССР В. Дударавай. А за дзве гадзіны да гэтага ў сталічным кінатэатры “Перамога” пачаўся фестываль расійскага кіно. Гледачы змаглі пазнаёміцца з новым мастацкім фільмам А. Міндадзе і В. Абдрашывава “Гэса для пасажыра”. У праграме Дзён — прэм’ера мультфільма “Пра каханне і муху”, шэраг дакументальных стужак. Адметна, што ўваход на ўсе сеансы — свабодны.

Госці і ўдзельнікі Дзён прынялі ўдзел ў адкрыцці сезона музея скульптуры пад адкрытым небам у Строчыцах, наведалі Хатынь. У музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны адкрылася выстаўка графікі “Дарога да Перамогі”, а гэта — творы дваццаці аўтараў. На сцэне ДАВТа Рэспублікі Беларусь паказваюцца опера “Царская нявеста” М. Рымскага-Корсакава і балет П. Чайкоўскага “Спячая прыгажуня” з удзелам вядучых салістаў Вялікага тэатра Расіі.

Сёння ўрачыстае закрыццё Дзён. У зале філармоніі ў выкананні Маскоўскага аркестра і Беларускай капэлы разам з салістамі, заслужанымі артыстамі Расіі Н. Краснаў, Л. Івановай, Ус. Грыўнавым, А. Сафіўліным прагучыць слаўная Дзевятая сімфонія Л. ван Бет’ховена.

АДЗНАКА СВАБОДНАЙ ПРЭСЫ

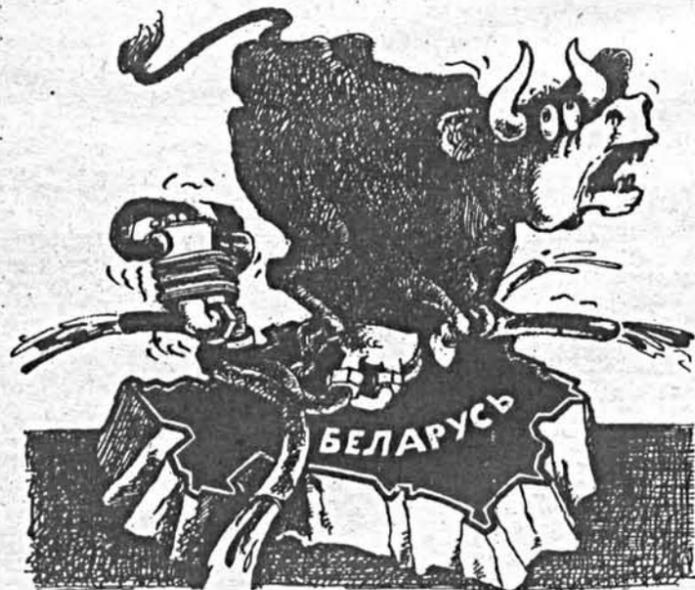
У майстэрні Аляся Марачкіна адбылася выстава палітычных карыкатур Алега Карповіча. Выстава ў майстэрні — сама па сабе з’ява досыць нечаканая і таму выключная. Мастацтва, якое, здавалася, мінула ўжо часы андэрграўнда, зноў вяртаецца да папярэдняга стану. Нават прычына гэтага, што вельмі сімвалічна, падобная — сітуацыя ў грамадскім жыцці дае падставы для з’едлівай крытыкі, але ж не дазваляе яе ўсеагульнай пагалоскі.

Алег Карповіч — прафесійны мастак, выпускнік Беларускай акадэміі мастацтваў. Ды вядомасць да яго прыйшла праз іншае. Памятаецца: на апошняй выставе суполкі “Пагоня” ад шэрагу ягоных карыкатур людзі літаральна не адыходзілі, клікалі сяброў, смяліся. І доўга пасля знаёмых згадвалі трапныя вобразы палітычных лідэраў і не менш трапныя подпісы да лістоў. Дасюль ніша палітычнай карыкатуры ў рэспубліцы не была занятая. Па сутнасці, Алег пер-

шы, хто па-мастакоўску, з вялікай адказнасцю заняўся гэтым жанрам як сур’ёзным мастацтвам, вартым увагі.

Зрэшты, гэты талент мастака заўважлі і галоўнае, падхапілі “Свабодныя новысці плюс” — і толькі сабе на карысць. Газетная графіка, мяркуючы па ўсёй нашай прэсе, за апошнія гады звязлася амаль да нуля. З аднаго боку, гэта абумоўлена элементарным недахопам сродкаў, а з другога — мабыць, уздзеяннем паўлегальнага стану часткі газет, якім проста было не да знешняга выгляду старонак. “Свабодныя новысці плюс” — інфармацыйна-аналітычны што-тыднёвік, які разглядае палітыку не праз ружовыя акулеры альбо прызму нейкай партыі ці руху. З’едліваць і аб’ектыўнасць матэрыялаў паядналі карыкатуры Аляся Карповіча — жорстка, зладзённы і вельмі дарэчны ў сучасны момант.

Н. ШАРАНГОВІЧ

Адна з работ Аляся Карповіча.

УСЕБЕЛАРУСКІ ФЕСТИВАЛЬ НАРОДНАГА ГУМАРУ

На пачатку красавіка калегія Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь, упраўленне культуры Гомельскага аблвыканкама і выканкам Калінкавіцкага раёна прынялі пастанову "Аб правядзенні Усебеларускага фестывалю народнага гумару", у якой, у прыватнасці, гаворыцца: "Правесці з удзелам Беларускага фонду славянскага пісьменства і славянскіх культур, Беларускага дзіцячага фонду, рэдакцый часопісаў "Вожык", "Вязёлка", газет "Рэспубліка", "Звязда", "Гомельская праўда" 7—9 ліпеня 1995 года ў Калінкавіцкім раёне Усебеларускага фестывалю народнага гумару. Упраўленню ўстаноў культуры і народнай творчасці міністэрства запрасіць да ўдзелу ў фестывалі творчыя дэлегацыі з Балгарыі, Польшчы, Расіі і Украіны. Арганізацыйныя пытанні па падрыхтоўцы і правядзенні фестывалю народнага гумару ўскласці на Беларускае ўніверсітэт культуры, Гомельскі абласны навукова-метадычны цэнтр і аддзел культуры Калінкавіцкага райвыканкама. Грашовыя сродкі пералічвацца на разліковы рахунак аддзела культуры Калінкавіцкага райвыканкама N 131910 код 151501674, 40061391 у Ашчадбанку N 6232 у г. Калінкавічах".

Ва ўмовах правядзення Усебеларускага фестывалю народнага гумару гаворыцца: "У фестывалі прымаюць удзел калектывы мастацкай творчасці і індывідуальныя выканаўцы — пераможцы абласных (і г. Мінска) свят, фестывалю народнага гумару, незалежна ад іх ведамаснай падпарадкаванасці і без абмежавання ўросту.

Адбор для ўдзелу ў фестывалі

праводзіцца на працягу красавіка—чэрвеня 1995 года па наступных жанрах: розыгрыш, небыліца, гумарэска, жарт, замова, анекдот, прыпеўка, народная гульня, жартоўны танец і песня, тэатры мініяцюр, гульневая жартоўныя праграмы культурарганізатараў. У сваім складзе творчыя дэлегацыі ад кожнай вобласці і Мінска могуць мець не больш за 30 чалавек. Для прыняцця ўдзелу ва ўрачыстым адкрыцці фестывалю дэлегацыі абласцей рэспублікі павінны падрыхтаваць тэатральныя гумарыстычныя прывітанні (на 5—7 хвілін), якія могуць уяўляць сабой спеваасаблівыя канцэрты. Для выступлення па ўсіх жанрах кожнай вобласці выдзяляецца 1 гадзіна 10 хвілін, што прыкладна складае 8 хвілін на кожны жанр. Дэлегацыі абласцей выступаюць таксама з канцэртнымі праграмамі на сцэнічных пляцоўках Калінкавіцкага раёна. З красавіка па чэрвень 1995 года праводзіцца рэспубліканскі конкурс раённых, гарадскіх і абласных газет, якія на сваіх старонках друкуюць творы рэгіянальнага гумарыстычнага фальклору. Пераможцы конкурсу — па тры лепшыя газеты ад вобласці — прымаюць удзел у фестывалі. Спісы ўдзельнікаў творчых дэлегацый, праграмы выступленняў, індывідуальны рэпертуар, сцэнарый гульневых праграм прадстаўляюцца АНМЦ у Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь (упраўленне ўстаноў культуры і народнай творчасці) да 1 чэрвеня 1995 года".

Па выніках фестывалю будуць падрыхтаваны да друку спецыяльны зборнікі найбольш цікавых матэрыялаў.

ЯЕ ВЯЛІКАСЦЬ — АКТРЫСА

Менавіта так называецца выстаўка, прысвечаная 90-годдзю Стэфаніі Міхайлаўны Станюты, разгорнутая ў гэтыя дні ў памяшканні Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Шматлікія экспанаты, прадстаўленыя на ёй — нумары газет, часопісаў, кнігі, буклеты, афішы, — дазваляюць у асноўных вехах прасачыць жыццёвы і творчы шлях адной з самых выдатных беларускіх актрыс.

Адначасова гэтыя матэрыялы і свайго роду далучэнне да гісторыі нацыянальнага тэатра, бо менавіта лёс С. Станюты — народнай артысткі СССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі, нашай выдатнай сучасніцы, чалавека багатай душы і шчодрога сэрца — акурат і ўспрымаецца як частка яе. А за лёсам гэтым шляхі станаўлення тэатра і мужання яго. А за ім — тыя пудыны, якімі ішло змаганне за ўсё беларускае.

Быць першым заўсёды адказна. Яна ж, Стэфанія Міхайлаўна, часта вымушана была браць на сябе ношу першапраходцы. І тады, калі яшчэ ў 1919 годзе пачала сцэнічную дзейнасць у Першым беларускім таварыстве драмы і камедыі. Зусім юнай дзяўчынкай спасцігала сакрэты гэткага таямнічага, загадкавага і такога вабнага мастацтва. І тады, калі пасля сканчэння ў 1926 годзе ў Маскве Беларускай драматычнай студыі назаўсёды звязала лёс з прафесійнай сцэнай. А з 1931 года, як вядома, знаменна працуе ў тэатры імя Янкі Купалы.

За гэты час Стэфанія Міхайлаўна створаны дзесяткі яркіх, запамінальных вобразаў. Няма патрэбы іх пералічваць, бо ці не кожная роля, выкананая С. Станютай, тое мастакоўскае дасягненне, на якое здатны толькі творца, які мае талент, Богам дадзены, і ашчадна расходую яго на карысць роднай Бацькаўшчыны. Ёй аднолькава блізка самы розны рэпертуар, але ў яе набытках далёка не апошняе ролю займаюць спектаклі, створаныя па п'есах беларускіх аўтараў.

Свой чалавек Стэфанія Міхайлаўна і на радыё, і на тэлебачанні,

здымалася яна і ў многіх фільмах.

Сапраўды — яе вялікасць АКТРЫСА І гэтым, бадай, усё сказана.

З днём нараджэння, дарагая Стэфанія Міхайлаўна! Мы, прыхільнікі Вашага яркага, самабытнага таленту, зычым Вам усяго самага найлепшага, а найперш — здароўя і яшчэ раз здароўя!

Урачыстае віншаванне Стэфаніі Міхайлаўны са слаўным юбілеем адбылося ў яе родным тэатры. Сабраліся калегі па працы, прадстаўнікі грамадскасці, удзячныя глядачы.

Пранікнёныя словы ў адрас юбіляркі сказалі намеснік Старшыні Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь У. Русакевіч, міністр культуры і друку А. Бутэвіч, старшыня праўлення Беларускага Саюза тэатральных дзячаў А. Дударуў...

Указан Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь С. Станюта за вялікі асабісты ўклад у развіццё беларускага тэатральнага мастацтва, высокае прафесійнае майстэрства ўзнагароджана медалём Францішка Скарыны.

"ПЛАНАЎ У НАС ШМАТ"

Да сусветнага Дня музеяў, што адзначаецца 18 мая, наш карэспандэнт меў гутарку з дырэктарам Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў РБ Леанідам ХАДКЕВІЧАМ.

— Леанід Тарасавіч, да гэтых святаў звычайна прыходзяць з нейкімі падрахункамі...

— Зроблена ў нас многа, а запланавана яшчэ больш. Але перш вернемся да пачатку 80-ых. Што ў нас было? Два музеі з філіяламі. Як на абраз, маліліся на двух класікаў, іншых пісьменнікаў як быццам не існавала. Зараз у аб'яднанні 5 літаратурных музеяў і каля дзесяці іх філіялаў. З нядаўна адкрытых назаву Кузьмы Чорнага ў Цімкавічах і Максіма Гарэцкага ў Малой Багацькаўцы. Ствараецца музей Манюшкі. Абнаўляюцца экспазіцыі музеяў Якуба Коласа, Петруся Броўкі.

— А ў вас ніхто не пытаецца, навошта пры нашай усеагульнай беднасці мець музеі ў той жа Малой Багацькаўцы, дзе турысты ўвогуле бываюць не часта?

— Калі б спыталі, я адказаў бы так. Музей — гэта перш за ўсё помнік. У дадзеным выпадку — помнік выдатнаму пісьменніку, які быў расстраляны. І хай сабе ў музеі Багушэвіча за год пабывала 500 чалавек, я не лічу, што колькасць — самае галоўнае. Гэта пры Савецкім Саюзе ў Вяцкіцы было па 50 тысяч наведвальнікаў за год, цяпер такога няма. Да нас приходзяць студэнты, школьнікі — моладзь, адным словам. Мы развіваем іх менталітэт, паглыбляем веды па роднай літаратуры, тут яны спазнаюць свае карані, чуюць, урэшце, прыгожую літаратурную мову, што на сёння таксама не лішне.

— Можна стварыцца ўяўленне, што музей — гэта нейкі ціхмяны астравок у бурлівым моры грамадскіх падзей.

— Я так не лічу. Музей — не астравок, а пярэдні край абароны культуры. Мы па-свойму адгукаемся на падзеі, самымі рознымі музейнымі сродкамі. Выставамі, напрыклад. Часовая экспазіцыя музея гісторыі беларускай літаратуры, якая мае назву "Покліч", прадстаўляе кнігі і рэчы пісьменнікаў, чые іменны былі выкраслены з нашай літаратуры, проста забаронены. Або, скажам, выстава, прысвечаная творчасці Васіля Быкава. Хіба гэта не наш водгук, не наш погляд на тое, што адбываецца ў рэспубліцы?

— Усё ідзе да таго, што праблем у нацыянальнай культуры стане яшчэ больш. Магчыма, дойдзе да таго, што не надта выкажаш сваю пазіцыю. Што вы тады будзеце рабіць?

— Мы будзем выконваць свой грамадзянскі абавязак і адлюстроўваць ход падзей аб'ектыўна, а не так, як бы некаму хацелася.

— У вас і вашых калег не бывае адчування, што вышы намагаюцца маля каму трэба, што нашы людзі розумам спляць?

— 70 год ідэалагічнай апрацоўкі не маглі не пакінуць следу ў свядомасці беларусаў. Зашмат сапраўдных інтэлігентаў было фізічна вынішчана, зашмат пастаўлена на калені. Мы нямала ездзім па Беларусі, нашы філіялы ў вёсках і мястэчках, і там такога падчас наслухаешся... Творчая інтэлігенцыя таксама не скажаш, каб была маналітнай (што бачна нават па адносінах да рэфэрэндуму). І сёння, калі мы будзем уласны дом, уласную дзяржа-

ву, зноў узнікае пытанне аб нейкіх саюзах, аб тым, каб разам, сумесна... Можна і разам, але пры гэтым захаваць свой твар і незалежнасць. Комплекс непаўнацэннасці даволі часта вылазіць з беларуса — як самага простага, так і кіруючага. Таму неабходна музейнымі сродкамі абуджаць у людзях нацыянальную годнасць, кранаць лепшыя струны чалавечых сэрцаў.

— Якія з музеяў, на ваш погляд, адпавядаюць сучасным музейным канонам, а значыць — найлепш выконваюць сваю асветніцкую, патрыятычную місію?

— Назаву перш за ўсё музей Максіма Багдановіча. Яго высокі ўзровень адзначалі і спецыялісты іншых краін, якім даводзілася пабываць у ім. Падабаецца мне таксама музей Адама Міцкевіча ў Навагрудку. Праўда, ён не ўваходзіць у наша аб'яднанне.

— Дык ёсць і незалежныя музеі?

— Я не згодзен з пастаноўкай пытання. Усе музеі аб'яднання незалежныя, у кожнага свой юрыдычны статус. Па-за гэтай дзяржаўнай структурай яшчэ працуе музей Янкі Купалы. Аб'яднанне на сённяшні дзень — гэта магчымае аб'яднанне сілы і сродкі, вызначыць прырытэжныя накірункі развіцця. Расце не толькі лік літаратурных музеяў, але і ўзровень музейных работнікаў.

— Калі ён сапраўды расце, то толькі дзякуючы практыцы. Наколькі мне вядома, усё музейшыцкі — пераважна філолагі і спецыяльнай падрыхтоўкі не маюць.

— Так, супрацоўнікі музеяў больш практыкі, чым навукоўцы. Яны ствараюць экспазіцыі, камплектуюць фонды, але, на вялікі жаль, абягульняючы навуковых прац у нас мала. Музейная навука сама патрабуе перагляду. Тое, чаму ў свой час вучылі, састарэла і не можа быць узятая за аснову. Але ж немагчыма адрозніць "перабудовацца", патрэбен час.

— Існуе такая думка, што музейная праца — адна з самых лёгкіх і спакойных.

— Музейная праца — адна з самых нізкааплачваемых. Хто атрымае калейкі, з таго цяжка ўсур'ез патрабаваць. Пра спакой таксама не скажаш. Тут свае штормы, свае віхуры, асабліва дзе ствараюцца новыя экспазіцыі. Дзе пошук, там і спрэчка.

— А як вы самі, Леанід Тарасавіч, прышлі ў музейную справу? Вы ж гісторык па адукацыі?

— Справа ў тым, што я вырас у сям'і пісьменніка, у літаратурным асяроддзі. Беларуска літаратура — родная для мяне. У 1976 годзе я стаў працаваць загадчыкам мена-

рыльнага запаведніка "Вязьніка". Праз 10 год мне прапанавалі ўзначаліць музей Максіма Багдановіча, які толькі ствараўся. У 1989 годзе адбыўся конкурс на дырэктара Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў, і я гэты конкурс прайшоў.

— Штосьці вы нічога не казалі пра матэрыяльны бок музейнай справы. Без гэтага цяпер гутарак не бывае. Ці ёсць у вас фундатары?

— Сёння галоўны фундатар культуры — дзяржава. Усё, што мы маем, гэта грошы бюджэту і падаткаплацельшчыкаў. Але каб увасобіць усё задуманае, дзяржаўных грошай не хопіць. Таму перад намі стаіць задача — знайсці людзей ці арганізацыі, якія б укладалі свае сродкі і ў музеі. Было б прасцей, калі б існаваў закон аб уласнасці. Тады б усё стала на сваё месца.

— Яшчэ адной звычайнай скаргі я не чуў — што парушаны сувязі з былымі рэспублікамі. Што б вы наконт гэтага казалі?

— Мы дасюль плённа супрацоўнічаем з музеямі адпаведнага профілю Расіі, Украіны, Польшчы. Нас запрашаюць у Маскву, Санкт-Пецярбург, Кіев, але не так проста зараз выехаць куды-небудзь за мяжу з выставаю. У мінулым годзе на базе Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры адбыўся міжнародны семінар, у Мінск прыехалі кіраўнікі многіх літаратурных музеяў — імя Пушкіна, Льва Талстога, Дзяржаўнага літаратурнага музея Украіны, гэта прафесіяналы, энтузіясты сваёй справы. У нашых суседзях музейная школа куды больш развітая, мае даўнія традыцыі і надзейны навуковы грунт. Так што нам ёсць у каго вучыцца. Эршты, у нас пры жаданні таксама ёсць што пераказаць.

— Паспехаў вам, і хай збудзецца запланаванае.

Гутарыла Г. КАРЖАНЕЎСКАЯ

3 КЛОПАТАМ ПРА ЛЁС БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Чарговы выпуск зборніка "Беларусістыка", падрыхтаваны АДДЗЕЛАМ навуковай інфармацыі па гуманітарных навуках і Інстытутам гісторыі Акадэміі навук Беларусі, невыпадкова пазначаны як "Беларусь: гістарычны лёс народа і культуры". Менавіта так называлася навуковая сесія, праведзеная АДДЗЕЛАМ гуманітарных навук 16—17 лістапада 1994 года, а матэрыялы яе сабраны гэтым разам пад адной вокладкай.

Адкрываецца зборнік уступным словам Г. Лыча. Далей ідуць даклады, з якімі выступілі М. Касцюк ("Гістарычны вопыт беларускага народа: вывучэнне і выкарыстанне"), А. Майхровіч ("Нацыянальнае духоўнае традыцыйнае беларускае ідэя"), М. Піліпенка ("Беларуская традыцыйная культура як феномен еўрапейскай цывілізацыі"), В. Каваленка ("Філасофія нацыянальнага жыцця ў беларускай літаратуры XX ст."), А. Булыка ("Моўныя кантакты перыяду фарміравання і развіцця беларускай народнасці").

Работа сесіі пасля пленарнага пасяджэння праходзіла ў пяці секцыях, адпаведным чынам і аб'яднаны ў аднаіменныя раздзелы матэрыялаў: "Этнакультурныя працэсы на тэрыторыі Беларусі старажытнай і раннесярэднявечнай эпохі", "Ва ўмовах супрацьстаяння Усход—Заход. XIII—XVIII стст.", "Пад уладай расійскай імперыі: канец XVIII ст. — 1917 г.", "Народ Беларусі ў савецкі перыяд", "У час радыкальных пераўтварэнняў".

Наклад зборніка — 250 экзэмпляраў, але з ім можна пазнаёміцца ў буйнейшых бібліятэках.

АСВЕТЛЕНА ІМЕМ СКАРЫНЫ

Як вядома, на кастрычнік 1992 года прыпала некалькі мерапрыемстваў, прысвечаных ушанаванню памяці славацкага сына зямлі беларускай Франціска Скарыны. 20 кастрычніка адбылося ўрачыстае адкрыццё мемарыяльнай дошкі ў Падуанскім універсітэце, сцэны якога памятаюць сямнаццаць першадрукара, а 21—22 кастрычніка Фонд Дж. Чыні і Цэнтр імя Ф. Скарыны правялі ў Венецыі навуковую канферэнцыю, на якой з дакладамі і паведамленнямі выступілі беларускія, італьянскія і польскія вучоныя.

Несумненна, што цікаваць да гэтых мерапрыемстваў заслугоўвае таго, каб заматаваць іх. Кіруючыся гэтым, Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны, Фонд Джорджа Чыні (Венецыя), Беларускі навукова-вытворчы цэнтр "Аднава падрыхтавалі, а выдавецтва "Навука і тэхніка" выдала кнігу "Ад Палацка і Нясвіжа — да Падуі і Венецыі".

Адкрываецца зборнік дакладам тагачаснага міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. Краўчанкі "Подзвіг Скарыны" на адкрыцці мемарыяльнай дошкі. Далей ідзе эсэ А. Лойкі "Скарына ў Падуі". Іншыя матэрыялы закранаюць розныя аспекты асветніцкай і друкарскай дзейнасці Ф. Скарыны. Вось гэтыя публікацыі: "Беларусь — Італія. Культурныя кантакты на працягу стагоддзяў" А. Мальдзіса, "Ад Нерона — да Боны, ад Боны — да Нерона. Старонкі беларуска-італьянскіх сувязей эпохі Адраджэння" В. Чапурніцкага, "Альбом Бернардэні. Новая крыніца па гісторыі архітэктуры і будаўніцтва ў Нясвіжы (канец XVI — пачатак XVII ст.)" Г. Галенчанкі, "Дантэ Аліг'еры" ў Мінску Хв. Міхасенкі, "Італьянскія першакрыніцы ў мастацтва кнігі Франціска Скарыны" В. Шматава, а таксама выступленні на канферэнцыі замежных навукоўцаў — Д. Джэраўда (Венецыя), "Колеры Русі", А. Цеханавіцкага (Лондан), "Нясвіж як еўрапейскі цэнтр культуры", П. Дзіні (Піза), "Роля беларускіх земляў у Вялікім княстве Літоўскім".

І НАВУКОЎЦЫ ВАЯВАЛІ

Напярэдадні 50-годдзя Вялікай Перамогі ў выдавецка-пабліграфічным аб'яднанні "Беларуская навука" выйшла кніга "Ваенныя лёсы": супрацоўнікі АН Беларусі — удзельнікі Вялікай Айчыннай вайны, падрыхтаваныя сакратаром камісіі Акадэміі навук Беларусі па гісторыі М. Токаравым пад рэдакцыяй ганаровага прэзідэнта Акадэміі навук М. Барысевіча.

Першыя экзэмпляры гэтага выдання былі ўручаны ветэранам вайны, што прысутнічалі на ўрачыстай цырымоніі з выпадку адкрыцця мемарыяльнай дошкі ў памяшканні прэзідэнта АН. На ёй занесены прозвішчы 17 навукоўцаў, якія загінулі ў баях за Радзіму. Сярод тых, хто выступіў на адкрыцці, быў і кандыдат эканамічных навук, удзельнік вайны І. Чарняўскі, які чытачам вядомы як пісьменнік-дакументаліст І. Дуброўскі.

Меркаванне

ВЫНІК ДУХОЎНАГА ЎЦІСКУ

Шчаслівы народ, якому не прыйшлося перажыць сацыяльнае і духоўнае рабства.

Шчаслівы народ, які не даў стаптаць і апаганіць сваёй мовы.

Тройчы шчаслівы народ, які здолеў захаваць сваю душу і нацыянальную годнасць.

Можна толькі ўявіць, што думае іншаземец пра беларусаў, чытаючы зборнік "Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы", выдадзеныя Акадэміяй навук у самы росквіт застою. Вось як у ім падаецца мудрасць і гумар беларусаў (не даводзіцца ўжо гаварыць пра мову і пазычэнне гэтых "твораў"):

"Мы калгасным ураджаем усіх ворагаў пужаем".

"У калгасе працаваць — гора і бяды не знаць".

"Зрабілі калгас — усяго стала ў нас".

А вось з раздзела "Камуністычная партыя. Вялікі Ленін":

"За камуністамі пайшлі, волю і шчасце знайшлі".

"Ад ленінскай навукі мацнеюць розум і рукі".

"Мы мацнеем і расцём, бо за партыяй ідзем" і г. д.

А паглядзіце, як ганьбіцца рэлігія:

"Бог не гуляе, многа палатна мае, бедным торбы нагатаўляе..."

"Даў бы рубель на малебен, ды самому патрабен".

"На бязлюддзі і поп — чалавек".

"На бога спадзяешся — без кашулі астанешся".

Не народ усё гэта ствараў і не народу несці за гэта адказ, і усё ж...

У сваім артыкуле "Частушка, прыпеўка і... сөгідылья" ("ЛІМ" за 23 жніўня 1991 г.) я пісаў аб згубным уплыве частушчанга сурагату на мову і фальклор. Прайшло тры гады. Газета "Звязда" аб'явіла конкурс прыпевак пад назвай "Жывы фальклор". Наконт значэння такога конкурсу ў "Звяздзе" чытаем: "Далібог, ужо не так трывожна за мову, калі штодня тысячы і тысячы людзей складаюць на ёй вершы..."

Але вось на якой мове друкуе прыпеўкі паважаная газета:

Ні Смаленска нам не трэба,
Вільні, Бранска тожа,
Дружба Янкі і Івана
Нам усёго дарожка...

Альбо:

Скаргу я ў ААН паслала,
Хай нясе папера,
Цяжка жыць на свеце стала
Без СССРа...

На здымку ў газеце бачым групу "маржоў" у плаўках каля ледзяной купелі, а побач надпіс: "Той, хто спявае прыпеўкі і горача кахае жанчыну, — не страшыцца ледзяной палонкі".

Далей чытаем: "Сярод вялікага мноства твораў рэдакцыя адбірае для друку самыя дасціпныя: дзе ёсць цікавая тэма, удалая рыфма, метафара (вобраз), лёгкі рытм, а "солі" — якраз у меру, а не занадта".

І вось самыя "дасціпныя" з адабраных прыпевак:

Я на бочачы сяджу,
А пад бочкай — ітунка.

А мой мілы — беларус,
А я — беларуска.

Альбо:

Аб'яднайце вы хутчэй
Рубель з "зайчыкам",
А цымбалачкі мае —
З балалаечкай....

Прапаную чытачам "ЛіМа" самім меркаваць аб мастацкай вартасці такога "фальклору"...

Неадназначна стаўлюся я і да так званай "апрацоўкі" народных песень.

Народная песня — гэта першакрыніца нашага духоўнага выхавання, нашай культуры і самасвядомасці. Каб брацца за апрацоўку народнай песні, трэба ведаць гісторыю народа, нацыянальныя традыцыі, любіць усё гэта.

Возьмем класіку. Калі мы слухаем Эдварда Грыга альбо Франца Шуберта, то ў залежнасці ад нашага індывідуальнага ўспрымання, фантазіі і эмацыянальнасці ўзнікаюць нейкія душэўныя нюансы. Светлыя ўспаміны

дзяцінства, гукі ранняй вясны, першае спатканне... Іншая справа — народная песня. Вось адна з лепшых, на мой погляд, беларускіх народных песень "Ой, рана на Івана". Славянскае свята Купалле. У апошнія стагоддзі — паўязычніцкае-паўхрысціянскае, таксама, як і Дзяды. Ускраіна некранутага лесу. Побач жытнае поле. Дагарае вогнішча. У гэтым песні нічога няма пра зязюлю, але ў выкананні яе ансамблем "Песняры" (у першым варыянце аранжыроўкі) гучыць і голас зязюлі. А гэта вельмі важна. Музыкант-аранжыроўшчык уявіў іменна раніцу, а не кароткую купальскую ноч. Далей ужо наша фантазія малюе такую карціну: з лесу вяртаюцца юнакі і дзядзяткі, якія шукалі папараць-кветку. Яны стомленыя і шчаслівыя. Бывай, Купалле! Чакай нас у наступным годзе на гэтай жа лясной палане...

У выкананні ж гэтай песні жаночым квартэтам "Купалінка" такой карціны я стварыць не магу, нягледзячы на ўсе намаганні маёй фантазіі. Няхай даруюць мне гэтыя мільы і галасісты дзядзяткі, але адчування свята няма, і ў тым не іх віна. Проста вычварныя дысанансныя мадуляцыі, не ўласцівыя народным песенным традыцыям, заводзяць маё ўяўленне далёка ад купальскай раніцы на лясной палане.

На вялікі жаль, і славыты ансамбль "Песняры" ў апошні час пачаў адыходзіць ад свайго першапачатковага накірунку, і апошнія аранжыроўкі такіх песень, як "Ой, рана на Івана", "А ў полі вярба нахіленая", "Касіў Ясь канюшыну" і некаторых іншых, як мне здаецца, меней удалыя, чым у першым варыянце. Менш стала так званых нацыянальнага каларыту, нягледзячы на вытанчанасць выканання.

Народная песня — гэта візітная картка кожнага народа. Мы добра ведаем, што ў нас сёння чытае моладзь, якія песні спявае і слухае. Дайшло да таго, што запісаў класічнай музыкі і народных песень у аддзелах грамплацінак проста няма. Яны зніклі гэтак жа, як з кнігарань знікла добрая літаратура. Усе паставы і дадатковыя меры "па спыненні на тэрыторыі рэспублікі прапаганды парнаграфіі, культуры насілія і жорсткасці" трэба ўспрымаць толькі як спробу некай "падмітусіцца". Самыя цвёрдакаменныя дзяржаўныя апоры можа пахіснуць нават адзін чалавек, чаму ўсе мы з'яўляемся сведкамі. Але вынікі шматгадовага духоўнага ўціску такіх "апор" застаюцца на доўга.

Анатоль ЦЫРКУНОЎ

Фестывалі

УСЕ ЛЯЛЬКІ Ў ГОСЦІ ДА НАС

Спектаклем "Загубленая душа, альбо Пакаранне грэшніка", у аснову якога Віцебскі тэатр лялек паклаў творы Я. Баршчэўскага, у панядзелак, 15 мая, у Мінску быў урачыста адкрыты III Міжнародны фестываль лялечных тэатраў. Першае аналагічнае мерапрыемства, як вядома, прайшло ў 1990 годзе, другое — два гады назад, пасля чаго мінскі фестываль быў уключаны ў лік найбольш прэстыжных фэстаў адпаведнага профілю ва ўсім свеце.

На сёлетні фестываль у сталіцы нашай дзяржавы сабраліся калектывы з Англіі, Германіі, Італіі, Фінляндыі, Францыі, Расіі, Украіны і, безумоўна, усе лялечнікі Беларусі.

Усяго на працягу тыдня (завяршалныя акорды гэтага свята — сёння) адбылося калі дваццаці прадстаўленняў. Як для дзяцей, так і для дарослых. Прынамсі, і

згаданы спектакль віцэбчан таксама адра-саваны ім. Што ж, у гэтым нічога дзіўнага. Майстэрства лялечнікаў такое, што яно здаўна прыцягвае самую розную аўдыторыю, дорачы ёй, радасць, магчымаць сустрэчы з чымсьці загадкавым, таямнічым.

А праходзілі спектаклі на малой і вялікай сцэнах Нацыянальнага тэатра імя Янкі Купалы, Маладзёжнага, тэатра юнага гледача і, безумоўна, у самім тэатры лялек. Адбыліся і выязныя спектаклі. У бальніцах, дзіцячых дамах, школах-інтэрнатах мерапрыемствы праходзілі бясплатна.

І яшчэ адна адметнасць сёлетняга фестывалю. Праходзіў ён без... журы. А ў выніку ў выйгрышы аказаліся ўсе. І самі ўдзельнікі, якія ў цёплай, сардэчнай атмасферы змагі паказаць на што здатныя, і гледачы, якія адкрылі для сябе магчымаць сустрэчы з сапраўдным мастацтвам.

У КІНО — ЖАНОЧАЕ АБЛІЧЧА

Трэці раз праходзіць Міжнародны фестываль жаночага кіно, арганізатарам якога стала жаночая студыя "Тацыяна". На ім прадстаўлена звыш 60 мастацкіх, дакументальных і анімацыйных стужак, аўтарамі якіх з'яўляюцца жанчыны са Злучаных Штатаў Амерыкі, Германіі, Швейцарыі, Аўстрыі, Галандыі, Фінляндыі, краін так званых блізкага замежжа і, вядома, з Беларусі.

Цэнтрам правядзення фестывалю стаў сталічны кінатэатр "Масква", а суддзямі, які ў час папярэдніх фестывалаў, мужчыны. Узначальвае журы знакаміты

кінарэжысёр Валерыі Рубінчык.

Думаецца, разабрацца, хто дасягнуў большага майстэрства, журы будзе не так і проста. І госці прыехалі, зразумела, са сваімі лепшымі работамі. Ды і "свае" годна прадстаўляюць беларускае кіно, а яно, у дадзеным выпадку, зразумела, жаночае...

Прынамсі, у праграме фестывальнага паказу значацца такія стужкі, як "Пяць хвілін да кахання" Э. Міловай і І. Пісьменнай, "Палюбі мяне чорненікім" Г. Адамовіч, "Крывыя вечары" Э. Мажэйкі і іншыя. Фестываль прадоўжыцца да 20 мая.

ХОЦЬ І ВЫХОДЗІЦЬ РЭДКА...

Даўно мае свайго чытача газета "Беларускі калекцыянер", заснаваная яшчэ ў 1990 годзе. Нядаўна пабачыў свет яе здвоены першы-другі нумар за сёлетні год, а ўвогуле — дванаццаты-трынаццаты. Адкрывае нумар артыкул Л. Коласава "У гонар юбілею паўстання 1794 года". Гаворка ў ім ідзе аб тым, як 200-годдзе гэтага паўстання адзначана філатэлістычнымі выстаўкамі і паштовымі выпускамі ў Польшчы. Адначасова згадваецца, што рабілася ў гэтым кірунку і ў іншых краінах. Прынамсі, летас прайшла філатэлістычная выстаўка ў Чыкага, а на ёй поруч з іншымі спецыяльнымі штэмпелямі выкарыстоўваўся штэмпель, у малюнку якога быў партрэт нашага славацкага земляка, юбілейны тэкст па-англійску, а пад партрэтам надпіс: "Генерал Касцюшка".

Пазнавальны артыкул Ю. Васілеўскага і А. Сёмухі "Да гісторыі серыі марак "Беларусь. Пошта". Маюцца на ўвазе тры маркі, што ў 1921 годзе былі аб'яўлены ў Коўне (Каўнасе) "па-за законам". Дарэчы, у гэтым жа нумары прыводзіцца тэматычны план выдання беларускіх марак на сёлетні, 1995 год, а таксама паведамляецца пра выхад паштовай серыі, прысвечанай паўстанню Т. Касцюшкі, выпушчанай у нашай дзяржаве.

Фантазія калекцыянераў, як кажуць, межаў не ведае. Чаго яны толькі не збіраюць?! А. Карлюкевіч, напрыклад, — запрашэнні на розныя мерапрыемствы. Сваім захапленнем ён дзеліцца ў нататцы "Таямніцтва квітка".

Ёсць у нумары і перадрукі з іншых выданняў. Прыемна, што не абыздены і "ЛіМ". Са штотыднёвіка ўзяты матэрыял Г. Сібілы "Людзям прыгаўсто", у якім закранаюцца пытанні, звязаныя з выпускам і распаўсюджваннем беларускай мастацкай паштоўкі.

У Мінску "Беларускі калекцыянер" заўсёды можна набыць у кіёску Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, што знаходзіцца па праспекце Ф. Скарыны, 20.

Невымоўна блага Максіму Танку. Пальновая гаркота страт і няшчасцяў, нягод і расчараванняў, якія апошнім часам гэтак неміласэрна абрушыліся на і без таго схвараэлага паэта, моцна падбіла яго здароўе, па-жывому раскrojла душу і сэрца. А тут яшчэ вядомыя грамадска сацыяльныя хлопата і бяладзе, вэрхал і сумятня, хістка няпэўнасць лёсу Беларусі, яе будучыні, духоўная і матэрыяльная нішчыніца... Віхурыстыя падзеі аглавушваюць з кожным разам усё новымі і новымі праблемамі і бедамі, якія, як і заўсёды ў яго, прымаюцца дужа блізка да сэрца.

Зусім абцяжарыла і абясэнсіла жыццё нядаўняя смерць жонкі Любові Андрэеўны, якая была верным сябрам і памочнікам яшчэ з часоў даваенных. "Аніяк

шчык, абкладзены з усіх бакоў дэфензівай і шпікамі, таемна начуе-хаваецца на дрывотні бацькоў сваёй будучай жонкі; вось, па-юначы наўна верачы, што яго там стрэнуць з чулай спагадай і радасцю суперажывання, безуважна да рашэння кампартыйных структур, досыць саманадзейна пераходзіць польска-савецкую мяжу, адразу патрапляючы ў вязніцу; а гэта ў ліку іншых літаратараў складае вядомае пісьмо ад заходніх беларусаў "бацьку народаў" Сталіну: гутарыць адносна праблем грамадскага жыцця і літаратуры з кіраўніком рэспублікі П. Машэравым; турбоціцца ў кабінцеце старшыні КДБ Беларусі аб лёсе, магчымым пераездзе ў СССР заходнебеларускага дзеяча Язэпа Найдзюка... Божа, колькі ўсяго за плячыма, колькі пройдзена,

шчылівая памрока... Як далёка да ўсяго гэтага многім з нас, маладых, як не ўласціва тое некаторым з тых амбiтных "наватараў", хто, намагаючыся рабіць "новую" літаратуру, безуважна і аблегчана адносіцца да духоўнага вопыту і багатай творчай спадчыны "канфармістаў", старэйшых пакаленняў пісьменнікаў, а то і зусім адмаўляе іх...

"І мне трэба рабіць аперацыю, — сціша прамаўляе Яўген Іванавіч, — нават абавязкова, але наўрад ці вытрымаю. Ды і рана ўжо не зажыве..." Колькі ў гэтых словах разважлівага спакою і жыццёвай умудронасці... Паэт не цешыць сябе спадзеўкамі на тое, што ўсё неяк умажлівіцца і наладзіцца. Вырак яго сам сабе бязлі-

нальна свядомых беларусаў. Яго нельга не паважаць, ім немагчыма не захапляцца. Чалавечы і творчы дар яго ад Бога, ён усеабдымны, чысты і светлы, дасканалы. Адстойваючы прынцыпы добра і людскасці, высокай духоўнасці і маралі, яго паэзія ўтварыла шырокае камунікатыўнае поле; яна годна слугавала і будзе слугаваць многім пакаленням беларусаў.

І тая, якая ахвярна галубіла парасткі справядлівасці і волі, развогнівала эмагарскі рух народа на заходніх абшарах Беларусі. І тая, якая яскрава ўвідавочыла "крыжавы чад" і гаркоту ваеннага ліхалецця, шмат у якіх выпадках увасобіўшыся ў якасці актыўных яго чыннікаў улёткі і заклёну. І тая — павялічанай бабкай яе сталі ўжо вядомыя застойныя гады, — якая, адгукліва рэагуючы на прылівы і адлівы грамадска сацыяльных працэсаў, актыўна сягала ў сутонлівыя глыбіні рэчаіснасці, поспех здабывала аналітычна-медытатывым асэнсаваннем яе супярэчлівых праяў, будучы далёкай ад глыбакадумна-тамлівай, малакроўнай паэзіі некаторых з сённяшніх "мысліцаў".

Яна — не толькі наша гісторыя. Вызначаючыся праблема-тэматычнай, жанравай і стылёвай багатасцю, паэзія Максіма Танка актыўна прысутнічае і будзе прысутнічаць у нацыянальным літаратурным працэсе, шмат у чым стымуляючы і дынамізуючы яго.

Чытаю і перачытваю творы паэта з апошняй кнігі "Мой каўчэг" і выразна чую голас меднастоўных соснаў, перуновае разгоністае рэха над борам, бачу зіхатлівы бляск нарачанскіх хваляў, кудзелістыя хмары над возерам... Пры кожным эмацыянальна-пацудоўным дотыку да іх гоіцца душа, дужэе вера, прыбываюць сілы...

Перад табою, дарагі чытач, жменька самых апошніх вершаў народнага паэта. У ліку іншых яны неўзабаве будуць надрукаваны ў часопісе "Полымя". Аднак — ці можна чакаць, ці ёсць маральнае права на тое, калі душа заходзіцца слязоў?..

У іх — нясцерпны боль і трывога, пакута і цяжкі роздум, мудрая перасцярога і просьба сумленнашага беларуса, які ўсяго сябе дарэшты аддаў справе служэння роднай зямлі. Не стрэнеш тут збуцвелага слова або нікудышняй думкі, гэтаксама як і фальшывай інтанацыі або паказнага жэсту. Анічога няма ў іх ад выпадковасці ці хоць бы неабавязковасці. Няма тут як гняўлівага абурэння і ваяўнічага патрабавання, так і крыклівых скаргаў на цяжкія страты і фізічную немаць. Усё натуральна, глыбока, па-народнаму мудра.

Перакананы, гэтую невялікую нізку з даўкім камяком у горле і смугою на вачах прачытае кожны з нас. Яна абзавецца ў душах сучаснікаў на згонне стагоддзя глыбокай павагай і любоўю да паэта, чуласцю і спагадай, гонарам за Радзіму, якая нараджае такіх сыноў.

Мікола МІКУЛІЧ

"КАЛІ ДЫХАЦЬ І ЖЫЦЬ НЕМАГЧЫМА..."

нічога не пішацца... — крушліва прызнаецца Яўген Іванавіч. — Не спаў сёння аж да раніцы, рабіў перавязкі... Як мне цяпер быць, без яе?.. Каб не яна, я б прапаў у свой час..."

Наша гаворка не сказаць каб дужа жвавілася. На тое было занадта багата прычын і акалічнасцей. Што можа суняць боль, улагодзіць душу паэта? Наколькі мажліва гэта наогул пасля адыходу жонкі, смерці дачкі, зяця, шэрагу блізкіх сяброў і таварышаў?.. У прыкметна ацяжэлым голасе суседнічаюць то індэферэнтная развага і цявэрлівы халадок, то журботлівая скруха і шчыліва-балючая роспач, адмабілізаваная цвёрдасць вынашанага пераканання змяняецца характэрнай утрапёнасцю, пяшчотнасцю і далікатнасцю танкаўскага выслоўя.

Зрэдчас лаўлю сябе на тым, што гэта ўжо не толькі ці не столькі аповяд для мяне, адказ на мае даўнія зацікаўленні, а роздум сам-насам, размова з самім сабою, успамін наогул. На паэта нахлынула тое, што прыходзіла дасюль хіба толькі ў рэдкую часіну, чыя сапраўдная вагомасць і глыбінны прычына-выніковы змест спазнаюцца зараз, у хвіліны горкай адзіноты і памроклівай тугі. Думкі-ўспаміны няспешна сягаюць па дзесяцігоддзях, апыраджваюць адна другую, наслойваюцца, пераплятаюцца між сабой. Бачу, перад яго вачыма — усё яго жыццё, увесь пакрычасты і выбоісты шлях.

Вось ён, дашчэнтэ згладнелы падполь-

перажыта, выпакутавана! Пра ўсё гэта яшчэ трэба гаварыць і пісаць.

Мы толькі сёння з немылімі высілкамі адкрываем для сябе імяны Адама Станкевіча, Антона Луцкевіча, Барыса Кіта ды іншых дзеячаў, падступаем да належнага асэнсавання іх укладу ў нацыянальную гісторыю і культуру, а ён жа жыў, тварыў сярод іх, кантактаваў з імі. Усвядоміш усё гэта і злякнешся ў вусцішняй страхотлівасці ад думкі — хто перад табою...

Яўген Іванавіч бядуе, што не здолеў правесці ў апошнюю дарогу Пімена Емяльянавіча Панчанку, свайго сабрата па пляры і даўняга сябра. "Я ж з ім адным шынялём накрываўся. Усё жыццё мы сябравалі, яшчэ з 1940 года, калі ён служыў у Беластоку. Светлы быў чалавек, выдатны паэт..." Доўга ўглядаецца ў апошнія здымкі П. Панчанкі, змешчаныя разам з яго інтэрв'ю ў газеце "Культура".

Міхволі ўражваюць і высокія маральныя ўрокі, духоўная культура выдатнага паэта. Я ведаю, Яўген Іванавіч доўгі час ляжаў у лякарні, быў у надзвычай цяжкім стане, перанёс некалькі пераліванняў крыві. Дарэчы, там і заспела яго смерць Любові Андрэеўны. Падчас адной з разоў ужо дома ён выдыхнуў: "Буду паміраць тут..." І вось зараз, са стымулятарам сэрца, так і незагоенымі язвамі на нагах, ён, зусім знямоглы, сядзіць за сваім рабочым сталом і тым не менш, ведаючы пра маё нездароўе, пытае, як самаадчуванне. На вочы мае неслухмяна нагортваецца горка-

тасна суровы і няўцешны: "Не, наўрад. Не было б горай..."

Так, Максім Танк пражыў вялікае жыццё, прымусіўшы за дзесяцігоддзі сумленнай і плённай працы паважаць сябе старых і маладых, левых і правых, "канфармістаў" і дэмакратаў, зманкуртызаваных і нацыя-

Максім ТАНК

АПТЫМІСТЫЧНАЯ РЭЗІГНАЦЫЯ

Да раю — грахоў
Не пускаюць завалы,
Да пекла — нібыта
Яшчэ іх замала.

Ну, што ж, і далей,
Знаць, пакутваць трэба
Між пеклам і раем.
Зямлёю і небам.

Мне не прывыкаць,
Ветэрану, якому
Ў жыцці не такія
Вандроўкі вядомы.

Калі горыччу
перапоўнена сэрца
І дыхаць і жыць немагчыма, здаецца,
Заўжды ўспамінаю
сасну
над абрываам,
Падсечаную нарачанскім прылівам.
Сасну, што трымаецца
рэшткай карэння
За грунт,
а вяршыняй сваёю высокай

Да сонечнай
цягнецца
высі паднебнай,
Над тонню смяротнай
калыша аблогі.

Малю: не спяшы, літасцівы, з'явіцца
На грэшную нашу зямлю,
нейкім цудам
Ачысціць яе ў вогненных бліскавіцах
Ад недаравальных грахоў і ад блуду,

Бо покуль яшчэ фарысеі
ў нас правяць,
І топчуць, разбіўшы,
святыя скрыжалі.
Каб зноўку, замест ліхадзея фаравы,
Другі раз цябе на крыжы не распялі.

ЛЯ ЗАМЕЖНЫХ ПАСОЛЬСТВАЎ

ЛЯ замежных пасольстваў
Тлумы візаў чакаюць.
Атрымаў.
Распісаўся.
І ты — ужо ў раю.
За паямі, лясамі,
Другім небакарем.
Можаш не наракаць
На Радзіму сваю.

Можаш маці забыць,
Што цябе ад калыскі
Гадала ў пакутах,
Вучыла, як жыць...
Настальгія прачнецца?
Дык шклянкаю віскі,
Як і ўсе, пастарайся
Яе пагасіць.

А не ўдасца — пішы.
Мо цябе не забылі
Тыя, што з табой
Некалі разам раслі.
І прасі, каб прыслалі
Табе на магілу
Хоць бы жменьку
Пакінутай роднай зямлі.

ВЯРТАННЕ

Нарэшце
Вяртаюцца нашы салдаты
З замежжа дадому.
На кожным прыстанку
Праводзяць мясцовыя людзі:
Адны — па-сяброўску,
Другія — па-воўчы.

Гулкім рэхам мінулай вайны
Звіняць струны рэк,
Мастоў,
Тэлеграфных драгоў.
Ім літаўрамі ўтараць
Саставаў цяжкіх буфяры

Ад Влтавы і Шпрэі,
Дуная і Віслы
Да Буга,
Дняпра
І да Волгі...

Не пякельным агнём,
А вясёлым і мірным суквеццем вясны
Палымніком ствалы
Аўтаматаў,
гармат
І ракеты.

Нарэшце
Вяртаюцца нашы салдаты
З замежжа дадому!

Шкада, што яшчэ тут
Сям-там застаюцца
Спрафанаваныя нелюдзьмі,
Помнікі, абеліскі герояў,
Магілы,
магілы,
магілы
Савецкіх салдат.

На ўсякі выпадак,
Панове, камрады, драўгасы,
Саўдзугі, брацішкі.
Іх паберажыце!
Бо — хто знае:
Можна зноўку трэ будзе
"За вашу і нашу свабоду"
Яшчэ заступацца...

СУСТРЭЛІСЯ
З ПАЭТАМ

Усе мы некалі будзем старымі, хворымі і нямоглымі. Добра, калі ёсць каму паклапаціцца пра нашу старасць. А калі не? Вось і даводзіцца некаторым дажываць свой век у доме-інтэрнаце. У адным з іх — Лагойскім — 260 жыхароў. Аднак не сказаць, каб жыццё іх было аднастайным, будзённым.

Калектыв супрацоўнікаў дома-інтэрната, які вось ужо дзесяць гадоў узначальвае Надзея Сямашка, робіць усё магчымае для арганізацыі фізкультурна-аздараўленчай, лячэбнай работы, а таксама культурнага адпачынку. Днямі тут бываў паэт Мікола Мятліцкі, які выступіў з цікавай прамовай аб лёсе Беларусі, яе будучыні. Прагучалі яго натхнёныя вершы аб Радзіме, маці, нашым агульным горы — Чарнобылі.

Мікола БУДЧАНІН
Фота аўтара

ГЕНАДЗЬ
БУРАЎКІН —
ГОСЦЬ ЖАДАНЫ

І чаканы! Там, дзе справа тычыцца нацыянальнага Адраджэння, змагання за беларускасць. Таму так цёпла сустракалі яго навучэнцы і выкладчыкі Мінскага педагагічнага вучылішча N 1. Удачныя чытачы прадэкламавалі многія творы паэта. Не застаўся ў даўгу і Генадзь Мікалаевіч. З задавальненнем пазнаёміў прысутных са сваімі вершамі — як ранейшымі, так і новымі. А да ўсяго больш за гадзіну адказаў на самыя розныя пытанні, пакінуў жадаючым аўтографы на сваіх кнігах.

Фота У. КРУКА

АДНАЧАСОВА
І АПОШНІМ

стаў трэці, майска-чэрвеньскі нумар царкоўна-грамадскага часопіса "Голас часу", які выходзіў з 1989 года раз у два месяцы ў Лондане. Усяго пабачыла свет 36 нумароў. А прычына спынення выдання даволі празірачная: "Часопіс выходзіў захадам двух асоб і вось адзін з іх, тэхнічны супрацоўнік, па сваёй старасці, мае ўжо досыць гэтай работы, а новага нікога няма, хто мог бы яго заступіць. Таму "Голас часу", пражыўшы поўныя шэсць гадоў, міма сваё добрае волі, спыняе далейшы выхад".

Адкрываецца нумар паведамленнем "Візіт у Лондан дэпутатаў Вярхоўнага Савета Беларусі". Змяшчаны артыкулы А. Мірановіча "Праваслаўнае школьніцтва на беларускіх землях у XVI—XVIII стагоддзях", А. Баханчыка — "Парламенцкія выбары на Беларусі — перамога камуністаў?", Ю. Весялюкоўскага — "Хай будзе ўсё адно...", заканчэнне ж яго артыкула "Архіепіскап Мяфодзі і ягоная дзейнасць", развагі Ю. Святрыжынскага "Галасы аб Вялікай Айчыннай вайне" і ўдзел у ёй савецкіх і польскіх партызан", ліст у рэдакцыю М. Беляўкі, іншыя матэрыялы.

На гістарычным раздарожжы, у чаканні змены вехаў, калі адна гістарычная рэальнасць ужо адышла ў нябыт, а другая яшчэ не прыйшла ёй на змену, звычайна абуджаюцца розныя эсхаталагічныя прадчуванні і прадказанні. Так і цяпер, на зыходзе стагоддзя, на парозе новага. Чуюцца і прароцтвы аб хуткім літаратурным апакаліпсісе. Ёсць, здаецца, і грунт для такіх песімістычных прагнозаў, прэстыж літаратуры, асабліва паэзіі, уважлівасці падае, мастацкая кніга пад націскам навукова-тэхнічнага прагрэсу з крыніцы духоўнага і эстэтычнага ўзбагачэння ўсё больш ператвараецца ў адзін са сродкаў інфармацыі. У паветры пераможна носіцца ідэя камп'ютэрнай літаратуры.

Але прагнозы падобнага роду — справа няўдзячная. Ці варта загадзя аплакваць літаратуру ў чаканні яе хуткай смерці, калі здаровы сэнс, зыходзячы з сутнаснай прыроды мастацтва, падказвае, што сапраўдная, самабытная літаратура жыве і будзе

ў гэтых дзвюх сваіх іпастасях адначасова, знітоўваючы ў адно бачанне дзіцячае і дарослае.

Што новага ўносіць час у мастацкую самасвядомасць паэта? Ці заўважны паступальны рух у народную мастацкай думкі? Або гэта рух па законах затухальнай інерцыі?

Першае агульнае ўражанне — са старонак публікацый нам бачыцца ранейшы Вітка, улюбёны ў народную словатворчасць, праціўнік знешняй патэтыкі, эфектных слоў, зададзенасці, паэт непадробны, са сваім болем за бацькаўшчыну-Беларусь і яе драматычную гісторыю, з матывамі, якія абагульнена-паэмна былі ўвасоблены яшчэ ў "Беларускай калыханцы", а цяпер у вершах "Пакаянная малітва Беларусі", "Белая ружа" і інш. Разам з тым на творчых ляжыць і прыкметны адбітак сучаснага светабачання, у якім адчуванне канца стагоддзя ўзмацнена асабістымі перажываннямі паэта на схіле жыцця, калі наступае час падрахункаў і самасправаздач перад

толькі пераасэнсаваць свой уласны пройдзены шлях, але і глыбей пранікнуць у разгадку чалавечага "я" наогул, у прыроду чалавека, у неразгаданыя таямніцы быцця. Адсюль і новы зварот да эпічнага, паэмнага асэнсавання падзей, да біблейскіх матываў, магіі лічбаў — усяго таго, што можа дапамагчы чалавеку, выхаванаму ў савецкі час, дакапацца да нейкіх важных, нябачных легкаважнаму позірку законаў быцця, прычынна-выніковых сувязей, якія вызначаюць хаду гісторыі. Я маю на ўвазе паэмы "Кайн" ("ЛіМ", 12.2.93) і "Сем" ("ЛіМ", 30.9.92).

Задума "Кайна", як паведамляе сам аўтар, адносіцца яшчэ да 1979 года, калі склаўся сюжэт "Пасланцы з космасу", што стаў завяршальным раздзелам паэмы. Значыць, ужо тады думалася паэту пра тое ж самае, значыць, творчы імпульс — падступіцца да разгадкі трагедыі быцця — выпяваў паступова і не з'яўляецца данінай модзе.

Эсфір ГУРЭВІЧ

У ЧАКАННІ
НОВАЙ КНІГІ

ПРА "АПОШНІ АҮТОГРАФ ЧОРНАГА ДЗЯТЛА" І ІНШАЕ

жыць — пакуль жыве чалавецтва. Бо невычэрпны яго духоўны запатрабаванні. Бо нішто не можа замяніць унікальнасць мастацкага слова.

Жывучасць беларускай літаратуры, як і ўсялякай іншай, відаць, абумоўліваецца тым, што яе творца пісьменнікі розных пакаленняў — ад самага старэйшага і да тых, хто толькі-толькі заваўвае сабе месца на літаратурным небасхіле. Хіба творы маладых — А. Федарэнкі, У. Сцяпана, А. Глобуса, С. Дубаўца, П. Васючэнкі, А. Бадака і многіх яшчэ, не названых тут, не засведчылі пладаноснасць нашага літаратурнага дрэва? Можна шмат гаварыць аб надзеях і спадзяваннях на маладых, аб невычэрпнай творчай энергіі шасцідзятнікаў, т. зв. філалагічнага пакалення пісьменнікаў, але, думаецца, пра глыбіннасць крыніц нашай літаратуры найбольш уражліва сведчыць творчасць тых, хто пачаў свой шлях яшчэ ў перадваенны дзесяцігоддзі і зведаў на сабе ўвесь драматызм савецкай гісторыі, якая цяжкім катком прайшла па іх жыццях.

Мушу прызнацца: калі на старонках перыёдыка я знаходжу даўно знаёмыя імёны С. Грахоўскага, М. Лужаніна, А. Звонака, П. Пруднікава, М. Танка, В. Віткі, Э. Агняцвет, мяне заўсёды цягне працяпаць іх творы, бо я не магу не захапляцца трышчыснасцю, нязломнасцю іх духу, непадуладнасцю цяжару гадоў і злым варункам лёсу, невычэрпнасцю іх творчага патэнцыялу. Не забудзем, што большасць з іх прайшла цяжкімі шляхамі гулагаў, але і тыя, каму пашчасціла, так ці інакш "таўраваны", паводле выразу Віткі, трыццаць сёмым. Бо тое, што тады адбывалася, не магло не пакінуць чорнага следу ў іх душах.

Маю ўвагу найбольш прыцягнулі публікацыі Васіля Віткі ў "Ліме" на працягу 1992—1994 гг. і ў "Полімі" (1993, N 10, 1994, N 5). Чаму менавіта яго? — можа ўзнікнуць пытанне. Таму, найперш, адказваю я, што творы пісьменніка хаваюць у сабе асабліва прыкметны запас трываласці і жывучасці мастацкага слова, бо жыццё адразу з дзвюх крыніц — "дарослай" і "дзіцячай" літаратуры. Адвечна-дзіцячая струна, якая натуральна гучыць у душы паэта, агучвае абедзве яго Музы, і кожная з іх узбагачае адна другую. Публікацыі з не надрукаваных яшчэ кніг "Апошні аўтограф чорнага дзятла", "Дзеці і мова" якраз і сведчаць, што творчасць паэта (пасля таго, як было напісана ім стаўшае класікай "Вавёрчына гора") працягвае развівацца па дзвюх паралельных каляінах, якія, насуперак геаметрычным законам, часам перакрываюцца, зыходзяцца на шляху да сваіх адрасатаў. А ў цыкле апавяданняў "Ранічкай на Свіслачы" ("Полімя", 1994, N 5) аўтар выступае

сваім сумленнем, перад блізкімі, нарэшце — перад грамадствам. Усё гэта афарбоўвае творы элегічнай танальнасцю. Самі творы сталі больш аўтапартрэтнымі ў тым сэнсе, што іх біяграфічная супрычыненасць выказваецца з большай адкрытасцю і шчырасцю ("Moriar Stando", "Перад тваім партрэтам", вершы з прывясчэннямі, апавяданні "З дзённіка лета—92").

Натуральна, што чым даўжэйшы шлях праходзіць мастак, тым мацнейшае ў яго жаданне падвесці душэўны падрахунак і падзяліцца вынікам са сваім чытачом, блізкімі, паспявадацца. Такой шчырай спавадальнасцю адзначаны верш "Пясочны гадзіннік" з падзагалюкам "Элегія".

"Пясочны гадзіннік" — разгорнутая метафара, сімвал хуткаплыннага часу, марна растрачанага, і глыбокага расчаравання ў ранейшыя ілюзіі і міфы, што навязваліся звыш і прымаліся як неабвержныя ісціны ў апошняй інстанцыі, без ваганняў і роздуму.

О, час прапясочаных, нас
Правераных і прававерных калісці!
Мала хто і паверыць цяпер,
Як прагна мы дападалі да ісцін —
І лёгка, і проста,
А галоўнае — напавер.

"Пясочны гадзіннік" — гэта і метафара свайго асабістага, дарма пражытага жыцця, якое пачаўшыся "з нуля", нулём быццам бы і завяршылася, на думку аўтара. Але ці не занадта суровы і бескампрамісны паэт у сваіх самаацэнках, спавядаючыся перад нашчадкамі? Ці няма тут мастацкага завастрэння прыёму самаіроніі — у процівагу самаздаволенасці, якой нярэдка падаюцца іншыя творцы і якой не падуладны сам Вітка? Так, элегічны настрой, традыцыйна ўласцівы жанру, прыпраўлены тут горкім гумарам і іроніяй да самога сябе, падманутага, легкавернага, невядушчага (відучым ён стаў пазней), які "па плану", "пяцігодку за пяцігодкай" "перажываў", "перажоўваў" свае "перажыткі".

Прыхільнасць Віткі да метафары вядома яшчэ ў "Азбуцы душы" ён пісаў: "Я рад, што і ў познія свае гады асабліва люблю і адчуваю ўладу метафары". І гэта сапраўды так. Чорны дзятел, птушка на зводзе, — ці не сам гэта паэт, які піша "дзеля дзятлавай кнігі, Быць можа, аўтограф апошні"? Вершы, прызначаныя для гэтай кнігі, уяўляюць сабой невялікі роздум пра мінулае і сённяшняе, спробу паэтычнага асэнсавання тых вялікіх драматычных пераменаў, што адбыліся з краінай, грамадствам і чалавекам на нашых вачах.

Пільна ўглядаючыся ў сённяшняю непрыглядную рэальнасць, валодаючы абвостраным пачуццём сучаснасці (вершы "Рай", "Рэклама", "Энерганосбіты"), маючы за сваімі плячыма вялікі, але неадназначны жыццёвы вопыт, паэт імкнецца не

Гісторыя і сучаснасць ("Першая хроніка быцця" і "Апошняя хроніка быцця") паўстаюць у паэме як рэальнасці міфалагічныя. Паміж першай і апошняй хронікамі (ад біблейскіх часоў да перабудовачных гарбачоўскіх) пункцірам прачэрчана пакрычастая гісторыя савецкай Беларусі.

Што дае аўтару зварот да Бібліі? Дакрананне да вечнасці, адчуванне законаў гістарычнай пераемнасці, калі ствараецца суцэльнае поле чалавечага быцця з адвечнай барацьбой добра і зла, вернасці і здрады, любові і нянавісці. Праз міфатворчасць лягчэй усведамляецца рух гісторыі. Падзеі савецкай гісторыі, персаніфікаваныя ў яе дзеячах, правадыхах, з аднаго боку, і біблейскія вобразы і матывы, з другога, звядзеныя ў адным рэспектыўным фокусе (асноўная метафара паэмы: Сталін гэта Кайн) прымушаюць задумацца аб прыродзе чалавека і яго ўлады над сабе падобнымі.

Думаецца, аднак, што занадта яшчэ свежыя, афарбаваныя зладзённасцю ўражанні і ўяўленні паэта ад таго, што дзеелася і дзеецца, каб магло спраўдзіцца пушкінскае "Служэнне магу не терпит суеты", каб абстрагавацца ад усяго часовага, сітуацыйнага, пераходнага і дасягнуць глыбіню ў спасціжэнні трагічных загадак гісторыі. Для гэтага патрэбна, відаць, і пэўная аддаленасць, "отстраненность" ад падзей, якая можа надаць умудроннасць, вынашанасць аўтарскаму погляду. Але сімптаматычны ўжо сам па сабе аўтарскі зварот да стварэння менавіта такога роду эстэтычнай рэальнасці.

Паэма "Сем" пабудавана на сімваліцы лічбаў (пераважна — магічнай сямёркі), якая існуе ў прыродзе незалежна ад волі чалавека і хавае ў сабе нейкія патаемныя універсальныя, касмічныя законы. Сапраўды, якая неразгаданая таямніца, сем дзён тыдня, сем дзівосаў свету, сем колераў вясёлкі, сем нотаў, сямізор'і Малой і Вялікай Мядзведзіцаў, сяміпалая далонь каштана і ясеня... А прыказкі, якія не без захаплення прыводзіць аўтар: адзін з сошкаю, сямёра з лыжкаю, сем вёрст да нябесаў, сем пядзюў у ілбе, кніга за сямю пляцамі... І ці простая выпадковасць, што ў чалавека ўсё тое, дзякуючы чаму адбываецца засваенне ім і захаванне інфармацыі (зрок, слых, смак, нюх, дотык, прадчуванне, памяць) таксама вызначаецца лічбай сем? У аўтара тут прачынаецца нават цікаўнасць даследчыка, калі ён, дзеля грунтоўнай навуковай "аснасткі" паэтычнага тэксту, адсылае чытача да "вучоных" зносаў.

Відаць, сярод магічнага рада лічбаў, з якіх складаюцца элементы светабудовы (невывадкова Піфагор гаварыў сваім вучням, што лічба правіць светам), неразгадаваны татэм сямёркі (ён прысутнічае і ў

“Каіне”) выклікаў асабліваю цікавасць пазта таму, што той адчуў у ім нейкі сімвалічны рытм гісторыі: гадзі з сямёркай на “хвасце” (1917, 1937) сталі па-нядобраму лёсавызначальнымі, пакінулі сваё незабыўнае “таўро”. Сімвалічна, што і сама паэма напісана на сёмым годзе перабудовы.

Вітка, аднак, добра разумее абмежаванасць чалавечых намаганняў у імкненні наблізіцца да разгадкі гісторыі, чалавека, прыроды, да разумення нейкіх агульных законамернасцей, што дапамагаюць дайсці да пачатку і канца з’яў.

Каму вядома тайна да канца?

Нікому, акрамя Тварца, —

— вось вывад, зроблены ім у вершы, што датаваны 1993-м годам.

— Моцны пошукавы, даследчыцкі пачатак — якасць, на нашу думку, новая для паэты, адчуваецца і ў іншых вершах, звернутых у мінулае, такіх, як “Радзівілаў гоць”, “Казачнік Рэдкі”. Яны вызначаюцца выверанасцю, узважанасцю паэтычных версій.

Што датычыць самой паэтыкі, то ў новых вершах Вітка застаецца самім сабою, “стараверам” у паэзіі, як ён сам сябе колісь назваў, традыцыялістам, не схільным да ўсялякага роду навацый.

Я не пішу

Верлібрам,

Пішу

Старым калібрам,

— прызнаваўся ён яшчэ ў 60-х гадах. На самай справе, у Віткі не знойдзем такіх вытанчаных форм вершаскладання, як санеты і скерца, тэртэты і тэрыны, рандо і актывы. Але разам з тым яго не палічыш і рэтраградам, што не прымае наватарскіх шуканняў і эксперыменту ў версіфікатарстве. Мы ж ведаем, як цёпла, з разуменнем і прыхільнасцю ён ставіцца да смелых творчых прарываў і азарэнняў А. Разанава.

Застаючыся традыцыялістам, Вітка, аднак, аддае перавагу не класічным формам, а інтанацыйным. Таму ён не схільны прытрымлівацца і строга ўпарадкаванай метрычнай схемы. Форму верша ў яго дыктуе дыханне, інтанацыя. Інтанацыйнаму пачатку падначалены, як правіла, і зменлівы рытмічны малюнак твора.

Паэт з традыцыйна карнявой, народнай структурай вершатворчасці, Вітка тым не менш любіць рыфму нязвыклую, сучасную, падказаную самім жыццём: працэсе — агрэсія, бульдозеры — карозія, песні — на пенсіі, пераканацца — цывілізацыя. Па-ранейшаму галоўную афарбоўку вершу надаюць слоўны вобраз, знітанаваны з гукам, рытмам, мелодыяй, абгрыванне слоў, гульня вакол іх: тэлепатыя і дацеляпацца, правярэння і прававерныя і г. д. У гэтым сэнсе “дарослая” лірыка паэта ўвачавідкі збліжаецца з дзіцячай. Праўда, у апошнім выпадку гукавая афарбоўка выконвае галоўную фарматворчую ролю, запаўняючы ледзь не ўсю прастору верша, што мы і наглядаем у палымянскай публікацыі “Дзеці і мова”.

Слоўнік у вершах, як назваў свой твор сам аўтар, або вяслёлая азбука, якой дзеці авалодаваюць гуляючы, — гэта працяг той мастацкай задумкі, якую ажыццявіў паэт яшчэ ў “ППШ” і ў “Азбуцы Васі Вяслёкіна”.

Здавалася б, пасля Вяслёкінай азбукі, адной з найбольш удалых і цікавых сярод створаных для дзяцей рознымі паэтамі, у тым ліку і беларускімі, ці варта было пісаць новаю, ісці зноў па старым крузе? Сэнс, аднак, быў, бо цяпер у аўтара з’явілася яшчэ і звышзадача, мэтанакіравана звязаная з жыццёвымі патрэбамі нацыянальнага Адраджэння, — навучыць дзіця жывой мове народа, паказаць, “як, якое слова Любіць наша мова”. Паэт і канцэнтруе ўвагу на самім слове; яго — герой яго вершыкаў-мініячур, з ім ён творыць чуд словаўтварэння і перастварэння. Таму аўтар адмаўляецца ад скразнага сюжэта (у адрозненне ад “Азбукі Васі Вяслёкіна”), у кожнай літары ён свой, асобны, у пераважнасці гумарыстычны. Ва ўжытак уводзяцца словы забытыя, нібы адкапаныя з глыбокіх калодзежаў памяці, сакавітыя, якія ўзнаўляюць народны каларыт, фальклорныя, “нізавыя”, пласты мовы (дзетухі, загавайла, жыжаль, таркаванцы і інш.), а таксама тыя, якія перадаюць тонкасці прасторавага ўяўлення, абазначаюць ступень аддаленасці ці блізкасці: унь, унё, уняне, ундзе, ундзека, ундзека-во. Адначасова аўтар пашырае моўны круг дзяцей, узбагачаючы іх лексікай сучаснай, якая ва ўсіх на слыху, даючы пры гэтым сваё, не без іроніі тлумачэнне. Вось, як, да прыкладу, тлумачыцца слова “інтэр’ю”: размова ўдваіх, “калі адзін пытаецца Або прытвараецца, быццам сам не знае”, а другі — “быццам ведае ўсе на свеце, салаўём разліваецца”.

Разлік, як бачым, адразу на два адрасы.

Без сумневу, паэзія падначалена тут педагагічным задачам, прымае функцыянальнасці дастаткова адчувальны, але пры гэтым якім слоўным россыпам здзіўляе пазтчытача, як дзіцячага, так і дарослага, бо звяртаецца ж ён да іх абодвух! Якая разнастайнасць слоўных абазначэнняў раскрываецца, скажам, у сінонімах: **намысьнік (наморднік), ашыйнік, аброжнік; таркаванцы, драпікі, дзеруны; сярэдначы, апоначы** і г. д.

Мова адкрываецца чытачу не як шэрая, бязгучная і бясколорная роўнядзь, а як тканіна яркая, шматфарбная і шматгучная, нібы жывая, дыхаючая, пластычная ды яшчэ і гульлівая ў розных словах завілінах і пералівах. Для аўтара ж працэс словаўтварэння, перацякання адной формы ў другую натуральны і лёгкі, нібы гульня:

Лежань лежма ляжыць,
Седзень седзьма сядзіць,
Бягун бегма бяжыць,
Крыкун крычма крычыць,
Гультай гульма гуляе,
Абібок бок абівае.

У гэтым вершыку-мініячурцы ўсё бабудава на гульні — алітэрацыяй, каранямі роднага слова. Але гульня словам, акрамя таго, што абуджае чужы мовы і паэзіі ў дзетак-малалетак, выконвае яшчэ і згаданую раней звышзадачу: яна дапамагае праз народны моўны каларыт, жывую лексіку і фразеалогію, народныя сінтаксічныя канструкцыі торыць дарожку да нацыянальнага самаўсведамлення, да нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, калі малы чытач задумваецца над пытаннем “Хто я, адкуль родам” і дае ўпэўнены адказ:

Беларус я,

З Беларусі!

Вітка пачаў торыць гэтую дарожку першымі сваімі творами, прызначанымі дзецям. Цяпер ён шукае новыя спосабы для ажыццяўлення паўстаўшай перад ім мастацкай задачы.

Рух аўтарскай думкі прасочваецца і ў другой палымянскай публікацыі — апавяданнях пад агульнай шапкай “Ранічкай на Свіслачы” (“Прыляцелі ў розведку”, “Запознены дзеці”, “На схіле лета”), якія ўспрымаюцца, як маленькая адзеся пакут птушынага царства ў экалагічна-катастрафічных умовах жыцця. Але яны не толькі пра экалогію. Пра адзіноцтва — таксама, бо качачка-многадзетніца, як пясчотна называе аўтар сваю гераіню, засталася адна-адзінотка: у мазутным смуродзе атручанай Свіслачы маленькім качаняткам, кволым і безабаронным, не выжыць.

Узаемадачыненні прыроды і дзіцяці, чалавека наогул, яго ўнутраная супрыроднасць — тое, што хвалявала пісьменніка яшчэ з першых казак, напісаных для дзяцей, — цяпер набывае больш драматычны і асабовы, дакладней, “личностны” характар, прапушчанае праз сваё ўласнае “я”. Драма качынай сямейкі так супрычынена чалавеку, так спрацайравана на яго, што ў выніку свет прыроды і свет чалавечы зліваюцца ў адно непадзельнае цэлае. Такую злітнасць могуць адчуваць толькі Паэты і Дзеці.

На ўсё, што адбываецца, аўтар глядзіць здвоеным і ад таго больш праніклівым зрокам: вачыма строга мудрага чалавека, за плячыма якога ўжо пражытае жыццё, які прыслухоўваецца не толькі да роднай яму прыроды, але і да свайго хворага сэрца, ходзіць з цяжкасцю або “кльпае, чалпяючы нагой за нагу”, але пры гэтым не страчвае светлага дзіцячага здзіўлення перад неразгаданым чужым жыццём. Вось яны вывеліся — аж цэлых дзесяціх маленькіх пушчых качаняткаў, прыгожых сямейка, якая раптам з’явілася ранічкай на лодачнай станцыі! Гэта суд, на які пісьменнік глядзіць захопленымі дзіцячымі вачыма. А потым, калі сямейка катастрафічна ўсё меншае і меншае, аўтарскі боль убірае ў сябе і боль дзіцячы, сімвалізуючы моцны кантакт “двух светаў”. Падсветка аднаго другім афарбоўвае апавяданне светлым, але шчыльным пачуццём. У тым, што пісьменнік, нягледзячы на ўсе нягоды жыцця, няспынна працягвае свой мастацкі пошук, не паддаецца ўладзе інерцыі, — добры знак сапраўднай творчай жыццядзейнасці. А творчасць — гэта пераадоленне старасці, перамога над смерцю...

Безумоўна, публікацыі ў перыядычным друку — яшчэ толькі фрагменты будучай кнігі. Калі ж яна з’явіцца на свет, калі ўсё апублікаванае ў перыядыцы і неапублікаванае аб’яднаецца адной вокладкай, адкрываецца большая прастора для ўзважаных разваг і меркаванняў. Але, відаць, часам ёсць сэнс і аперэдзіць падзею, калі яна ўжо на падыходзе і акрэсліваецца досыць рэальна. Ва ўсякім выпадку гэта, думаецца мне, лепш, чым слова запозненае.

ЮБІЛЕЙ “АПОСТАЛА” ФРАНЦІШКА СКАРЫНЫ

Сёлета споўнілася 470 гадоў з дня выхаду апошняй кнігі Ф. Скарыны “Апостал”, надрукаванай у Вільні ў 1525 г. Яна стала 45-й па ліку.

У мінулым стагоддзі існавала ўжо 15 экзэмпляраў “Апостала”, у гэтым вядома дзесяць: 2 — у Расійскай нацыянальнай бібліятэцы, 2 — у Публічнай бібліятэцы імя М. Е. Салтыкова-Шчадрына ў Санкт-Пецярбурзе, 2 — у Дзяржаўным гістарычным музеі ў Маскве, 1 — у Музеі ўкраінскага мастацтва (Львоў), 1 — у Цэнтральным дзяржаўным архіве старажытных актаў (Масква), 1 — у Навуковай бібліятэцы Вільнюскага ўніверсітэта і 1 — у каралеўскай бібліятэцы ў Лондане. Сляды пяці кніг згубіліся.

“Апостал” — адна з частак Новага завету Бібліі; ананімны раннехрысціянскі твор. Складаецца з дзвюх частак. Першая з іх расказвае пра дзейнасць апосталаў — іерусалімскай вучнёў Хрыста, другая — змяшчае прапаведзь апостала Паўла, выказаную ў форме яго 14 пасланняў да розных асоб і народаў.

Скарына даў ёй такі загаловак: “Кніга дзеянняў і пасланняў апостальскіх, называемая Апостал”. Яна з агульнымі прадмовай і пасляслоўем, кожная частка таксама суправаджаецца прадмовай і пасляслоўем. Усяго ў гэтай кнізе 22 уступныя артыкулы Ф. Скарыны. Пасля агульнай прадмовы змешчаны “саборныя пасланні апостала Паўла, у якіх выкладаюцца асновы хрысціянскай веры і ранняя гісторыя хрысціянства”.

У прадмовах да гэтай кнігі і яе частак Скарына каротка пераказвае іх асноўны змест. У іх ёсць шмат выказванняў на свецкіх тэмы. Са сцвярджэння Скарыны “Апосталам і веруючым былі дадзены ўсе мовы, якія ёсць пад сонцам” можна, напрыклад, убачыць прызнанне Скарынам раўнапраўя ўсіх моў. У прадмове (сказанні) да “Якаўлевага саборнага пасланья” аўтар заклікае людзей “перад беднымі не важнічаць, падаваць міласціну малымым, уцякаць ад злога, не паклёпнічаць на сябра”; кажа: “Нямногім настаўнікам быць, але больш

умець мову сваю ўдасканалваць, бо ад яе ўсе злыя і добрыя рэчы паходзяць”; папярэджае: “Багатыя, якія пакрыўдзяць бедных, будуць пакараны”. У прадмове да “Пасланья да рымлян святога апостала Паўла” Скарына паглыбляе і развівае гэтую думку: “Дрэнным будучь справядліва пакараны, а тыя, хто робіць добро, — атрымаюць славу і мір”, — выказвае захопленне неабмежаванымі магчымасцямі чалавека: “І адным чалавекам раскоша (багацце) памножыцца”.

Прадмова Ф. Скарыны “Карынам першага пасланья святога апостала Паўла сцвярджае, што “ад згоды ўсё добрае ўсякаму гораду і ўсякаму грамадству прыходзіць, нягода ж і найвялікшыя царствы разбурае”; вучыць не хваліцца самому сваімі здольнасцямі. Кожны хрысціянін, сцвярджаецца тут, які мае свае таленты, павінен накіроўваць іх для разнажэння простага добра, найбольш мець да ўсіх любоў, якая з’яўляецца найбольш дасканалай за ўсе (іншыя) таленты. Без яе нішто не бывае паспяховым. Тут жа ёсць выказванне наконт таго, што дадзенае слова ці абяцанне павіна быць для яго ўладальніка законам, чалавек павінен абавязкова выканаць сваё абяцанне. Прадмова “Да яфесію пасланья святога Паўла” павучае дзяцей, каб слухаліся сваіх бацькоў і шанавалі іх, а бацькоў — каб кармілі і вучылі дзяцей сваіх; прадмова “Да філіпісійскага пасланья апостала Паўла” нагадвае апошнім, каб яны ў згодзе і ўзаемнай любові жылі.

Самыя каштоўныя, на нашу думку, з’яўляюцца пераказаныя Скарынам словы з “Апостала” ў сказанні да “Другога пасланья апостала Паўла да селуніяў”: “Хто не хоча працаваць, няхай не есць і да справы прымушаны будзе”. Тут Скарына разам з апосталам Паўлам загадвае рабіць добрае справы: у іх узабагацяцца людзі, пакінуўшы срэбралюбства і самаўлюбнасць.

Канстанцін УСОВІЧ,
загадчык музея-лабараторыі Ф. Скарыны
Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта
імя Ф. Скарыны

ЛАЎРЭАТЫ ПРАФСАЮЗНЫХ ПРЭМІЙ

Прэзідыум Савета Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі прысудзіў прэміі 1995 года з прысваеннем звання лаўрэата, уручэннем Ганаровага знака, Дыплама і грашовай узнагароды:

I. За творы прозы і паэзіі
МАРОЗАВУ Дзмітрыю Дзмітрыевічу — за зборнікі вершаў “Ачышчэнне сям’ёй” і “Сын чалавечы”,
ПРУДНІКАВУ Паўлу Іванавічу — за кнігу прозы “За калючым дротам” і паэму “Таймыр”.

II. За музычныя творы і канцэртна-выканальніцкую дзейнасць
ВОЙЦІКУ Віктару Антонавічу — за дзіцячую оперу “Вясновыя песні”,
ШПЯНЬВУ Андрэю Андрэевічу — за аранжыроўку музычных і канцэртных праграм апошніх гадоў.

III. За работы ў галіне тэатральнага і кінамастацтва
ВОЛКАВАЙ Людміле Аляксандраўне — за выкананне ролі Норы ў спектаклі “Нора” Г. Ібсена,
ЯСІНСКАМУ Рышарду Здаіслававічу — за дакументальныя кінафільмы “Зямля Тарасевіча”, “Барыс Кі”, “За нашу і вашу свабоду”.

IV. За творы жывалісу, скульптуры, графікі і прыкладнага мастацтва
БАЙРАЧНАМУ Мікалаю Іванавічу — за керамічныя скульптурныя кампазіцыі “Куды

ідзеш?”, “Ідэнтыфікацыя”, “У самы поўдзень”.
V. За работу ў галіне журналістыкі
РАДУЦКАМУ Валерыю Аляксандравічу,
ШАЎКО Аляксандру Мікалаевічу, ШВАЙКО Алене Мікалаеўне — за надрыхтоўку перадач інфармацыйнай праграмы “Радыефакт”.

VI. За актыўную работу па развіцці народнай культуры і самадзейнай творчасці працоўных
БЯЗБОЖНАМУ Дзмітрыю Васільевічу.

VII. За высокія дасягненні ў самадзейнай мастацкай творчасці
Народнаму вакальнаму ансамблю ветэранаў вайны, працы, узброеных сіл “ПАМЯЦЬ СЭРЦА” Дома ветэрана г. Мінска (старшыня эксперыментальнага творчага аб’яднання “Памяць сэрца” — ГАРДЗЕЙ Яўгеній Іосіфавіч, мастацкі кіраўнік — ЯРАВОЙ Якаў Паўлавіч, канцэртмайстар — КУЛЫБІН Юрый Пятровіч);

Узорнаму харэаграфічнаму ансамблю “РАДАСЦЬ” Палаца культуры Магілёўскага завода штучнага валакна імя В. В. Куйбышава (мастацкі кіраўнік — НОВІКАВА Галіна Геннадзеўна, канцэртмайстар — БУШЛЯКОЎ Леанід Пятровіч).

Спецыяльным прызам Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі адзначаны народны самадзейны калектыў Гродзенскіх электрычных сетак “БЛІСКАВІЦА”.

“І ВЕРШ ПАРАНЕНЫ ВАЙНОЙ”

— не проста гучная назва вечарыны, што адбылася 5 траўня ў “Беларускай хатцы”, — гэта рэальны факт з франтавой біяграфіі Паўлюка Пранузы, які паказаў гасцям музея газету ваенных часоў са сваімі вершамі, прабытым асколкам варажэга снарада.

А яшчэ ў гэты вечар згадвалі імяны М. Сурначова, А. Жаўрука, А. Астапенкі — чый паэтычны голас назаўсёды абарвала вайна. Абарвала голас, але не забіла памяць

аб нашых паэтах — Страцімах Вялікай Айчыннай. І, як доказ, — былі іх творы, што прагучалі з вуснаў вядучай сустрэчы Алы Ходан.

Напрыканцы вечарыны ўдзячныя слухачы цёпла павіншавалі паэта-ветэрана П. Пранузу з Днём Перамогі букетамі кветак і мірным “фугасам” шампанскага да святочнага стала.

А. КУЛІН

...І ГУЧАЛІ
ВЕРШЫ

Пісьменніку-гамлячаніну Івану Кірэйчыку споўнілася 60 гадоў. Творчы вечар, прысвечаны юбілею паэта, празаіка і публіцыста, — а менавіта ў гэтых жанрах найбольш ярка праявіўся своеасаблівы і шчодры талент Івана Аляксандравіча — адбыўся ў абласным цэнтры. Вёў яго адказны сакратар абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Васіль Ткачоў.

Пра аўтара зборніка паэзіі "Аснова" і "3 маіх крывіцаў", нарысаў і публіцыстыкі "Пялёсткавы бераг", "Багацце душы — людзям", "Каласам хіліцца долу", "Калінавая квецень" і іншых на вечары цэлага слова казалі калегі па літаратурнай працы Анатоль Бароўскі, Аляксандр Сопат, а таксама чытачы і сябры пісьменніка. На заканчэнне юбіляр прычытаў свае вершы.

Васіль БАРХАНАЎ

А Ў ЦЭНТРЫ —
ВАСІЛЬ
БЫКАЎ

Арткулы пра многіх знакамітых пісьменнікаў увайшлі ў аднатомнік выбраных твораў Дзмітрыя Бугаёва "Праўда і мужнасць таленту", выпушчаны выдавецтвам "Мастацкая літаратура". Аднак асноўны змест кнігі займае нарыс жыцця і творчасці Васіля Быкава. Ён, дарэчы, некалькі гадоў назад пабачыў свет у серыі "Народныя пісьменнікі Беларусі", што выходзіць у выдавецтве "Народная асвета". Пра В. Быкава, як вядома, пісалі многія. Есць пра яго ўжо і шэраг манаграфічных прац, як, напрыклад, В. Бурана, І. Дзядкова, Л. Лазарава і іншых. Не абмінуў творчасць Васіля Уладзіміравіча і малады крытык І. Афанасьёў. Тым не менш і на гэтым фоне кніга Д. Бугаёва не "губляецца", успрымаецца па-свойму адметна.

У СУВЯЗІ
З СУМНЫМІ
ЎГОДКАМІ

Вечарына, прысвечаная дзевятым угодкам чарнобыльскай трагедыі, адбылася ў мінскай сярэдняй школе № 111. Падрыхтавалі яе вучні 5-а гімназічнага класа разам са сваім кіраўніком Аленай Сяргееўнай Міцінай і членам бацькоўскага камітэта школы Таццянай Уладзіміравнай Водзіч. Прагучалі кампазіцыі па паэмах С. Законнікава "Чорная быль" і "Кульмінацыя", верш Р. Барадуліна, Г. Бураўкіна, В. Жуковіча, В. Яраца, М. Стрыгалёва, Н. Шкляравай, а таксама музычныя творы.

С. Законнікаў, які ўдзельнічаў у вечарыне, раскажа пра надзвычайны востры праблемы, звязаныя з найвялікшай трагедыяй стагоддзя, пра тое, як міратворчыя арганізацыі замежных краін і Беларусі арганізуюць дапамогу ахвярам Чарнобыля, адказаў на пытанні школьнікаў і настаўнікаў.

ЁСЦЬ
"РЭГІЯНАЛЬНАЯ
ГАЗЕТА"...

Магчыма, і не трэба было б засяроджваць асабліва ўвагу на ёй — новых выданняў цяпер з'яўляецца шмат. Але "Рэгіянальная газета", заснавальнікам якой сталі рэдактарат, ЗАТ "Інтэрмаркет", фірма "Фаварыт", беларускамоўная не толькі сваім загаловам, як, на жаль, многія сённяшнія выданні. Усе матэрыялы, за выключэннем праграмы тэлебачання, нават цэлая паласа аб'яў пададзены ў ёй па-беларуску. Такое стаўленне да дзяржаўнай мовы ў суверэннай краіне нельга не вітаць!

Думаецца, газета стане свабоднай для ўсіх, на каго яна разлічана, а гэта жыхары, што жывуць у наваколлі Маладзечна, Вілейкі, Смаргоні, Ашмян, Валожына, Мядзела, Астраўца, Мінска. Тым больш, што і цана яе памяркова — 200 рублёў за нумар. Матэрыялы — самыя разнастайныя. Не абдызена ў першым нумары ўвагай і культура. Прынамсі, змешчана інфармацыя "Ці пагуляем сёлета на фестывалі?" — пра лёс Рэспубліканскага фестывалю беларускай астраўцкай нацыянальнай песні і паэзіі.

Паэзія

Казімір КАМЕЙША

ЧАС СЯЎБЫ
ДАРАВАНЫ
НАМ
СПРОБА ВЕРЛІБРА

Па гэтым полі ішлі мы ўтрох.
Першым ступаў мой конь,
За ім — мой плуг,
А я ішоў трэцім.

Прып'якала сонца.
Мінуў нейкі час,
І поле бларознамі
Роўна мы склалі.

Верш той доўга
Чыталі гракі.
А гэта быў толькі яшчэ чарнавік,
А твор быў наперадзе недзе.

АЛЬТАНКА

Мне гэты парк запомніўся альтанкай,
Якую хмель вясёла так абшыў,
Дзе столькі светлых выпіта світанкаў,
Што й сёння так світальна на душы.

Там плакаў альт маёвым надвечоркам,
Ад рэўнасці аж плакаў гімназіст.
Там паляваў на маладую зорку
Ад ветру аг'янелы ранні ліст.

І смешна так цягнуліся галіны
Старой чырваналістае кляніны,
Нібы фальбонкі моднае сукенкі
Той, некалі пыхоўнае паненкі.

Там ланцужок гарэзны ручаёвы
У каранях сабе выпукваў сховы,
А мне другі свяціў, выпальваў вочы,
На шыі лебядзінае дзівочай.

Я помню след на снезе ланцужковы,
Званочак смеху коціцца са школы,
І лёгкі халадок нічакі пунсочвай,
І злёгка падмарожаныя словы.

Выходзячы дзвярыма на алею,
Выходзячы да месца акном,
Праз лістапада залатую вёю
Ты сёння мне прыміролася зноў.

Я здрыгануўся.
Не, ты ўжо не тая.
Па стрэшку дзікі шал цябе абшыў.
Няма дзвярэй, у вокнах не світае,
А, значыць, не світае і ў душы.

Там — коркі і акуркі, чыйсьці сорам
І музыка сіпатая, свая.
Там гімназістку гвалцілі учора,
А сёння гвалціць песню салаўя.

Пякельны чад. Няма тут болей раю,
Здаецца, усё праклён мне даўні шле.
Старая, што бутэлькі сабірае,
Нібыта танчыць, босая, па шкле.

Гуляе лісце з сонейкам у жмуркі,
І доўга мне чакаць да той пары,
Пакуль ад тых акуркаў і прыдуркаў
Не падмятуць цябе мае вятры.

НОЧ
У СТЭПЕ

Чужая ноч, нібы аблога.
Штурмуець мошкі ліхтарок.
І гэту ноч з яе дарогай
Я выбраў сам і сам нарок.

Я не знаходжу сабе месца
За гэтай здрайнаю смугой.
І ў хмары сіне-страшны месяц,
Бы ў саркафагу Пірагоў.

Чыйсьці ног ступа тупая,
Наспех разлітае віно.
А стэп пад грудзі падступае
Крыклівым пахам кавуноў.

Няхай не будзе крок аблудным,
Я ўсё ж кагосьці тармазну.
Той грузавік нудліва-гудны
У кузаве вязе труну.

Хацеў бы вырацца з начы я.
Свой боль і боль чужы адкуль?

Галосіць і крычыць жанчына,
Аж плачуць семачкі ў мяшку.

Пыліцца шлях у цёмным стэпе,
І я спалохана маўчу.
Чаго, чаму па ночы, Стэфа,
З бядой чужою я лячу?

Чаго, чаму, ты мне не скажаш,
Ты рана спяць сягоння ляжаш.
Чаму не дачакаўся рання,
Чаму?.. І нечакана так.
Я ў шыбу доўга барабано
На соннай станцыі Чакрак.

Агеньчык кветкай над плітою
Успыхне,
хата ажыве,
Калі цяпло святое тое
Начной кашуляй пралыве.

І будзе усё, што быць павінна,
Затлее ранак у акне.
На куфліку — асадак вішны,
Як на душы,
на самым дне.

На самым дне ён самы даўкі,
Яму й ляжаць на самым дне.
Плыне і сёння над гадамі:
— Ты прыхіліся да мяне...

Звычайна пража дзён прадзецца,
А ў памяці жыве, не знік,
Той стэп,
А ў ім бжыць,
трасецца,
З труной і плачам грузавік.

Чалавек, свайёй нацьці сын,
Будзь як сын яе годнасці варты.
І душы яе, і красы
Будзь ратоўцам і вернаю вартай.

Хай не сніцца табе, чалавек,
Грош жабрачы ці злот парабковы.
Не давай аніколі ў злэк
Ані маці свайёй, ані мовы.

Час сяўбы,
Час вырошчваць сады
Дараваны нам Богам і сонцам.
Цяжкі кубак айчынай бяды
Выпіт намі па самае донца.

Нас мяшалі з гразёй і крывёй,
А мы з чыстымі выйшлі вацьма.
Бацькам Бог ёсць Айчыне маёй,
Не дай Бог для Айчыны айчыма.

Міхась ПАЗНЯКОЎ

ВЕК МОЙ
ГОРАСНЫ,
НЯШЧАСНЫ...

РАСІІ

Ты ўся — пакуты, боль і раны,
І кроў, змаганне праз вякі.
Твае сыны не раз сасланы
Былі ў Сібір, на Салаўкі.

Святла і волі гэтак мала
Табе дарыў суровы час.
Як часта ты сябе страляла
Перад сусветам напаказ.

Не раз пад прыкрыццём свабоды
Народам несла ланцугі.
Свайёй свабодай назаўсёды
Сплаці нарэшце ўсе даўгі.

Усё міне:
Дэбаты і разборкі,
На месца ўсё

Паставіць мудры час.
Усе да Храма
Пойдзем мы,
Ды толькі
Ці прыме Храм Усіх, скажыце, нас?..

БОЛЬ

НАКАНЕЧНАМУ А. І.

Балела вока, не заснуў сягоння,
Успамінаў, як некалі служыў:
Я старшым інжынерам батальёна
Прызначаны на фронце быў.

Закончыў інстытут перад вайною,
Прызвалі ў войска радавым,
Прайшоў праз пеклічча такое —
Дзіўлюся, выйшаў як жывым.

Без звання, без узнагародаў
Праз шэсць гадоў прайшоў з вайны:
Мне, сыну "ворага народа",
Не дазваляліся яны.

Ды я махнуў на гэту страту:
Жыццё — вышэйшая з адзнак!
Жыву век думкамі пра тату —
Дзе пахаваны? І загінуў як?..

"ДОБРАЗЫЧЛІЎЦАМ"

Гляджу з узнятай галавой
На вас, але не строга,
Бо клопат, ведаю, не мой —
Судзіць, а толькі Бога.

Чаму ж вы позіркі свае
Хаваеце імгненна?
Грашок зняпаку не дае
Прыкінуцца, напэўна?..

Век мой горасны, няшчасны:
То Хатынь, то Курапаты.
На крыжы крывавым часу
Я бядой людскай распяты.

То ў Маскве, то ў Карабаху,
То ў Абхазіі штодзень

Радасць і жыццё на плаху
Знелюдзель хтось вядзе.

Дзе шчаслівая дарога?
Хто б спыніць варожасць мог?
Спадзяваўся я на Бога,
Ды ў адказ заплакаў Бог.

Яшчэ жывуць
Даносчыкі і каты,
Ім плач і крыкі
Не свідруюць сны.
А колькі людю
Кінулі за краты,
А колькі шчасця
Спляжылі яны?..

Няхай і ўскосна, можа, —
Ві-на-ва-ты!!!
Выконвалі і зверху хай
Загад,
Але без іх бы
Сёння Курапаты
Па ўсёй краіне
Меліся б наўрад...

ПРАЎДА

Праўду адкрыеш
народу —
Да зораў падые
народ.
Праўду адкрыеш
тыранам —
Могучь расцерці
ў пясок...

ТРАВА

А жыць вучыцца
Трэба і ў траве:
Яна і праз асфальт
На свет праб'ецца.
Не схіліць
Непадкупнай галавы,
Не здрадзіць
Нават перад смерцю.

У першы раз чорная эмка з'явілася ў вёсцы вясной, калі толькі сышоў снег. Сцішана вуркочы маторам, яна выкацілася з-за рога царквы, абмінула школу і схавалася на вясковай вуліцы за хатамі. Ужо прыцямлівалася, вяскоўцы займаліся сваімі звычайнымі справамі, і ніхто не звярнуў увагі на чорную бліскучую машыну.

Родзіч, дырэктар школы, пасля ўрокаў няспешна цягнуўся гразкай вуліцай, абыходзіў каля платоў лужыны. Ён меўся пагаварыць са старшынёй сельсавета Драпезам пра летні рамонт школы, але калі эмка абганяла яго, вільнула да будынка сельсавета, ён прыпаволіў хаду, няспешна перайшоў на другі бок вуліцы, каб убачыць, хто прыехаў. З кабіны не спяшаючыся вылез высокі, падцягнуты вайсковец, пакіраваў да ганка, другі застаўся за рулём. Было яшчэ светлаватая, і Родзіч паспеў разгледзець, што гэта нкусавец, і нешта трывожнае зашчымела ў грудзях. Каб не выдаць, што захваля-

ён дробненька захіхікаў, быццам рассыпаў каменчыкі па падлозе, напружыўшыся, зрушыў з месца санкі і з натугай пацягнуў іх да дзвярэй школы.

Усе ў вёсцы школьнага вартаўніка і апальчыка Саўку Гаркушу клікалі Нямыцькам, і не дай божа скажы яму гэта ў вочы. Калі хто па дурацці ці няведанні неасцярожна плявузгне, і гэта дойдзе да вусэй Саўкі, то чакай бяды. Саўка пеўнем кінецца на крыўдзіцеля, і хоць лёгкі цела, ды жылаваты, учэпісты. Але Нямыцьку ў вёсцы любілі за вясёлы, таварыскі характар, за чэснасць.

Раніцай, яшчэ цёмна, Родзіч тупаў на ўрокі. Аднекуль збоку нечакана вывернуўся Нямыцька, нямоцна гукнуў:

— Пачакай, Хвёдаравіч!

Ён падшлэпаў бліжэй у сваіх разношаных, велікаватых валёнках, падняўся на дыбачкі і зашаптаў у вуха дырэктару:

— Машына тая Рагулю павезла, яй богу, сам бачыў. У мяне пераз плот сельсавет, я грубкі ўстаў тапіць у чаты-

ся, што старшыня сельсавета не рады яго прыходу.

— Чаго самоцішся, Юзік? — знарок па-прыяцельску весела спытаў Родзіч, быццам не ведаў, што ўзялі Рагулю.

Драпеза ўзяў ад папер вочы, і ў іх, як падалося Родзічу, на імгненне мільганула тужлівая няпэўнасць, ледзьледзь прыхаваны страх.

— Ат, што і гаварыць, Мікалай, — Драпеза даланёй адсунуў ад сябе паперы на край шырокага стала, уздыхнуў.

— Чуў жа, пэўна, арыштавалі Рагулю.

Ён спасцярожліва скасавурыўся на дзверы, панізіў голас, падаўся наперад, да Родзіча:

— Стаіўся, гад, чакаў свайго часу. А органы раскапалі. І хто б мог падумаць? Цяпер прызнаецца, раскажа пра ўсё, а нітачка далей і пацягнецца. Усю кодлу выпягнуць, тут сумнення няма. А ты што? Ты мо не верыш? Ён жа насеннае збожжа згнаў. Колькі можна было гектараў засеяць? Сумленныя людзі не дрэмлюць, паведамлілі, куды трэба.

Родзіч не пазнаваў Юзіка Драпезу,

Алесь ДЗЯТЛАЎ

СТРАХ

АПАВЯДАННЕ

ваўся, нацягнуў на вочы кепку, прайшоў міма сельсавета, павярнуў на сцежку, што вільяла за агародамі, і пабрыў да школы.

Каля паўночы машына, бліснуўшы фарамі, пакацілася міма школы на брукаванку, і Родзіч з палёгкай уздыхнуў, пайшоў спаць. Ён ведаў, хто ездзіць у такіх машынах, баяўся гэтых людзей і адначасова паважаў, бо яны заняты важнай дзержаўнай справай. У газетах чытаў пра выкрыццё ворагаў народа, часам абураўся, як людзі на высокіх пасадах маглі здрадзіць народу, пайсці супраць Савецкай улады. Але ж былі ў яго і сумненні. У суседніх Зубічах арыштавалі дырэктара школы, пасадзілі старшыню сельсавета. Іх Родзіч ведаў і таму не мог даўмець, якія ж яны ворагі народа. Звычайныя людзі, усё жыццё іх навідавоку. Дык за што бяруць? Гэта думка не давала спакою, але разабрацца, у чым тут справа, не мог, адно імкнуўся маўчаць, не балбатаць лішняе, ды гнёў страх, халодны, ліпучы, слізкі страх, ад якога нікуды нельга схавацца.

Чорная эмка не паказвалася ў Міхевічах усё лета і восень, і той яе прыезд пакрысе пачаў забывацца. Але па першым снезе, яшчэ неглыбокім, пухкім, яна нечакана зноў укацілася ў вёску: бы крадком слізганула міма царквы, абмінула школу і нырнула ў вясковую вуліцу.

Родзіч нёс з дашчанага хлёвчука паленцы, каб прапаліць грубку, з трывогай правёў вачамі легкавік, і ногі сталі нібы ватовыя. Дабрыў да ганка, але вярнуўся, вызірнуў з-за рога будыніны на вуліцу, каб яшчэ раз упэўніцца, што не памролася яму, машына сапраўды праехала: на дарозе бачыліся два глыбакаватыя, шырокія сляды.

Прыплёўся ў пакой, накідаў у грубку паленцаў, сунуў скамечаную газету і падпаліў. Счакаў, пакуль дровы ўгарацца, прычыніў дзверцы. Жонка абірала бульбу, седзячы на нізкім услончыку, дямпа ярка асвятляла пакой. Родзіч нетаропка выпхнуўся ў калідорчык і ўпершыню мо за апошні час зразумеў, што не можа нічога рабіць, усё валіцца з рук. На ганку ён закурыў, зацягнуўся некалькі разоў, глядзеў, як Нямыцька на лёгкіх санках праз увесь двор возіць у класы дровы.

— Што, Хвёдаравіч, падыхаць выйшаў? — Нямыцька прыпыніўся, выцер рукавіц з ільба пот.

— Запасася? — Родзіч паказаў рукой на санкі.

— Ну як жа іначай, Хвёдаравіч. — Нямыцька глядзеў знізу ўверх на дырэктара, паласа святла з акна падала на ганак. — Ета ж прыцягнуся раніцай, чыркну запалкай — і дроўцы гараць. Да васьмі чын-чынараром, цёпла ў класах.

ры гадзіны, чую — галасы. Я за хлёв шусь, назіраю з-за плота, вуха настаўіў. Словы не разабраў, а што ў машыну пасадзілі — точна.

Міма іх працігнула купка вучняў, прайшоў, угнуўшы галаву, настаўнік беларускай мовы Белакоў, пажылы, худы і насаты мужчына — паздароўкаўся, але не прыпыніўся.

— Дык што, Хвёдаравіч, скажаш? — нецярпліва, паўшэптам спытаў Нямыцька. — Што ета значыць?

— Мо растрату дапусціў ці ўкраў што, — знарок абыякава адказаў Родзіч. Павярнуўся і хутка пакрочыў да школьнага ганка, а ў душы ўзнік трывожны непакой, які не пакідаў яго ўвесь дзень.

Рагуля мо трэці ці чацвёрты старшыня калгаса за тры пяць гадоў, што працуе тут Родзіч. Тырыч, яго папярэднік, яшчэ год назад скеміў, што ў Міхевічах яму не прыжыцца, настроіў супраць сябе людзей і з трэскам вылецеў. І знік чалавек з сям'ёй, і ніякага следу не пакінуў. Падвярнуўся пад руку нарыхтоўшчык з кааперацыі, тоўсты, з чырвоным тварам і маленькімі хітрымі вочкамі, Рагуля. Яго прыцягнулі на сход і выбралі старшынёй. Упарціўся Рагуля, не згаджаўся, не хацелася яму пакідаць хлебную пасаду, але ж парітыйны, куды дзенесць. Патузаўся і ўпрыгяў ў ніямлі воз.

— За што ж яго ўзялі? — думаў Родзіч. — Няпраўду сказаў Нямыцьку, сказаў, каб толькі адважыцца. Органы за растрату і крадзеж не бяруць. Тут нешта іншае. Няўжо і Рагуля прадаўся?..

У настаўніцкай Родзіч здагадаўся, што сёй-той ведае пра арышт Рагулі. Белакоў яшчэ больш пазмрачнёў, нудзіўся ў сваім кутку, дзе стаяў яго столік, моўчкі перабіраў паперы, чакаючы пачатку ўрокаў. Ведаў, пэўна, навіну і выкладчык рускай мовы Булат, хударлявы, невысокі, з капой сівых густых валасоў.

Родзіч баяўся, што раптам нехта пачне гаварыць пра начны выпадак, выказаць свае здагадкі, каменціраваць падзею. Ён адчуваў, што ўсё гэта лішняе, непатрэбнае цяпер, бо хто ведае, як адгукнецца гаворка, калі хто данясе. Ён не сумняваўся, што людзі ў вёсцы будуць гаварыць рознае, але не хацеў, каб якія-небудзь чуткі выйшлі са школы, падагрэлі размовы вяскоўцаў. Знойдзецца ліхі чалавек, накрэм-зае паперку, а адказаць дзядзечка яму, дырэктару школы. Не, нічога не зменіш, чорны варанок яшчэ прыедзе не раз, і хто ведае, каго павязе.

Пасля ўрокаў Родзіч не вытрымаў, пацягнуўся ў сельсавет. Драпеза сядзеў у сваім кабінэціку адзін, моўчкі супіўся ў паперы, пад вачамі цёмныя кругі. Ён моўчкі кінуў на крэсла, запрашаючы садзіцца, і Родзічу падало-

амаль свайго равесніка, калісь вясёлага, баявога камсамольца. "Ці прыдурваецца, ці гэтак трэба паводзіць кожнаму, каб застацца ў крэсле, каб і самога не тыкнулі пальцам і не сказалі: вораг народа? — думаў Родзіч. — Няўжо за адну ноч чалавек мог перамяніцца? Неверагодна, але факт. Але спачатку ў яго вачах быў страх, няпэўненасць. Не, не, не памыляюся: Драпеза баіцца. Значыць, трэба-такі іншых, каб не трапіць за краты, душыць, паказваць вернасць уладзе, драць горла — і ты будзеш чысты, як анёл?"

І Родзіч адчуў, як і ў яго халадзе спіна, ліпкі страх працінае усё ўсярэдзіне, і ён неўсвядомлена, нейкім інстынктам зразумеў, што трэба цяпер жа, неадкладна падтрымаць Драпезу, інакш і яму, Родзічу, будзе дрэнна; і падтрымаць гораца, і гняўліва абурэцца. Ён падхапіўся, падаўся наперад і, блытаючы словы, загаварыў, раптам успомніўшы, што Юзік па бацьку Паўлавіч:

— Ты што падумаў, Паўлавіч? Ды гэтага гада даўно пара было ўзяць. Хітра маскіраваўся! Гладка на сходах гаварыў, а сам павуціну плёў...

Драпеза пасвятлеў у твары, сказаў: — Я верыў табе, я так і думаў, што ты наш. Прызнаюся табе, я і сам трохі пільнасць страціў. Думаў: ну, ачыспілі вёску ад кулакоў — можна раслабіцца, спакойна пажыць. Дык жа з усіх шчылін недабіткі лезуць, і трэба напалатова зброю трымаць. Не, гэтым не скончыцца! Адзін Рагуля нічога не мог бы зрабіць. Хаўруснікаў трэба на свет божы выпягваць...

Родзіч хацеў нешта сказаць, але Драпеза, бы не бачачы, са зласлівай помслівасцю працягваў:

— А ты думаў як? Яшчэ вясной я гэта зразумеў, калі мне органы вочы адкрылі. Пільнасць і яшчэ раз пільнасць, Мікалай. Ты і ў школе паглядзі, хто чым дыхае. Адным словам, момант разумееш, хаця і беспартыйны. Вытрымаеш — прыем у нашы рады.

Родзіч з недарэчнай гатоўнасцю кінуў:

— Так, так, Паўлавіч, момант я разумею...

Яны развіталіся, і Родзіч ішоў ад Драпезы, адчуваючы, быццам збоў яго глыбокая і цёмная яма, адзін няпэўны крок — і паляпіш уніз потырч. Ён ненавідзеў сябе, але не мог пераадолець гнятлівы страх, які сядзеў у душы. "Слізняк, нікчэмны чалавечак! Драпеза хоць верыць, ён ведае, куды ідзе, а ты? І ты ж паверыў, — нечакана сёкнула думка. — Паверыў?"

Чорнай эмкі пасля гэтага не было тры дні. На чацвёрты яна прыехала пазнавата, а дзевятай гадзіне, бліснула фарамі на школьнай будынак, шархатліва пакацілася па вуліцы і прыстроі-

лася каля сельсавецкага ганка. Гэты раз з машыны выйшла двое. Нягледзячы на позні час, вокны будынка свяціліся: Драпезу, відаць, было дадзена ўказанне чакаць гасцей з горада...

Назаўтра ў школе Родзіч прыкмеціў, што няма Белакоў. Яшчэ раз крадком зірнуў на яго столік у кутку настаўніцкай. "Няўжо?.. Значыць, і да школы дабраўся?". Падышоў да раскладу, які вісеў на сцяне, зірнуў на яго і трохі супакоіўся: сёння Белакоў павінен быў прыйсці толькі на трэці ўрок.

Хвілін за дзесяць да званка ў настаўніцкую ўбег расчырванелы ад марозу і хуткай халды завуч Маторны, распрануўся, павесіў на вешалку кажухок і шапку, весела сказаў:

— Ух, пагодка, круціць пачало. — Абвёў позіркам насупленыя твары настаўнікаў, зухавата прамовіў: — Ну, чаму нас павесілі? Новы год хутка, ёлка будзе...

Маторны пругка падышоў да свайго стала, які стаяў упрытык да дырэктарскага, звычайным рухам абцягнуў гімнастёрку, паправіў рэмень. Невысокі, ладны, у наваксаваных да бляску хромавых ботах, у сініх дзяганалявых галіфе, ён выглядаў маладзей за свае сорок гадоў. На яго пытанне ніхто не адказаў, але гэта не збынтэжыла завуча.

— Ёсць навіна, таварышы, — урачыстым голасам пачаў ён і зрабіў невялікую паўзу. Усе павярнуліся да яго, адны глядзелі з недаўменнем, іншыя са страхам. Родзіч таксама насцярожыўся. А той урачыстым голасам скончыў:

— Праз тыдзень мяне будуць прымаць у рады Камуністычнай партыі, таварышы!

Ва ўсіх быццам адлягло ад сэрца, а Родзіч, ураз аслабеўшы, выціснуў ціхі голасам, хаця меўся сказаць гэтак гучна і ўрачыста, як і Маторны:

— Віншую цябе, Яўхімавіч. Даўно пара.

Пасля ўрокаў Родзіч не затрымаўся ў настаўніцкай, а адразу пайшоў дадому. На парозе яго сустрэла жонка, усхвалявана паведамліла:

— Узялі Кісяля, кладушчыка, і Балабана.

— Балабана? — разгублена перапытаў Родзіч. — Дык ён жа зусім хлапчук. Толькі ўлетку паставілі сакратаром сельсавета.

— Балабаніха галосіць на ўсю вуліцу, вадоў адлівалі.

"А хто ж наступны? — у роспачы падумаў Родзіч. — Федзя Балабан не вораг, я вучыў яго. Чысты хлопец, савецкі. Дык што гэта дзеецца? І Кісель, вясковы дзядзька. Яго за што?"

Кінуў на лаўку паліто, цяжка прысеў да стала.

— Не разумею, нічога не разумею, што адбываецца, — сказаў пахмурна, глядзячы ў стол. — Трэба маўчаць, Ніна, цяпець. Страшны час.

Не мог сядзець дома, зноў пабрыў у школу. У настаўніцкай за сваім столікам Белакоў праўраў сшыткі. Родзіч апусціўся на канапу, глухім голасам сказаў:

— Бяруць людзей, Кісяля і Балабана ўчора павезлі...

— Ведаю, Фёдаравіч, — уздыхнуў Белакоў, і яго худы твар, увесь у дробных маршчынках, спахмурнеў.

— Рагуля, кажучы, быццам насенне згнаў, — паведаміў Родзіч. — А нехта стукнуў.

— Не ў насенні справа, — Белакоў уважліва глядзеў на дырэктара, а ў вачах стаяў боль. — Не было б насення, знайшлі б іншае. Не магу зразумець... Калі-небудзь апамятаецца, ды позна будзе. Тысячы трапяць у гэту мясарубку. Каму гэта трэба? Яму?

— Ты ведаеш, Сцяпанавіч, за гэтыя словы нас...

— Ведаю, Фёдаравіч, — Белакоў уздыхнуў, паклаў на стол акуллары. — Мне няма чаго хаваць. Ты ж ведаеш, быў я дырэктарам школы, а зляцеў. Калі раскулачвалі, прызнаюся табе, запярэчыў упаўнаважанаму з раёна. Дзякуй яшчэ, што кавалак хлеба пакінулі. А мог бы загрымець...

— Прашу цябе, Сцяпанавіч, — Родзіч падхапіўся з канапы, падышоў да стала. — Я веру табе, але не будзем... Адно лішняе слова — і ўсё. Трэба верыць...

— Яму я не веру, Мікалай, — Белакоў панізіў голас да шэпту. — Правадыр усіх народаў, а куды вядзе?

Яны моўчкі разам выйшлі на ганак. Густа падаў снег, бы хтосьці нябачны ўгары скуп гусей. Калі крокі настаўніка зглухлі за школай, Родзіч прыхінуўся да вушака, закурыў. "Чаму ён гэтак

(Працяг на стар. 14-15)

СЯМЕЙНАЯ
ВЫСТАВА

У Лідскай мастацкай галерэі працуе выстава дзвюх мастацкаў — Таццяны і Вольгі Лук'ян (маці і дачка).

Таццяна Лук'ян — выпускніца мастацка-графічнага факультэта Віцебскага педагагічнага інстытута, вучаніца вядомай акадэміі В. Ляховіч. У 1988 годзе па размеркаванні трапіла ў Ліду і зараз выкладае ў сярэдняй школе N 14 з архітэктурна-мастацкім ухілам. Муж яе Віктар Лук'ян таксама мастак. У творчай атмасферы сям'і дачка Вольга рана далучылася да мастацтва: яшчэ ў трохгадовым узросце яна пачала маляваць.

На выставе Таццяна прадставіла пейзажы і нацюрморты, выкананыя гуашшу, акварэллю, малюнкамі алоўкам. З пясчотай і любоўю аплывае яна кветкі, уважліва прамалёўваючы кожную дэталю. Фарбы мякка пераходзяць адна ў другую, зліваюцца ў адну колеравую гаму, поўную гармоніі.

А побач — аркушы яе дачкі, дзевяцігадовай Вольгі. Першае ўражанне ад малюнкаў — раскаванасць, натуральнасць адлюстравання. Дзяўчынка быццам забяўляецца лініямі, плямай, гуляе алоўкам і пэндзілкам. І на паперы лёгка ўзнікаюць дрэвы, птушкі, людзі, казачныя гарады... Разуменне дзіцяці, не абцяжаранага яшчэ ведамі, безумоўна, адрозніваецца ад самавыўлення сталага мастака, заснаванага на прафесійнасці. Таму хочацца, каб тыя веды, якія набудзе Вольга ў далейшым, не "заглушылі" ў ёй творчы пачатак, не абязлічылі талент.

Ларыса ДРАКО

г. Ліда

Таццяна Лук'ян, "Дзве тополі".
Вольга Лук'ян, "Малюнак".
Фота А. СЕРАБРАКОВА

ТУТ ЖЫЎ
РЭПІН

Здраўнёва... Назва гэтая нямала гаворыць кожнаму, хто добра ведае творчасць выдатнага мастака Ільі Рэпіна. Але апошнім часам яна на слыху ў многіх і з іншай нагоды. Як вядома, тут, недалёк ад Віцебска, дзе правёў творчыя гады, адбыўся пажар. Будзем спадзявацца, з цягам часу ўдасца зноў наведзіць належаўшы парадак. А пакуль у гэты маляўнічы куточак можна завітаць дзякуючы выдавецтву "Полымя", якое выпусціла брашуру А. Падліпскага "Здраўнёва: тут жыві І. Я. Рэпін". Гэтае яе другое выданне, папярэдняе выходзіла на рускай мове. А цяпер вядомы віцебскі краязнаўца дапоўніў свой нарыс, у выдавецтвае парупіліся яго перакласці на беларускую мову. А ў выніку паболела на яшчэ адну цікавую (і карысную!) кнігу, з шэрагу тых, якія, нагледзячы на ўсе цяжкасці, выпускае згаданае выдавецтва і, прынамсі, шмат рупіцца на ніве нацыянальнага Адраджэння рэдакцыя краязнаўчай літаратуры.

ТЭАТР ПРАДСТАЎЛЯЕ... ФОТА

Я не змяняю значэння знакамітае вешалкі, але цікавасць глядачоў да яе ўсё ж не такая вялікая, — куды большую ўвагу выклікае партрэтная галерэя тэатра. Знаёмства з ёй — улазіны, уваходзіны ў дом мастацтва, выгледанне ў акцёры героя... Традыцыйны тэатральны партрэт дагэтуль сумленна выконвае ўскладзеныя на яго функцыі. Разняволенасць, салодкія ўсмешкі або празмерна глыбокія погляды ўзвышаюць акцёра над глядачом...

Замяніць састарэлы партрэтны шэраг, выкананы ў стылі 70-х, мастацкі кіраўнік Акадэмічнага рускага тэатра Беларусі Барыс Луцэнка планаваў даўно (канчаткова вырашыў, калі тэатру надалі званне акадэмічнага). "На ўсялякі выпадак" запісаны некалькі гадоў назад тэлефон Уладзіміра Шахлевіча і Галіны Маскалёвай вырашыў праблему выбару фотамастакоў. Прыемнае ўражанне ад знаёмства, аднасьць поглядаў на многія пытанні, нарэшце, узровень фотаздымкаў дазволілі даверыцца майстрам, прадставіўшы ім свабоду творчасці. Барыс Луцэнка, як многія іншыя, убачыў выставу ўжо гатовай і... "прышоў у захапленне". Партрэты, выкананыя з падыходам да індывідуальнасці акцёра, падаваліся ў аўтарскай эстэтыцы; яе Луцэнка падзяляў і прымаў. У знаёмых абліччах бачыліся не толькі акцёры. Партрэты па-майстарску скарыстоўвалі светлавыя эфекты і спецыфічныя дэталі. Кожны прадстаўлены ў ракурсе, які ўзмацняе індывідуальныя асаблівасці асобы.

Прыблізна так уяўлялі частку задач Галіна Маскалёва і Уладзімір Шахлевіч. А пачыналі майст-

ры са знаёмства з тэатрам. Адчушы шчырасць і прыхільнасць да сябе, яны лёгка стасункаваліся з трупам, перагледзелі спектаклі, адчулі залу як глядачы, а Уладзімір яшчэ як і архітэктар. Магчымаць свабоднай творчасці паступова нараджалася ўяўленне аб месце і афармленні будучага партрэтнага шэрагу. Гэта вялікая і цяжкая праца: перанесці на плоскасць мастацкую эстэтыку ўласнага бачання праз творчую індывідуальнасць акцёраў. Здымаючы плёнку за плёнкай, Уладзімір зрабіў дзесяткі партрэтаў кожнага. Кіраваўся інтуіцыяй — яна яго ніколі не падводзіла. Галіна аб'ектыўна аналізавала, дапаўняла, прапаноўвала новыя ідэі, варыянты. Матэрыял вылежваўся... Знішчаючы стэрэатып тэатральнага партрэта, мастакі шукалі новыя ягонныя стыль і вобразы...

Пасля некалькіх удалых рашэнняў узнікла адметная форма падачы ўсяго шэрагу: фотаздымкі складаюцца як бы з дзвюх накладзеных палавінак, сімвалізуючы прафесію і асабістае жыццё акцёра. Галерэя натуральна ўштукавалася ў вобраз самога тэатра. Загучала акордам гармоніі і навізны. Барыс Луцэнка назваў яе творчай работай двух майстроў, у якой вытрыманы машаб, характар, узровень Акадэмічнага рускага тэатра Беларусі. Куратар амерыканскага Музея прыгожых мастацтваў "Нью-Мексіке" Сціў Йетс, убачыўшы работы з партрэтнай галерэі Шахлевіча і Маскалёвай, адабраў некалькі з іх для экспазіцыі свайго музея, адзначыўшы, што і ў Амерыцы рэкламная фатаграфія ўсё бліжэй становіцца да творчай...

Людміла ЕЎТУШЭНКА

На здымках: работы Уладзіміра Шахлевіча "для Амерыкі": Аксана Перавожкіна, Вячаслаў Саладзілаў.

ВЯРТАННЕ
ЛЕАНИДА КУЗЬМІНА,
КАНЦЭРТ ЯКОГА ДНЯМІ АДБУДЗЕЦЦА Ў МІНСКУ

У красавіку год таму яму споўнілася трыццаць. А за тыдзень да гэтай адметнай даты ён вярнуўся з ужо другой па ліку гастрольнай паездкі па Расіі. Вярнуўся? Ці наадварот — ягонае падарожжа ў глыбінную Еўразію сталася нядоўгім вяртаннем да сябе — вяртаннем з ужо звяклых камфартна-бальнай сумятні Нью-Йорка? Расія... А побач жа, рукой падаць — Беларусь, за празрыстай мяжой, якую захочаш — і пераедзеш, ці цягнуком, ці самалётам... Ды вось пытанне: ці чакаюць яго, ці помняць — амерыканскага гамяльчана з пшанічнымі кудзёркамі?

... Кузьміных было двое. Саша — старэйшы гадоў на дзесяць, да часу іх ад'езду ў 1980 годзе закончыў сваю піяністскую адукацыю ў Маскоўскай кансерваторыі. Малодшы, Лёня, на той час быў вучнем дзев'яці класа сярэдняй спецыяльнай школы-адзінаццацігодкі (цяпер завецца ліцэем) пры Беларускай кансерваторыі. Як і ягоны брат, Лёня пачаў свой шлях у вялікі піянізм пад кіраўніцтвам чудаўнага педагога — незабыўнай Ірыны Аляксандраўны Цвятаевай. Гэта чудаўнае жанчына — музыкант школы Аборына, глыбокі метадыст, цікавы лектар, але перш за ўсё — Боскай ласкаю педагог, была з тых нямногіх, хто здольны па-сапраўднаму ацаніць і палюбіць талент свайго вучня, няхай будзе гэта толькі "гарчынае зерне" музыканцкай своеасабліваці альбо вялікі, кідкі ды яркі, энергічны талент Лёні Кузьміна, што іскрыцца пад ягонымі пальцамі прыроджанага віртуоза.

Вось толькі лепшыя з яе школьных вучняў заўсёды ад'язджалі да вучаўца ў Маскву — не дзеля майстэрства, а дзеля конкурснай кар'еры і іншага. Лёня ад'язджаў інакш: не ў Маскву, куды яго вяла непазбежная дарога "зоркі", увешанай міжнароднымі дзіцячымі і юнацкімі лаўрэатскімі рэгаліямі, а ў Нью-Йорк, быццам на другі бок Месяца, у краіну, адкуль няма вяртання. І раптам аднойчы ён з'явіўся перад намі, жывы і радасны, як надзея, што збылася. З'явілася і спакуса бласлаўляць тагачасныя раптоўны і горкі ад'езд: бо калі б ён апынуўся тады ў Маскоўскай кансерваторыі ўзору 1982 года,

арыентаванай на вытворчасць па-касамольску безадмоўных і бездакорна-правільных "вечных канкурсантаў" з жалезнымі нервамі і стальнымі пальцамі, — ён, відаць, не стаў бы піяністам такога маштабу. Але, з другога боку, усё, што здарылася з ім, — гэта цуд. Цуд, ад якога мы далёкія і ў якім амаль не ўдзельнічаем.

Першыя тры гады ў Амерыцы ён "маўчаў": амаль не падыходзіў да інструмента. Працаваў грузчыкам, таксістам. Потым, настаяў бацька, была няўдалая спроба "пакарыць" "Juilliard School of Music", якая нечакана-негадана абярнулася вялізнай удачай. А між іншым, сказалі яму, ён можа не без карысці для сябе пазаймацца з адной рускай выкладчыцай. І — накіравалі ў студию Ніны Святланавай — вядучага педагога Manhattan School. Так вучань І. Цвятаевай трапіў да вучаніцы Г. Когана і Г. Нейгауза, якая выклдала яму незабыўныя ўрокі стаўлення да музыкі, разняволіла і акрыліла... Бо на самай справе гэта не быў "крызіс піянізма"; гэта быў крызіс нашага беларускага падманнага адчування сваёй "правінцыйнасці", сваёй "нецікавасці" для іншых. І гэты крызіс быў пераадолены, па-бетховенску грандыёзным прарывам з цемры — да святла!

І толькі ў гэтым зіхоткім святле канчаткова высветлілася, што музыка — гэта проста паветра, якім дышаеш, а раэль — толькі сродак для таго, каб прызнацца ў любові ўсім людзям — знаёмым і незнаёмым. А значыць, мяркуе Кузьмін, ягоная ігра павін-

на перш за ўсё прыносіць радасць слухачу, які сядзіць у зале, — "тут і цяпер".

А ўжо адсюль вынікае ўсё астатняе: ідэал ігры "непрыдуманай" (хоць і глыбока прадуманай), якая льецца з сэрца, але без націску і агрэсіі, без усялякай гіпертрафіі "я", без наймалай прэтэнзіі на "геніяльную інтэрпрэтацыю"; ігры, напоўненай жывымі чалавечымі галасамі, якія непадробна смяюцца або плачуць, гарэзюць або смуткуюць, лашчацца або гневаюцца, пагаджаюцца або спрачаюцца... Для Кузьміна гэты ідэал персаніфікаваўся ў Іосіфе Гофмане і Леапольдзе Гадоўскім, Бена Майсевічы і Іосіфе Левіне, Яшы Хейфіцы і Фрыцы Крэйслеры, Марыі

Віншуем!

БАЛЬЗАМ РОДНАГА КРАЮ

Багатая на таленты ўздзенская зямля. Паэты і мастакі, вучоныя і артысты — доўгі шэраг слаўных імёнаў, шчыра ўлюбёных у працу і Беларусь людзей. Пачэснае месца сярод іх займае і скульптар Уладзімір Міхайлавіч Лятун. Не так даўно яму споўнілася 60 гадоў.

Дапамог мне адкрыць і творчасць яго, і самога чалавека краянаўца Уладзімір Кісялёў. У кнізе дасведчанага знаўцы ўздзеншчыны "Пуцывінамі Наднямонна" прачытаў такі востры абзац: "Скульптар Уладзімір Міхайлавіч Лятун нарадзіўся ў вёсцы Смалінец. Працуе ў станковай і манументальнай скульптуры. Сярод яго твораў — кампазіцыі, прысвечаныя моладзі, партрэты перадавых людзей сямлі. У. Лятун выканаў некалькі помнікаў загінуўшым воінам Савецкай Арміі і партызанам". Літаральна ўслед за кніжным знаёмствам адбылася сустрэча з самім творцам. Лічу, што мне надзвычай пашанцавала, бо пазнаёміліся мы пры адкрыцці чарговай працы Уладзіміра Міхайлавіча. Школа-гімназія N 195 Мінска набыла бюст Янкі Купалы яго работы. А ў некаторым часе перад гэтым — бюст А. С. Пушкіна. Так на адным школьным паверсе суседзямі сталі два вялікія паэты. Часцінку сваіх душэўных перажыванняў аддаў ім колішні ўздзенскі падлетак Валодзя Лятун. Праўда, калі ўжо і быў той, падлеткавы, узрост...

Як толькі скончыў сямігодку, цвёрда вырашыў паступаць у мастацкую вучэльню. Ды толькі бацька запярэчыў: вучыся далей, паспееш да яшчэ ў дарослы свет выправіцца. Але на баку сына аказалася маці. Нездзе напрыканцы першага курса юнака прыгледзела адна з выкладчыц — Вера Сцяпануна Казак. Заўважыўшы цвёрдасць рукі, настойліва параіла хлопцу ўсур'ез заняцца скульптурай. І Валодзя адважыўся...

Пасля вучэльні быў тэатральна-мастацкі інстытут. Сярод настаўнікаў Летуна аказалі-

ся слаўныя майстры беларускай скульптуры Аляксей Глебаў і Андрэй Бембель, ахінутыя сёння покрывам легендаў. Уладзімір Міхайлавіч згадвае:

— Глебаў меў адну цікавую рысу. Ён патрабаваў ад нас занатоўваць літаральна кожную думку, кожны асацыятыўны вобраз. Майстэрні былі застаўлены скульптуркамі. Шмат хто пасмейваўся з гэтага. Але ж такая напружаная праца вымагае ад маладых скульптараў упартасці, настойлівасці, вучыла развіваць мысленне, выпрабавваць розныя варыянты ўвасаблення ўбачанага... Бембель жа застаўся ў памяці сваёй выключнай патрабавальнасцю. Ён ніколі не хваліў. Калі нешта яму падабалася, то толькі стрымана заўважаў: "Добра..."

Па традыцыі ад сваіх настаўнікаў Уладзімір Лятун пераняў тэму, ці не класічную для беларускай скульптуры. Ён-ужо многія гады літаральна прывязаны да мастацкай распрацоўкі вобраза Купалы. Узгадайма ж, як апантана ўвасаблялі купалаўскі характар і Бембель, і Глебаў. Апошні з іх звяртаўся да вобраза паэта яшчэ ў час Вялікай Айчыннай, адразу пасля яго смерці. Але заўжды гэта быў Купала сталых гадоў. У. Лятун задумаўся над іншым. Купала ў маладосці; Купала, які толькі што выдаў "Жалейку"; Купала часу стварэння неўміручай "Паўлінкі" — вось чый скульптурны партрэт наважыўся ён увасобіць. Так нарадзіўся "Малады Янка Купала" (захоўваецца ў Літаратурным музеі Янкі Купалы). Распавядаючы, што ў свой час падобным, летуноўскім, вырашэннем купалаўскай тэмы быў вельмі захоплены Ніл Гілевіч. І больш таго, калі даведаўся, што Уладзімір Міхайлавіч рыхтуе бюст маладога Купалы, для тыражывання, паэт заўважыў: "Першыя гатовы набыць такую скульптурную выяву для ўласнай бібліятэкі. Пастаўлю бюст Купалы на самае пачэснае месца..." На вялікі жаль, тыражаванне не адбылося. І сёння два бюсты, вырабленыя дзеля гэтай мэты, ёсць толькі ў арыгінале (адлітыя ў фарфоры і метале). Мо раптам нешта звярнуцца ў нашым жыцці, і духоўнасць

акажацца на адной прыступцы з эканомікай, будзе не ў меншай пашане за грошы? Тады мо і зразумеюць дзяржаўныя мужы патрэбу выхоўваць моладзь на канкрэтных вобразах майстроў нацыянальнай культуры.

Вандруючы па майстэрні Уладзіміра Міхайлавіча (а знаёмства з яго рабочым месцам іначай і не назавеш, як вандроўкай, бо гэтуткі ў тым сціплым памяшканні перамяшалася — і гісторыі, і людзей), як быццам адкрываеш для сябе невядомы дагэтуль сусвет. У вочы нам пазіраюць Пётр Машэраў і Ціхан Кісялёў, Валерыя Чкалаў і Маршал Савецкага Саюза Іван Якубоўскі, героі і паэты, акадэмікі і сціплыя працаўнікі... Іх пазнаеш адразу. І справа тут, на мой погляд, не гэтуткі ў знешнім падабенстве, а ў тым, што Лятун валодае талентам зазірнаць у душу, разгледзець сутнасць сваіх герояў.

Надзвычай уразілі мяне барэльефныя скульптурныя выявы Алесь Бачылы і Алесь Пальчэўскага. Абедзве працы выкананы для надмагільных помнікаў. А. Бачылу ў такім, летуноўскім, абліччы, прызнацца, убачыў упершыню. Не пахмурным, а з іскрынкай у вачах, са светласцю на твары. Менавіта такі чалавек, на думку скульптара, і мог напісаць велічны па сутнасці радок: "Радзіма, мая дарагая..." А чаго варта вываля земляка Летуна, пісьменніка Алесь Пальчэўскага! Трэба ведаць гэтага з трагічным лёсам чалавека, трэба прачытаць яго кнігі, каб зразумець, што скульптар знайшоў выяву, якая найбольш адпавядае ягонаму лёсу.

Уладзімір Лятун валодае сакрэтам багання сутнасці чалавека. Аднойчы прачытаў у газеце невялічку нататку пра незвычайнага пастуха з вёскі Сяніца Андрэя Марутку. Як толькі прыйдзе гаспадару у статак, адразу вырастаюць надой. Вось дык дзіва! Няўжо той пастух мае пэўны энергетычны зарад? Адкінуўшы ўбок усе справы, паляцеў у прыстальны калгас, знайшоў Марутку, пазнаёміўся. Распавёў пра сваё жаданне вылепіць ягоны твар. Андрэй пагадзіўся. Партрэт атрымаўся ўражлівы. Пасля маскоўскай выставы скульптуру адразу набылі

Скульптар Уладзімір ЛЯТУН у сваёй майстэрні.

ў музея. А яшчэ Уладзімір Міхайлавіч даведаўся, што ж за сакрэт у Маруткі. Чалавек ён шматпакутны. Прайшоў праз фашысцкі палон. Уцёк з астрога перад самым, лічы, забойствам. І даў сабе слова: прыносіць людзям працай сваёю толькі карысць. Так пайшоў у пастухі. А на ўзбраенне ўзяў дзве мудрасці народныя. Не пакрыўдзі скаціну, добрае слова ёй скажы. І яшчэ: не ганяй статак без патрэбы, няхай каровы самі за табой ідуць. А каб цягнуліся да сакавітай травінкі, пасыпай яе соллю. Усё тады з'есць карова, выліка тое месцейка. Так і выходзіў у поле Марутка з вялікай торбай солі. Яна пастуху не ў цяжар.

Як і не ў цяжар мастаку працаваць, адкрываючы людзям светлыя, багатыя чалавечыя душы.

Так было ў маладыя гады, гэтак жа натхнёна працуе скульптар і сёння. Натхняе ж яго жыватворны бальзам роднага краю.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Калас і Зары Далуханавай, Артура Тасканині і Леанардзе Бернстайне... І усё ж вярхоўнае яго бовства — Сергей Рахманінаў, на магілу якога за 100 кіламетраў ад Нью-Йорка раз у месяц, а то і часцей Кузьмін прыносіць кветкі.

Яго ж уласнае імя ў большасці рэцэнзій суданосіцца з імем Уладзіміра Горавіца — суданосіцца, нават калі пра гэта загадзя нічога не ведаеш, а проста слухаеш. І, памойму, гэта роднасць, якая не мае нічога агульнага ні з перайманнем, ні з рабскім імкненнем быць да некага падобным; іначай гэта была б усё тая ж агідная для Кузьміна "прыдуманасць" у самым горшым сваім абліччы. Яна, роднасць, — у самім стаўленні да музыкі як да сродку прыносіць радасць (прызнаваўся ж Горавіц, што з задавальненнем іграў бы ў рэстаране ў абедзённы час: жаданне зусім нямыслімае для нашых пахмурных руліўцаў "святога мастацтва"); у рэпертуарных прапорцыях; ва ўменні, на іглыбок чынам вывучыўшы твор, — у творчым акце найвыскай засяроджанасці ды інтэнсіўнасці літаральна ўзнікае яго на сцэне, імпрывізацыйна, кожны раз узгадняючыся з новым эмацыянальным станам, духоўнай атмасферай, якая нараджае музыку; у не-академічнасці, якая з'яўляецца непазбежным вынікам падобнага падыходу да музыкі. Нарэшце, у бліскачай лёгкасці, якая вынікае з феноменальнай тэхнічнай аснашчанасці, калі з пункту погляду піянізма нішто не з'яўляецца праблемай і калі "радасць лёгкасці" з'явіцца нават з самых змрочных глыбін трагізму.

... Зрэшты, Горавіц яшчэ не быў Горавіцам у 30 гадоў. Зрэшты, і Кузьмін у свае 30 гадоў — ужо "не Горавіц, а іншы" — сур'ёзны, сфарміраваны музыкант, які ясна бачыць сваё прызначэнне ў мастацтве і ў жыцці, свой шлях, свае перспектывы; музыкант з шырокім кругаглядам і "канцэптуальным слыхам".

Досыць паказальны ў гэтым сэнсе яго рэпертуар. Ужо ў сілу ягонай скіраванасці да людзей, іскрыстай і неспасраднай, светлай эстацыі комплексы. Ён не цураецца твораў "зайграных" — магчыма, яшчэ і таму, што здольны, не парываючы з традыцыяй, сыграць іх свежа і па-свойму. Такім чынам, у ягоным рэпертуары — развучаны яшчэ ў дзяцінстве Канцэрт для фартэпіяна з аркестрам Грыга і такія ж абавязковыя канцэрты Чайкоўскага, Ліста, Бетховена, рахманінаўскага Рапсодыя на тэму Паганіні; вядомыя санаты Бетховена і цэлы шэраг папулярных рамантычных "буйных форм":

Сі-бемоль мінорная саната і Баркарола Шапэна, Другая саната Рахманінава і Чадвёртая Скрабіна, шубертаўскі "Вандроўнік"; мноства самых разнастайных п'ес: санаты Скарлаці, скерца, нацюрны і мазуркі Шапэна, лістаўскія ралсоды, рамантычныя мініяцюры Шуберта і Шумана, "Ісламей" Балакірава, эцюды Ліста, Шапэна, Скрабіна, Рахманінава... У той жа час Кузьмін не баіцца і разыходжання з грамадскім густам або музыкай модай. Так, напрыклад, зусім нечаканая і разам з тым лагічная яго прыхільнасць да Ліста, у тым ліку — да "бравурага" і ўяўна-павярхоўнага (у якім ён, аднак, знаходзіць невядомую дагэтуль містычную і паэтычную глыбіню) і да Ліста эзатэрычнага, які ўвасобіўся ў "Паэтычных і рэлігійных гармоніях".

Такая ж незвычайная яго прыхільнасць да транскрыпцый, асабліва — да рэдка выконваемых з-за неверагодных тэхнічных цяжкасцей. Магчыма, у гэтым выяўляецца страх да пераадолення, а магчыма — звонкая радаснасць усялякай віртуознасці. А яшчэ ён любіць звяртацца да незаслужана забытых, "згубленых" твораў, да якіх спачатку даводзіцца прыкласці "працу знаходжання": напрыклад, п'есы Гумеля ці Рэзенталя, якія набываюць новае жыццё ў арыгінальных тэматычных праграмах. Цяпер рыхтуецца такая праграма, цалкам прысвечаная жанру вальса... Ці пачуем мы яе калі-небудзь?

На сённяшні дзень ягонае рэпертуарнае багацце ўжо "пацягнула" на восем поўных гадзінных кампакт-дыскаў, запісаных Кузьміным на працягу апошніх паўтара гадоў і абсалютна недаступных для нашых аматараў. У іх ліку — дыскі манаграфічныя: прысвечаныя Шапэну, Шуберту, Лісту, Скрабіну і Рахманінаву; дыскі з аркестрам: запісы канцэртаў; а таксама выбраныя "бісы"! Хутка павінна выйсці яшчэ некалькі манаграфічных кампактаў, прысвечаных Баху, Моцарту, Бетховену, яшчэ і яшчэ — Лісту; і зноў нейкім шчасліўчыкам выпадзе ехаць за імі ў Злучаныя Штаты.

Самога Кузьміна больш за ўсё задавальняюць яго апошнія запісы: Рахманінаў і Скрабін. А дакладней — гаворачы яго ўласнымі словамі, "адна нота ў Санатце Рахманінава... і яшчэ парачка тактаў: тут і там". І гэта зусім не напуская сціпласць: ён сапраўды так чуе і адчувае. І гэта сведчыць толькі пра тое, што, выйграўшы прэстыжны конкурс імя Стравінскага ў Цынцінаці (у цяперашні час ён — пастаянны член журы гэтага конкурсу) і атрымаўшы ў 1990 годзе другую прэмію на конкурсе імя Бартака—Ліста ў

Будапешце; аб'ездзіўшы з канцэртамі ці не ўсе буйныя гарады Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі, пабываўшы ў Аўстраліі, Новай Зеландыі і нават у Паўднёва-Усходняй Азіі, зрабіўшы два вялікія канцэртныя турне па Расіі, — ён яшчэ нават і не бачыць сваёй "столі".

Магчыма, таму ён пакуль і не імкнецца да занадта паспешлівай, сумятлівай і легкадумнай вядомасці, аддаючы перавагу надзейнасці і грунтоўнасці ў сваіх суданоснасці з публікай? Напрыклад, ён цвёрда прытрымліваецца думкі пра тое, што ў абедзвюх расійскіх сталіцах для пачатку трэба "адзначыцца"; а ўвогуле там можна ўсур'ез паказацца, толькі цалкам аб'ездзіўшы рускую правінцыю (уклучаючы Урал, Сібір і Далёкі Усход). І гэту сваю ідэю ён няўхільна ажыццяўляе, наведваючы ў ходзе абедзвюх паездак Волагду, Курск, Рязань, Тулу, Кастраму, Чарлавец, Вялікі Усцоў, Воткінск, Архангельск, Іжэўск... І ў кожным горадзе пад канец канцэрта зала ў адзіным парыванні ўставала, адгрукочылася насустрач любові, якая не толькі нічога не баіцца і не хавае — але, наадварот, імкнецца раскрыць, расказаць сябе людзям; у музыцы, у спавядальных прадмовах перад кожным канцэртамі, у чалавечых прывязанасцях...

Між іншым, былі ў яго ўжо канцэрты і ў сталіцах: у Маскве — у Скрабінскім музеі, у Малой зале кансерваторыі, у залах імя П. І. Чайкоўскага і Дома вучоных, — і, акрамя таго, у шматлікіх фестывальных "Палацах Санкт-Пецярбурга". Былі канцэрты ў сталіцах многіх краін свету... А перш за ўсё — у адной з вялікіх культурных сталіц: у Нью-Йорку (вось ужо некалькі гадоў Кузьмін са сваімі сольнымі канцэртамі — часты гошч у падмоствах слаўтага Lincoln Center. Здараліся забавныя супадзенні, калі, напрыклад, нядзельнай раніцай у Avery Fisher Hall выступае Яўген Кісін, а вечарам у суседнім Alice Tully Hall да публікі выходзіць Кузьмін...

У той час Кісіна ў нас вельмі хвалілі. А цяпер — штосці не чуваць. Што ж тычыцца Кузьміна, то праз год ужо "The New York Times" напіша пра яго: "Леанід Кузьмін... дзівоўны гукі, якія яму ўдаецца здабываць з клавіятуры... Спадар Кузьмін, нязмушаны і чароўна гарэзлівы на сцэне, пачаў з Баркаролы і чатырох мазураў Шапэна. І адразу зрабіліся відавочныя яго моцныя бакі: ясны, чысты гук, бліскавая пасажная тэхніка, тонкасць паўценняў і дынамічных пераходаў, ненатужныя кульмінацыі... Шубертаўскі "Вандроўнік"... дзівоўнае пачуццё сапраўднасці... магутная пільнае музыкі, якая накі-

роўваецца са сталай упэўненасцю, у якой адчуваецца палёт высокай рамантычнай фантазіі... Спадара Кузьміна з поўным правам можна назваць вялікім музыкантам..."

Сёння яго ўжо параўнаваюць з Горавіцам... Але то — "іхняя" крытыка, з яе хвалёнай аперацыйнасцю. А мы? Далёкія і блізкія; тыя, хто ведаў яго па голасе, у твар — і, нарэшце, толькі па прозвішчы; хто ўскладаў надзеі або саркастычна ўсміхаўся; усе мы, для каго ён нібыта знік — здавалася, незваротна, пакінуўшы толькі слабы водбліск у прыцемках памяці, — непазнаны і страчаны... Ці помнілі яго, ці здагадаліся пра ягоныя дасягненні — не тыя, якія вымяраюцца дэцыбеламі ўзнятага шуму, а ціхія і глыбокія, як каштоўны калодзеж, выкапаны ў пустэльні і схаваны пад каменем ад мітуслівых вачэй?

Ва ўсякім разе, амерыканскай аперацыйнасці нам яўна не хапіла: бо гэтыя нататкі — першая публікацыя пра Кузьміна, на якую адважылася беларуская прэса праз два гады пасля трыумфальнага выступлення піяніста ў маі 1993-га ў канцэртнай зале яго роднага ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі! Доўгім было і маўчанне філармоніі, дзе рэкламныя праспекты Кузьміна пыляцца не адзін год. Гэта ж не проста наш суайчыннік (што ў любой іншай дзяржаве было б важна само па сабе), а піяніст сусветнага класа! Піяніст, якога любяць і ведаюць...

Так альбо іначай, два гады таму Кузьмін пабываў у Мінску. Сыграў канцэрт у ліцэі. Аднавіў старыя дружбы. З'ездзіў на магілу сваёй першай, дарагой настаўніцы — Ірыны Аляксандраўны Цвятаевай. Прынамсі, у той свой прыезд ён нам — у духоўным сэнсе — падарыў значна больш, чым атрымаў ад нас. А можа, я памыляюся?

Акурат год таму ён досыць доўга кружыў амаль побач — за празрыстай мяжой... Аднак дадому (ні ў Мінск, ні ў Гомель) ён так і не заехаў... А цяпер, калі яго кар'ера ўздымаецца на новы ўзровень, на якім расклад гастрольнага жыцця плануецца на некалькі гадоў наперад, ці знойдзе ён для нас час?

Здаецца, знойдзе. Мастацкае кіраўніцтва Беларускай дзяржаўнай філармоніі зрабіла, нарэшце, афіцыйнае запрашэнне. Канцэрт Леаніда мае адбыцца 24 мая. Так што музыка да нас вернецца. Або — мы вернемся да музыкі, што было б неж прыгажэй і больш натуральна. І ўсе доўгачаканыя вяртанні прыкладуцца: у тым ліку і вяртанне Леаніда Кузьміна.

Юлія АНДРЭВА

ЖЫЦЦЁВЫЯ КРЭСКИ

СВЯТА Ў МІРЫ І КАРЭЛІЧАХ

Сёлета спаўняецца 500 гадоў жамчужыне і славе беларускага дойлідства — Мірскаму замку. З чэрвеня ў Міры адбудзецца вялікае свята, прысвечанае 500-ым угодкам замка. У свяце прымуць удзел вядомыя музычныя калектывы рэспублікі. Гасцей свята чакае чудаўны канцэрт фальклорна-харэаграфічнага ансамбля "Харошкі", святочны кірмаш мастацтваў, на якім можна будзе назіраць, а то і паўдзельнічаць у сцэнічных замайках з жыцця Мірскага наваколля 18—19 стст. Адбудуцца цікавыя і багатыя выставы жывапісу, літаграфіі, керамікі, габеленаў, народных промыслаў і дароў карэліцкай зямлі. Шмат радасці і вяселлі падораць канцэрты ансамбля народнай музыкі і танца "Бліскавіца" і ансамбля танца "Белыя росы".

Свята ў Міры пачнецца а 14-ай гадзіне, а закончыцца ўвечары выступленнямі фальклорных калектываў Карэліцкага раёна, гульнямі, забавамі, скакамі, вогнішчамі.

На наступны дзень, 4 чэрвеня, урачыстасці і канцэрты перанясуча ў г. п. Карэлічы, якія такім чынам адзначаць сваё 600-годдзе. Усе святочныя мерапрыемствы пачнуцца аб 11-ай гадзіне. На працягу ўсяго свята ў Міры і Карэлічах будуць працаваць гандлёвыя рады.

Беларускі фонд культуры, Міністэрства культуры і друку РБ, мясцовыя ўлады Міра і Карэлічаў, якія сумесна рыхтавалі свята, запрашаюць жыхароў Беларусі і гасцей нашай рэспублікі наведаць у гэты дні Мір і Карэлічы, далучыцца да свята і гісторыі гэтых слаўных і прыгожых, непаўторных мясцін беларускай зямлі.

БАРОКА НА БЕЛАРУСІ

12 красавіка ў полацкім Сафійскім саборы адчынілася выстава "Барока на Беларусі", складзеная з копіяў фрагментаў фрэскавага цыкла і праектаў рэстаўрацыі Кафедральнага касцёла Магілёва 1992—1995 гадоў. Выстава і яе адкрыццё былі арганізаваны пры дапамозе Полацкага дзяржаўнага гісторыка-культурнага музея-запаведніка, Беларускай каталіцкай грамады і вядомай мастацкай галерэі "У Пушкіна" (Віцебск), пазбаўленай не так даўно свайго прыстасаванага памяшкання ў былой "сталіцы" мастацтваў, але не прыпыніўшай сваёй выкараднай дзейнасці. Мяркуюцца, што выстава ў Сафійскім саборы будзе экспанавана ўсё лета.

Пры адкрыцці экспазіцыі вялікая колькасць запрошаных сталі сведкамі канферэнцыі, прысвечанай шырокаму колу пытанняў рэстаўрацыі непасрэдна магілёўскага касцёла і самой культуры барока. Выступоўцы — вядомыя мастакі, даследчыкі выяўленчага мастацтва з Дзяржаўнага мастацкага музея РБ, Беларускай акадэміі мастацтваў — вялі размову аб выдатным помніку архітэктуры і яго фрэскавага жывапісу, акрэслілі агульнарэстаўрацыйныя праблемы апошняга часу ў рэспубліцы. Спецыялісты засяродзілі ўвагу на новых працтаннях сюжэтаў фрэсак і абгрунтавалі неабходнасць аналітычнага пераасэнсавання барока для прагрэсіўных тэндэнцый сучаснага мастацтва.

Пасля адкрыцця выставы адбыўся канцэрт арганнай музыкі. Музычныя творы часоў барока выканала Ксенія Пагарэлая — лаўрэат II Міжнароднага фестывалю Хрысціянскай музыкі "Магутны Божа".

Міхал БАРАЗНА
Полацкі Сафійскі сабор

ПАДЗЯКА

Паэзію я люблю з маленства, але вершы пісаў толькі ў ваіну. Падчас лячэння ў шпіталь пасля раненняў. Ачунаў салдат ад фізічнага болю, і маладая душа раскрылася радужнымі, узнёслымі думкамі пра жыццё, пра сяброў-таварышаў, пра далёкую мілую Беларусь.

Мінула паўвека з тых часоў і раптам... На свята ў Жлобін з выпадку пяцідзесцігоддзя з дня вызвалення горада і раёна ад фашыстаў з'ехаліся ветэраны з усіх куткоў былога Савецкага Саюза. Сустрэча была надзвычай хваляючая, і пад уражаннем ад яе зусім нечакана для мяне выплонуўся з маёй душы верш. Мне, празаіку, цяжка было меркаваць, чаго ён варты як твор паэзіі, а тым часам не цярпелася пачуць староннюю думку. І я прачытаў верш па тэлефоне маладому таленавітаму паэту, Мікола — так яго імя — паслухаў, з годнасцю сказаў:

— Пад гэтым творам, Аляксандр Пятровіч, я паставіў бы свой подпіс.

Безумоўна, пачуць такое было прыемна, аднак мне падумалася: "А мог ён па сціпласці сваёй і нешта замаўчаць. Пазваню Івану — пісьменнік, навуковец... Гэты не пасаромеецца па-сяброўску і наводмаш рэзнуць, ды хай сабе..."

— Іван, — кажу, — прачытаў я табе зараз невялікі верш, а ты пазнай, чыё залатое пяро яго напісала.

Змоўк мой голас, і ён адразу называе мяне мэтра ад паэзіі.

— Не, — кажу.

Назвае другога такога.

— Не.

— Ну, хопіць у жмуркі гуляць. Хто?

— Гэта мой верш, — сказаў я, стрымліваючы радасць.

— І што ў цябе за такая завязэнка — галаву падурыць? — У голасе ў трубы — метал.

— Кажу ж — мой. — Я ўжо не хаваў свайго гонару.

— Пакартуй з кім іншым такімі жартачкамі.

— І трубка загула кароткімі гудкамі.

Я пазіраў на яе і не ведаў: злавасца мне на яго ці радавацца? З аднаго боку — дык ён як бы і пахваліў мяне: вунь з якімі зубрамі параў-

наў! А з другога — зганіў: такі я ўжо нездала-ка, што не змагу так напісаць.

Неўзабаве ў выдавецтве "Мастацкая літаратура" мелася сустрэча пісьменнікаў-ветэранаў з супрацоўнікамі выдацтва, прысвечаная вызваленню Беларусі ад гітлераўцаў. Мне пазваніў галоўны рэдактар выдавецтва Мікола Кусяноў, спытаў, ці не выступіў бы я на сустрэчы? Спачатку я падумаў: ну выступлю, а што новага скажу калегам-пісьменнікам? Гэта ж не перад вучнямі ў школе гутарку праводзіць... І раптам нечакана для самога сябе адказаў Мікалаю Сяргеевічу:

— Выступлю.

На сустрэчы я прачытаў свой верш і атрымаў апладысменты.

Дадому мы ішлі разам з Іванам. Дзень быў спякотны і хаця сонца ўжо кацілася ўніз, усё ж не дужа адчуваўся, каб гарачыня спадала. Мы павольна крочылі па праспекце імя Машэрава да станцыі метра. Іван сказаў:

— А табе, браце, Барадулін апладзіраваў.

— Тае словы мне цепаць слых, як зайцу барабанні пошчак, — пажартаваў я.

Не ведаю, ці Рыгор Іванавіч сваімі апладыс-ментамі паблагліва паляпаў мяне па плячы, ці сапраўды ўхваліў верш, але я сказаў сябру шчыра:

— Дзякую.

А ўслед за гэтым думка выхапіла радкі з верша: "Ступае ў калоне сівы ветэран, глядзяць яго вочы задумна..."

ГУКНУЎСЯ

Ў СЭРЦЫ СМУТАК

Рэдактар сядзеў за сваім сталом напружаны, па ім відаць было, што ён стараўся стрымліваць нейкую глухую ўзрушанасць.

— Я на хвіліну, — сказаў я, увайшоўшы ў невялікі акуртны кабінет.

У вочы мне кінуўся вазон хрызантэмы. Расліна цвіла прыгожымі снежна-белымі кветкамі, і гэта надавала пакою нейкую асабліваю, мяккую ўтульнасць.

— Разуменне ваша рэдактарскае становішча: і тое трэба хутчэй надрукаваць, і другое. Уяўляю сябе на вашым месцы, але ж... — Раптам я асекаў, мне падалося, што вусны рэдактара кранула ледзь улоўная саркастычная ўсмешка. — Вы, мусіць, зараз падумалі

пра мяне: вось нахабнік, на мае месца захаце-лася яму!

— Што вы, што вы, Аляксандр Пятровіч, — мякка перапыніў мяне рэдактар. — Вы тактоўны, ветлівы чалавек.

"Тактоўны, а ўварваўся, як вецер", — абяз-зброены яго карэктнасцю, паўшчуваў я сябе ў думках.

— Гаворыш з вамі — у вас усё ясна, коротка, — працягваў рэдактар, уважліва, са значным пазіраючы на мяне.

— Прашу вас надрукаваць мой нарыс пра родны кут да юбілею перамогі, — хуценька выклаў я сваю просьбу. І развітаўся.

Па дарозе дадому перабіраў у думках нашу гаворку, і ў галаве ў мяне круцілася: як тонка, далікатна паставіў ён кропку над "і" — ветліва прамовіў "усё ў вас коротка", а сказаў гэтым "не рассяджвайся, шанюўны".

Неспадзявана гэты вытрыманы, інтэлігентны малады чалавек нагадаў мне настаўніка Цярэіку Аляся Кузьміча, які ў нашай высковай сямігодцы выкладаў беларускую мову і літаратуру. Аляся Кузьміч ніколі нічога ад нас не патрабаваў, нічога нам не загадваў і не чытаў маралі. Ён пераконваў нас сваёй далікатнасцю і спаважнасцю, сваёй дабрывёй. Заўсёды ўсімі сваімі паводзінамі як бы гаварыў нам: "Трэба вольна рабіць, вольна так". Аднаго разу ён даў мне са сваёй асабістай бібліятэкі пачытаць "Новую зямлю" Якуба Коласа — бачыў, як я прагнуў кніжак. Дык жа і выбраў што!.. На яго спагдалінасць душа мая азвалася гонарам і вялікай радасцю.

Цяпер, калі тое прыгадалася, мяне раптам ахапіла нечаканае жаданне: захацеўся ў каторы раз перачытаць неўміручы твор, сустрэцца са шчырым, добрым і дасціпным Антосем, Міхалам, Юзікам-шаліяніцай... Так закарэла!.. "А гэты ветрык дураслівы Траве зялёнай чэша грывы..."

То неўсвядомлена дзіўна, недарэчна гукнуўся ў сэрцы смутак. Нягасны смутак па чыстых, прыгожых, як ранішняя зара, мроях і летуценнях романтична-ўзнёслага юначага духу. Дык якую ж трэба было яму, таму думу, мець сілу любові да жыцця, каб не згаснуць у сэрцы праз многія дні і ночы ваеннага ліхалецця, праз дзесяцігоддзі пакут параненага цела і душы, прычыненых фашыстоўскай зброяй!

АПОШНІ РУКАПІС КАМЮ

тры гады, бо бацькаву пісаніну было нялёгка разабраць. Нават цяпер у тэксце ёсць мясціны, дзе словы абсалютна не чытаюцца.

У сваім неадшліфаваным і незавершаным выглядзе раман дае рэдкую магчымасць пранікнення ў творчую лабараторыю найбольш чытаемага французскага аўтара дваццатага стагоддзя. А. Камю пісаў першы чарнавік ад рукі, выпраўляючы памылкі па ходзе справы і запаўняючы палі заўвагамі аб магчымых варыянтах.

Гэтая кніга, несумненна, аўтабіяграфічная. Па форме — гэта раман. У ім апавядаецца пра бедную французскую сям'ю, якая жыве ў Алжыры з часу нараджэння Альбера Камю (1913 г.) да таго моманту, калі сям'я распалася ў час ваіны (канец 50-х гадоў) краіны за незалежнасць. Камю піша ад трэцяй асобы, ад імя Жака Кармэры. Да смерці аўтар паспеў апісаць толькі першыя 14 год свайго жыцця. Гэтае апісанне і склала раздзел пад назвай "Пошук бацькі". У ім апавядаецца пра абвостранае жаданне Альбера Камю запойніць жудасную пустэчу, што ўтварылася ў яго душы пасля забойства бацькі ў першай бітве на Марне ў 1914 г. Альберу тады споўніўся толькі адзін год. Камю апісвае, як праз цэлыя дзесяцігоддзі ён, ці хутчэй яго герой Жак Кармэры, наведваў бацькаву магілу. Ён прачытаў дзве даты — 1885—1914 — і падлічыў: 29 год. Раптам пранеслася думка. "Мне сорак. Чалавек, пахаваны пад гэтым каменем, мой бацька, — маладзейшы за мяне".

Многія французскія крытыкі заўважылі, што "Першы чалавек" адкрывае іншую, больш асабістую старонку душы Камю, вядомага адлучніка. "Упершыню ён дазваляе гаварыць сваім пачуццям", — адзначаў Ража Грэнье, аўтар біяграфіі пісьменніка. Гэта бачна з таго, як эмацыянальна апісана становленне чалавека ў цэльны і свеце поўначы афрыканскага Міжземнамор'я.

Гэта таксама дазваляе яму распавесці пра культурную ўбогасць і матэрыяльную нястачу, у якой ён быў выхаваны моцна любімай, але непісьменнай маці.

Сапраўды, першая старонка рукапісу нясе прысвячэнне менавіта ёй: "Табе, той, што ніколі не здолее прачытаць гэтую кнігу". Камю таксама ўшаноўвае настаўніка, які

прыкмеціў яго таленавітасць і натхніў на пісьменніцкую працу.

Сціплае і беднае жыццё Камю ў Алжыры шмат у чым растлумачвае, чаму праз гады ён адчуваў сябе чужым у злітых інтэлектуальных колах Парыжа. Нават пасля свайго эсэ "Міф аб Сізіфе" (1942 г.). Камю настойваў, што ён не з'яўляецца экзістэнцыялістам. Хаця яго імя нязменна выклікала асацыяцыі з рухам, які зарадзіўся на чале з Сартрам.

Так, як у творы Сартра "Словы", апісваецца дзіця, народжанае ў культурным замочным асяроддзі, якое атрымлівае культуру са сваёй сям'яй, — (тлумачыць дачка Камю), — "Першы чалавек" паказвае, як аўтар у дзяцінстве быў вымушаны змагацца, каб далучыцца да культуры, якая не была яму дадзена з маленства.

У 1952 г. Сартр публічна парваў з Камю. Прычынай таму стала эсэ апошняга "Чалавек — бунтар", у якім Альбер Камю асудзіў савецкія канцлагеры.

У асяроддзі "Левага крыла", дзе, як кароль філосафаў, панаваў Сартр, Камю хутка адчуў сябе адрынутым. Калі ён атрымаў Нобелеўскую прэмію (ва ўзросце 43 гадоў), модна было гаварыць, што яго лепшая праца ўжо ў мінулым. Быў самы разгар ваіны ў Алжыры, і гэта паглыбіла ізаляцыю мастака.

У той час, як Сартр і іншыя французы з левымі настроямі падтрымлівалі барацьбу Алжыра за незалежнасць, Камю вагаўся, нібы няздольны парваць з французскім Алжырам, які быў часткай яго дзяцінства. Прыкладна ў той жа час ён і задумаў "Першага чалавека".

Задоўга да публікацыі рамана маятнік густу публікі наблізіўся да Камю. Сапраўды, у сувязі з крушэннем савецкага камунізму з'явіліся думкі, што Камю, у рэшце рэшт, перамог Сартра. Яго "Чужаніца" — твор, абавязковы для вывучэння ў французскіх школах, і цяпер штогод разыходзіцца тыражом у дзвесце тысяч экзэмпляраў.

"International Herald Tribune", 22 красавіка 1994 г.

Пераклала з англійскай мовы
Юлія ДЗІКАЛЕНКА

Ёсць тэма, да якой, нібы чорт да крыжа, больш за паўстагоддзе баяліся падступіцца нашы навукова-папулярныя выданні. Да рэвалюцыі і крыху пазней пра тое выходзіла багатая літаратура, нават славуата энцыклапедыя Бракгаўза і Эфрона змясціла ў 69-ым томе грунтоўны артыкул. А потым нібы нажом адрэзала — маўчанне. Відаць, замінала пікантнасць прадмета.

Пра самы цікавы з ацалелых помнікаў-сімвалаў прафесар даведаўся ад аўтара археалагічнай карты Рослаўскага павета С. М. Сакалоўскага, які пісаў, што ў чэрвені 1910 года я быў у вёсцы Сукромлі Рослаўскага павета, дзе мне казалі, што ў бары Акулаўскае дачы, у 14 квартале скарбавога Дзеньгубскага ляснацтва, знайшлі каменны крыж, і адзін селянін в. Сукромлі Л. Г. Бажуцін выказаў мне сваё пажаданне перанесці знойдзены крыж на магілу свайго бацькі. Гэта спанукунула мяне неадкладна пабываць на месцы знаходкі... Лес знаходзіўся ў адлегласці 4-х вёрст.

Помнік гэты стаяў на пшчыстым узгорку сярод лясной палянкі, каля 45 метраў ад ручка Лукаўца, які ўліваецца ў рэчку Вароніцу. Калі мы прыбылі на месца, то

дарогі на ўзгорках, ставілі як помнікі на магілах і клалі ў труну з нябожчыікамі...

Тым выявам, асабліва зробленым з каменя, насілі ахвяру, прычым, у Індыі, напрыклад, палівалі малаком. Тое ж самае некалі рабілі ў Мінску, калі да валуна з імем Дзед звярталіся па дапамогу бясплодных жанчыны і прасілі прынесці дзетак. Праўда, у нас пладаноснаму валуну не шкадавалі і мёду з віном.

Помнікі таго культуры знаходзілі ў Еўропе, Азіі, Афрыцы, абедзвюх Амерыках. Амаль паўсюдна яны праіснавалі да вынішчэння язычніцтва, а там-сям у Японіі, Кітаі і Індыі — нават да XX стагоддзя. Амаль заўсёды найважнейшым шляхам для выжывання і працівання роду і племені была плоднасць на людзей, жывёлу, расліны. У штучных чэлясах бачылі ўва-

цэплага лета.

Юрый атрымаў у спадчыну некаторыя схільнасці свайго папярэдніка. Доказ таму — хоць бы такія народныя выразы, як "Юр бабу бярэ", "На цябе юр напаў". У сваім слоўніку, выдадзеным у 1924 годзе, В. Ластоўскі заўважыў, што беларускае "ярасць" азначае тое ж, што рускае "страць", "юрасць" — "похотлівасць".

Даўнія выбрыкі Ярылы сучасныя этнографы распазнаюць у абрадах не толькі на Юр'я, але і на Каляды, Купалу, Сёмуху. Іншы раз на Палессі на тыя гулянні і зараз робяць чучэла хлопца. Прыкметамі мужчыны ў яго служыць не толькі адзенне, але і вялікая чырвоная морква, якая вытыркаецца скрозь прарэзу портак.

КАМЕНЬ КАХАННЯ

Чэлясы выявы — не адзіны на Беларусі род каменных помнікаў, якія спалучаны з культу ўзнаўляльнай сілы прыроды. У нас сустракаюцца і так званыя Камяні кахання ці нявест. Самы знакаміты сярод іх як сімвал любові Адама Міцкевіча і Марылі Верашчакі ляжыць каля вёскі Балценікі Воранаўскага раёна. Пра той валун размова будзе асобна, а зараз некалькі слоў пра камень, які прытуліўся ў Рамбоўскім рові, недалёка ад шашы Мінск—Вільня, побач з вёскай Агароднікі, што пад Ашмянамі.

Гэты валун добра схаваны ад чужога вока сярод хмызняку на дне глыбокага яра. З прычыны значнага памеру звычайная назва каменя Вялікі. Прыхаванасцю гэтага месца ўдала пакарысталіся мясцовыя самагоншчыкі. Як заўважыў адзін з іх: "Там столькі перагналі гарэлкі, што ў ёй можна было б утапіць той камень". А выступае ён з зямлі на 2,2 м, яго даўжыня 4,2, шырыня 3,2. Доўгая вось камлігі арыентавана з поўначы на поўдзень і складае 4,8 м. Па складзе валун — тыповы граніт-рапакаві, хутчэй за ўсё прыцягнуты ледавіком каля 120-150 тыс. гадоў таму з паўднёвай Фінляндыі. Яго бакі добра загладжаны, як у многіх іншых культавых валуноў.

У жыхароў наваколля валун слыны: яшчэ не так даўно перад вяччаннем ці афіцыйным шлюбам маладыя павінны былі схадзіць да каменя, інакш, як казалі старыя, жыццё не складзецца або дзяцей не будзе. У адной ужо ў гадах жанчыны, якая паведала пра тое, я набраўся нахабства і спытаў: "А што вы рабілі каля каменя?" Тая адчалілася кароткім: "Як што? Цалаваліся". І зараз у вёсцы любяць падкалоць маладых: "Ты ўжо звадзіў сваю дзеўку да каменя?", ці "Ты ўжо пабывала на камені?"

Хутчэй за ўсё падобную магічную ролю ў стварэнні надзейнай і пладавітай сям'і здзяйснялі і камяні-пярэваратні з мянушкай Валы з-пад Мазыра. Лічылі, што яны дапамагаюць закаханым. Кажуць, што і зараз здараецца, што да валуноў ходзяць і ездзяць маладыя пары перад вяселлем.

Вера ва ўзнаўляльную магчымасць каменя вытрымала тысячагадовае выпрабаванне і, нягледзячы на ціск царквы і адукацыі, дацягнула амаль да пачатку XXI стагоддзя. Ёсць падставы меркаваць, што дзе-нідзе і іншыя аб'екты таго культуры маглі захавацца да нашых дзён. Вось свежы прыклад. Старыя грыбінікі данеслі, што недалёка ад Заслаўя, кіламетры за два ад вёскі Валюшчына, глыбока ў лесе, на схіле пагорка ляжыць вялікая загладжаная пляската камліга шэрага гнейсу. У даўжыню яна крыху больш за 4,5 м і шырыню 3,4 м. Над зямлёй верхняя роўніца каменя ўзвышаецца меней за метр. На ёй ямка-лагчынка, падобная на тыя, якія на культавых валунах іншы раз скарыстоўвалі для ахвяраванняў. Сімптаматычна, што мясцовая назва той камлігі — Камень кахання.

Пасля ўвядзення хрысціянства царква ўвесь час рупілася ўтаймаваць эратычныя абрады і норавы язычніцтва, асабліва тыя дзікунскія яго бакі, якія неслі "жанатым апаганенне і дзеўкам разбэшчванне", выхоўвала негатывы адносіны да цела, перасцерагала ад граху. Усё ж у тых паганскіх абрадах чысты секс не вяршыстваваў, галоўным быў зварот да ўзнаўляльнай і жыццядайнай сілы прыроды. Менавіта таму на культ фаласа "перахварэлі" самыя розныя народы ўсёй Зямлі. Беларускі край у гэтых адносінах сярод іншых не быў выключэннем.

Эдуард ЛЯЎКОЎ,
прафесар, доктар геалага-
мінералагічных навук

НЕПРЫСТОЙНАЯ ТЭМА?

ДЗІЎНАВАТЫЯ ВЫРАБЫ

Неяк зайшла гаворка з вядомым вучоным і міністрам Анатолям Дарафеевым аб адметных і незвычайных камянях Паа-зер'я. Прафесар задумаўся, потым выцягнуў старыя запісы сваіх палявых назіранняў, а сярод іх на некалькіх старонках была вось такая гісторыя пад назвай "Каменны выраб".

На поўначы Гарадоцкага раёна на самай мяжы з Расіяй сярод лясоў схавана маляўнічае возера Сеница. Тут поблізу ад вёскі Дорахі да вады падступае лес з не зусім прыстойнай назвай. У ім і ў возеры мясцовыя жыхары здаўна знаходзілі мноства нібы зробленых з цёмна-шэрага пескавіка мужчынскіх чэлясаў. Ад таго і дзіўнае найменне гаю.

Усё гэта засталася б мясцовай таямніцай і з часам забылася, калі б у 1978 годзе стары Іван Арэф'евіч Вашчыла не вырашыў назбіраць з дапамогай тутэйшых хлопцаў поўную гаспадарчую сумку тых каменных вырабаў і не павёз у Віцебск у краязнаўчы музей.

Памерам тыя чэлясы разны ў паўтарадва перавышалі натуральныя. Самыя вялікія з іх дасягалі 80 см. Абрыс каменных цыліндраў быў плаўны, паверхня — шарахаватая. Музейныя супрацоўнікі сустрэлі новыя экспанаты па-рознаму: адны сарамліва адварочваліся і адыходзілі, другія — разабралі камяні па хатах. Некаторыя з тых узораў трапілі на сметнік. Як бы там ні было, на стэндзі ці ў запаснік вырабы не папалі. Даследчыкі не сталі вывучаць непрыстойныя стварэнні.

Трэба заўважыць, што пры той сустрэчы супрацоўнікі музея раззішліся ў поглядах на паходжанне незвычайных чэлясаў: дапускалі, што гэта вычварныя "творы" геалагічнай прыроды, але не выключалі, што гэта вынік працы чалавечых рук. Сам Анатоль Дарафееў схіляўся да апошняга варыянта і думаў, што ў паганскі час людзі ўжывалі іх пры абрадах у якасці сімвалаў урадлівасці.

Калі ў наш сарамліва-разбэшчаны час людзі не надта схільны пісаць і вёсці размову пра старадаўнія сімвалы плоднасці, то ў 20-я гады на Беларусі гэта рабілася досыць шырока і смела. Адзін са старэйшых беларускіх акадэмікаў Мікалай Нікольскі ў першым выданні сваёй знакамітай "Гісторыі рускай царквы" не абмінуў гэтую тэму, нават змясціў у ёй каларытныя прыклады мясцовага паходжання, згадаў пра "цэлы шэраг беларускіх камянеў фалічнай формы". Праўда, у большасці пазнейшых выданняў цнатлівыя цензары тыя "непрыстойнасці" выкінулі.

Больш глыбока да гэтай тэмы падышоў прафесар І. Баршчэўскі, у 1928 годзе ў адным з выпускаў Запісак Інстытута беларускай культуры ён надрукаваў вялікі артыкул пад назвай "З гісторыі фалічнасці". Можна сказаць, пытанне ў той працы разглядалася на суцэльным узроўні, прычым значнае месца аддавалася таму культу ў славян, у тым ліку і ў беларусаў.

знайшлі помнік скінуты на зямлю з разбітай на тры часткі верхавінай. Агледзеўшы яго, я ўбачыў, што гэта бясспрэчна выюбражэнне фалюса. Не тлумачычы яго значэння маім спадарожнікам, я зложыў яго, зняў з яго фатаграфію, і мы вярнуліся назад у Сукромлі. Прыехаўшы дамоў, я паслаў паведамленне аб знаходцы фалюса і яго фатаграфію, з пажаданнем аб яго набыцці, археолагу-збірачу музея Тенішавай — І. Ф. Баршчэўскаму, просячы яго прыехаць. Баршчэўскі хутка прыехаў, я завёз яго ў Сукромлі, і мы набылі гэты помнік для музея".

Як можна бачыць на старым фотадымку, каменны выраб узвышаўся нібы стод на капішы. Тое месца знаходзіцца амаль побач з сучаснай усходняй мяжой нашай краіны, недалёка ад Хоцімска. Ва ўсякім разе, на дарэвалюцыйных картах гэты лес рос у межах этнаграфічнай Беларусі. Выява была зроблена з шэрага граніту, мела ў вышыню 44 см, таўшчыню 18 см і даўней стаяла на імшавым гранітным валуне. І. Баршчэўскі быў упэўнены, што гэты каменны цыліндр — сімвал паганскага бога Ярылы.

Па ацалелым этнаграфічным і археалагічным матэрыяле зараз цяжка меркаваць, якія абрады здзяйснялі каля тых каменных чэлясаў. Можна толькі ўспомніць, што і валун Дзед, што стаяў на беразе Свіслачы ў Мінску, таксама выконваў фалічныя абавязкі: хадзілі ж сюды да пачатку нашага стагоддзя бясплодных жанчыны, садзіліся на яго "голым месцам", закрывалі спадніцай і малілі прынесці дзіця. Сродак лічыўся надзвычай эфектыўным і патрабаваў асабліва багатых папярэдніх ахвяр.

ШАНАВАННЕ ЧЭЛЯСА

Тут неабходна заўважыць, што ў глыбокай старажытнасці, у палеаліце і амаль да канца неаліта, малюнкi мужчын і іх адметнасцей сустракаліся як выключэнне, бо тады шанавалі выявы жанчын з гіпертрафіраванай агромністымі грудзямі, а часта і вялізным жыватом. Затое пазней, з пашырэннем земляробства, па ўсім свеце пашырыўся культ фаласа. Мужчынскія чэлясы пачалі высякаць з каменя, выразаць з косці і дрэва, адліваць з металу, маляваць.

Якіх толькі фантазій і дзіўных прыёмаў не назапасіла чалавецтва ў шанаванні той мужчынскай прыкметы! У гонар багоў-апекуноў плоці ўсталівалі асобыя святы, на якіх адбываліся тэатралізаваныя дзеянні з абыходам засеяных палёў, учынялі працэсіі фаласаносцаў, неслі фігуры багоў-ахоўнікаў плоднасці з чэлясамі ўтрая большымі за тулава. Над скульптурамі сімвала плоднасці ўзводзілі храмы. Будавалі адметныя вежы-фалы ў дзесяткі метраў вышыняй, чымсьці падобныя на наш Бела-вежскі "стоўп камен". Выявы чэляса насілі як зброя і амулеты на шыі, імі аздаблялі хатнія рэчы і ўпрыгожвалі пакоі, іх малявалі і быццам плакатамі вывешвалі на доме ці ў людным месцы, гравіравалі на пячатках і пярсцёнках, расстаўлялі ўздоўж

сабленне бога плоднасці. Таму, як зазначыў у сваім Слове святы Грыгорый, "язычэские народы цтили срамные улы и требы им возлагали".

Тое саромнае і непрыстойнае, што ў нашым стагоддзі спалучылася са словам секс (як тут не ўспомніць бессмяротнае — "у нас сексу няма!"), у далёкім мінулым не існавала. Тады былі упэўнены, што чым болей у каго дзяцей, тым больш ласкавы да таго бог. Нават да гуляшчых ставіліся з разуменнем. Так, у XVI стагоддзі Полацкі біскуп Сымон спасылаўся на такую прыкмету: "Аще девицу встрещеши, буде безплоден день, аще же блудницу — получный, благий и многа купледейства полный".

У сярэднявекі ў многіх краінах людзі верылі, што найпэўнейшы спосаб прагнаць благаю сілу — агаціць сваю плоць. Такім прыёмам карыстаўся нават славуці Марцін Лютэр, калі шукаў паратунку ад спакусаў Люцыфера. Здаралася, калі кляліся, клалі руку не на сэрца, а на тое ж месца.

Добра вядомая камбінацыя з трох пальцаў пад назвай фіга, ці дуля — сучасны адгалосак і эквівалент былых фалічных рытуалаў, і сёння лічыцца дзейсным сродкам супраць нядобрых духаў і надзейнай абаронай ад дурнога вока. Не так даўно дулю складалі ведзьмакі пры лячэнні некаторых хвароб. Усё ж у наш цывілізаваны час, калі што і засталася ад таго культу, дык гэта "фіга ў кішэні".

Са славянскіх язычніцкіх багоў найбольшымі ўласцівасцямі пладавіцасці надзялілі Ярылы — боства ўрадлівасці ўсёга жывога і плоднасці жанчын. Акурат яму мы абавязаны такімі словамі, як яравы, ярына, ярун, яры, яркі, яркасьць, ярыцца.

Раней у беларусаў яго ўяўлялі прыгожым яснавокім юнаком. Ён быў апрануты ва ўсё белае, а сваю галаву ўпрыгожваў вянкам з палявых кветак. Толькі чамусьці на нагах ён нічога не насіў — хадзіў і ездзіў басанож. У левай руцэ бог трымаў пук каласоў ці нават цэлы сноп. Ярыла раз'язджаў на белым кані. Была ў яго чыста чалавечая, а не боская хіба — слабасць да жанчын і напоўя. Яшчэ не так даўно ў нас запэўнівалі, што Ярыла "полю жыта радзіў, людзям дзеці пладзіў". У яго гонар існавала асобнае веснавое свята — ярылавіца, калі адбываліся "бясоўскія ігрышчы і выкраданне жонак". Яму хутчэй за ўсё абавязаны сваёй назвай вёскі, накітал Ярылавічы, Ярылаўка, Яранцы, Ярашэўка, Ярчакі.

У хрысціянскі час пераемнікам Ярылы стаў святы Юрый (Георгій, Юрай, Ягор). Свята намесніка — Юр'е адзначаюць вясной — 23 красавіка па старым стылі. Яно адно з галоўных і шануемых земляробчых свят у беларусаў. На Юр'е ўпершыню пасля зімы выганялі скаціну ў поле. У гэты дзень звычайна пачынала кукаваць зяюла. Селянін адпраўляўся аглядаць свае палеткі. Існавала мноства прыкмет па надвор'і на Юр'е: мароз — будзе добры авёс, дождж — густое жыта, раса — багата аўса, пагода — на грэчку няўрода. Думалі, што акурат у гэты дзень бог адмыкаў зямлю для жыта і травіцы, для

“ВЯЛІКДЗЕНЬ.
ТРАДЫЦЫІ
І МАСТАЦТВА”

У Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі працавала выстава “Вялікдзень. Традыцыі і мастацтва”, арганізаваная музеем і Саюзам майстроў народнай творчасці рэспублікі. На ёй наведвальнікам была прадстаўлена магчымасць пазнаёміцца з гісторыяй узнікнення велікоднага свята і яго традыцыямі.

Сімвалам Вялікадня стала фарбаванне яйка. “Свята Вялічка — з чырвоным яечкам” — спяваецца ў адной з народных песень. Першапачаткова існавала традыцыя (яна захавалася і сёння) фарбаваць яйкі ў чырвоны колер — сімвал жыцця. Потым пачалі распісваць яйкі геаметрычнымі або расліннымі арнамантамі.

На выстаўцы экспанаваліся разнастайныя калекцыі яек-пісанак са збораў Нацыянальнага музея і Саюза майстроў народнай творчасці, работы дзіцячай студыі пад кіраўніцтвам Н. Матвеевай. Далаўнялі экспазіцыю вырабы з лазы і саломкі, работы рэзчыкаў па дрэве, віншавальныя велікодныя паштоўкі і святочныя ручнікі.

Яўген КАЗЮЛЯ, БЕЛІНФАРМ
На здымках: знаёмства з выстаўкай.
Фота аўтара

НЕ ТОЛЬКІ
ПРЫГОЖА

Калі гаспадыня з вёскі Галаўнінцы Ляхавіцкага раёна задумае ўпрыгожыць сваю кухню арыгінальным наборам неабходных прадметаў, яна абавязкова звернецца да Сяргея Палешука. Ён — майстар рэзбы па дрэве. А наборы, якія выходзяць з-пад яго ўмелых рук, прыгожыя, дабротныя, не падобныя адзін на другі. У аднавіжасцю на іх добры попыт.

Сяргея радуе, што амаль у кожным доме роднай вёскі ёсць яго вырабы. Яны і карысць прыносяць, і вока радуюць.

На здымку: Сяргей Палешук робіць і такія наборы.

Фота Рамана КАБЯКА, БЕЛІНФАРМ

“БЕЛАРУСКАЯ
ДУМКА”, N 4

“Падарожжа ў край, якога няма” — так назвала свае лірычныя нататкі на нелірычную тэму А. Каналелька, запрашаючы чытача зрабіць падарожжа ў родны ёй Хойніцкі раён, туды, дзе сёння чарнобыльская зона. Змешчаны падборка матэрыялаў “Рашаючае слова — за выбаршчыкам”, вершы А. Астрэйкі, Б. Спрычанна, В. Гардзена. Пад рубрыкай “Мова дрэў” — чарговая падборка матэрыялаў Г. Булькі і І. Гуляжэнікі. С. Вінакурава дзеліцца роздумам пра нашу рэчаіснасць — “Нулявы час”. Значная частка матэрыялаў прысвечана 50-годдзю Перамогі.

НОВАЕ
ПРА ТОДАРА ЛЕБЯДУ

У мінулагоднім кастрычніцкім нумары тыднёвіка “Літаратура і мастацтва” быў надрукаваны мой артыкул “Сягодня я надоўга ад’язджаю...” — пра паэта, драматурга і празаіка Тодара Лебяду (Пятра Фёдаравіча Широкава), які двойчы быў рэпрэсіраваны — у 1936 і 1947 гадах. Ён заканчваўся радкамі: “1 студзеня 1962 года П. Широкаў звольніўся з работы і пакінуў Слонім. Як склалася яго далейшае жыццё — невядома. Ці жыве ён, ці не — таксама цяжка сказаць...”. За гэты час мне ўсё ж удалося разгадаць гэтую загадку і даведацца пра далейшы лёс нашага літаратара.

Пасля Слоніма Тодар Лебяду прыехаў у горад Чэрвень Мінскай вобласці. Тут ён уладкаваўся працаваць... сакратар-машыністскай у рэдакцыю раённай газеты “Уперад”. Піша па-ранейшаму вершы, фелетоны, гумарэскі і п’есы. Друкуецца не толькі ў сваёй газеце, але дасылае творы і ў рэспубліканскія выданні. Праўда, падпісваецца ўжо другім псеўданімам — Клім Каліна.

У канцы 1962 года Тодар Лебяду пакідае Беларусь і ад’язджае ў Расію, на Разаншчыну, дзе ў яго была знаёмая жанчына. З ёю наш зямляк пражыў сем гадоў. Там ён пабудаваў дом, пасадзіў сад. Але гады сталінскіх рэпрэсій далі аб сабе знаць. Ён перанёс два інфаркты і на пачатку 1970 года памёр. Пахаваны ў пасёлку Воршава Пуцяцінскага раёна Разанскай вобласці.

А да ўсяго гэтага трэба дадаць, што ў Чэрвені жыве дачка Тодара Лебяды Ала Пятроўна Козел. Яна даслала мне шчырыя ўспаміны пра трагічны лёс бацькі. Зрэшты, не толькі бацькі, а наогул пра трагічны лёс нашай тагачаснай творчай інтэлігенцыі.

А. Козел піша: “У Чэрвені жыве старая жанчына Дзічкоўская Вольга Іванаўна. Яна вучылася разам з маімі бацькамі. Была замужам за стрыечным братам Пятра Широкава Пятром Хатулёвым — таленаві-

тым літаратурным крытыкам, якога ўзялі ў адну ноч з маім бацькам. Пятро Хатулёў (таксама студэнт педінстытута і таксама з Віцебшчыны) загінуў у засценку. І Вольга Дзічкоўская была арышчана Родзіча. У турме яна нарадзіла сына. “Першае, што ўбачыў мой хлопчык, — расказвае яна, — гэта было дула пісталета, накіраванае ў яго маці”. Вольга Іванаўна вельмі цікавы чалавек. У яе добрая памяць. Мае бацькі ўсё жыццё з ёю моцна сябравалі. Дарэчы, я нідзе не сустракала ў друку прозвішча Пятра Хатулёва, а яны з бацькам праходзілі па адной справе. А цяпер пачну з каранёў Пятра Широкава (прозвішча бацькі Широкаў), а пры хрышчэнні бацюшка запісаў Широкаў).

Яго бацькі, а мае дзед Фёдар (Тодар) Широкаў і бабуля Анастасія Лысоўская былі з адной вёскі (назвы не памятаю) Шумілінскага раёна. Тодар быў старэйшы

за жонку. Лічыўся вельмі добрым сталяром і наогул майстрам на ўсе рукі. Гэтая рыса перадалася пазней і сыну Пятру. Юнаком ён паехаў з вёскі на заробкі ў Віцебск, там і застаўся. Прайшло некалькі гадоў, Тодар наведваўся ў родную вёску. А назад ехаў ужо не адзін, а з маладой жонкай — шаснаццацігадовай Насцяй. Знайшлі ў Віцебску невядлікі пакойчык, пачалі жыць. Нарадзіліся ў іх трое дзетак: Зося, Пятрок і Надзейка. Дзяўчынка памерла рана — у два і пяць гадоў, рана не стала і бацькі. Бабуля Насця, хоць і была яшчэ маладая, не разгубілася, уладкавалася правадніцай на чыгунку. Сына Пятра адпраўляла да сваіх бацькоў у вёску...

Пасля Віцебскай сямігодкі Пятрок паступае ў рамеснае вучылішча чыгуначнікаў. Яшчэ ў школе пачынае пісаць вершы, а ўжо ў вучылішчы цвёрда вырашае займацца літаратурай. Паступае ў Мінскі педінстытут

СТРАХ

(Пачатак на стар. 9)

рэзка, адкрыта выказаўся — падумаў трывожна, разгублена. — Камуніст ленинскага прызыву, быў на віду, чэсны чалавек. Не баіцца. І ў калектывізацыю не збязваўся запярэчыць. А мо здагадваецца, што цяпер яго не абмінуць, успомняць старыя грахі? Яшчэ каго? Мяне, Булата? Маторны — іхні чалавек, такія цяпер у пашане. Гатовы дырэктар школы, калі што... Чамаданчык трэба падрыхтаваць на ўсялякі выпадак.

Падсвядома адчуваў, што чакае, хвалюцца, ці прыедзе сёння страшная чорная машына. У пакоі спытаў у жонкі:

— Не бачыла, была сёння эмка?
— Быццам не было, — адказала жонка, але з трывогай паглядзела на мужа. — А чаму ты?

— Недзе ў шафе мой халасцяцкі чамаданчык, — напрасіў іхнім голасам. — Пакладзі бялізну, мыла, свежую кашулю...

— Ты што? Навошта ты ім?
— Хай будзе, за мной ніякай віны няма, — Родзіч гаварыў спакойна, каб не хваляваць жонку. — Хіба што памыляцца, дык выпускаць.

Чорная машына не наведвалася ў вёску некалькі дзён. Але перад самым Новым годам яна нячутна, драпежна бліснуўшы жоўтымі фарамі на школьны будынак, прашмыгнула цёмнай вуліцай да сельсавета.

— Некага грабяне, халера на яе, — паныла прамовіў Нямыцька, праводзячы вачамі чырвоны агоньчык, які хутка мільгаў за штакетнікам.

— Цішэй, Саўка, — Родзіч міжволі азірнуўся па баках. — Язык у цябе...

Яны стаялі на школьным двары, гута-

рылі пра сёе-тое, ды з’яўленне эмкі перапыніла бяседу.

— Ты не бойся, Хвёдаравіч, цябе абмінуць, — заспакоіў Нямыцька Родзіча. — Парцейных бяруць, а ты беспарцейны, шкоды нікому не зрабіў. І дырэктар малады. Плонь, Хвёдаравіч, ды нагой распыры. А я язык за зубамі ўмяю трымаць. Ета з табой шчыра пагаманю, а на людзях — маўчок.

— Не ўгадасі, каго забяруць, — Родзіч адчуў, як страх паралізуе яго, адымае волю. — Сёння партыйцаў, а заўтра?

Саўка паўзіраўся ў той бок, куды пакацілася чорная машына, кінуў на снег недакурак, павярнуўся да дырэктара.

— Мо і праўду кажаш, — сказаў з роздумам, разважліва. — Скажу я табе Хвёдаравіч, што ў гэтай справе падмешаны Міся Дзыгун. Толькі ні-ні, нікому, — ён падняўся на дыбкі, зашаптаў Родзічу ў самае вухо. — Скажаў мне верны чалавек, што ён пісулькі кідае на кажыннага, каго не ўпадабае.

Вестка гэта ашаламіла Родзіча, але выгляду не падаў, зірнуў на Саўку, удакладніў, таму што трэцяя частка жыхароў вёскі насіла прозвішчы Дзыгун.

— Загадчык клуба?

— Ён самы, хлост недасмажаны!

Нямыцька развітаўся і пасунуўся да свайго двара, а Родзіч задуманна, з трывогай доўга глядзеў услед, потым выцягнуў папяросу, закурыў. “Таксама баіцца, — падумаў міжволі пра Нямыцьку. — У Чырвонай Арміі ваяваў, а баіцца. Ды і Кісель ваяваў, а забралі, не паглядзелі на былыя заслугі. Разбярэся тут, што да чаго. А спраўды, дарэмна гэта машына не ездзіць, каго ж забяруць?” І заняў у душы той самы трывожна-апаслівы неспакой, які ён упершыню адчуў у гутар-

цы з Драпезам. “Лепш бы адразу ўзялі, чакаць, здагадвацца, трывожыцца ўжо няма сіл”, — падумаў раптам з азлобленай рашучасцю.

Чорная эмка пасхала ў чатыры гадзіны ночы. Родзіч праседзеў, не распранючыся, усю ноч каля вакна, уздрыгваў пры кожным гуку. Раніцай ішоў на заняткі, нібы па вуголі, не чуючы ног. У калідоры яго чакаў Булат, прыгорблены, усхваляваны.

— Белаконя ўзялі. Трымалі гадзін да чатырох і павесзілі, — ірашантаў ён.

У настаўніцкай стаяла трывожная цішыня, усе сядзелі, апусціўшы галовы, толькі Маторны нервова, усхвалявана хадзіў па пакоі, нешта горача даказваў. Калі ўвайшоў дырэктар, ён змоўк, чакальна ўстаўся ў Родзіча, быццам крыху збянтэжыўся. “Мо прыклаў руку? — гідліва падумаў Родзіч. — І яшчэ нешта даказвае”.

Пасля ўрокаў настаўнікі разышліся, Родзіч сядзеў адзін, думаў пра начны арышт. “Маторны, Маторны, — пульсавала кроў. — Няўжо ён? Толькі год у школе, нічым сябе не правяў, а — у партыю прарваўся. Няўжо ён?”

У настаўніцкую ўвайшоў Булат, ціхенька прысеў на канапу, зазірнуў у твар Родзіча, панізіў голас да шэпту:

— Страшна, Фёдаравіч. Як сякера вісіць над галавой. Ворагі народа Белаконь, Кісель?.. Смешна! Але тут нешта іншае: ці запужаць людзей хочучь? Ці гэта ўжо канец свету? Канстытуцыю растапталі, усчалі вайну супраць народа. Я ўжо стары, пажыў, дзякуй богу, а вам, маладым, што рабіць? А як спадзяваліся, верылі, якія песні пелі!

— І цяпер пяюць, — горка ўсмінуўся Родзіч.

— Кісель на вяселлі сына спеў прыпеўку, — падтрымаў Булат. — Вораг, нашкодзіў. А прыпевачка нічога, на тэму дня.

— Не трэба, прашу вас, — Родзіч прыўзняўся, са спалохам зірнуў на настаўніка.

Але Булат тонкім галаском прапеў: **Як заможна мы жывём —**

на аддзяленне беларускай мовы і літаратуры.

У студэнцкія гады бацька многа піша, друкуецца ў розных газетах. Гэта і вершы, і замалёўкі, і гумарэскі. У гэты ж час ён працуе над раманам, які паспеў закончыць да арышту. Здаецца, Змітрок Бядуля падпісаў гэты раман у друку. Ён ужо набіраўся ў Мінску ў выдавецтве, але, калі бацьку арыштавалі, твор пайшоў пад нож.

Матэрыяльна бацьку жылося ў Мінску вельмі цяжка. Бабуля нічым не магла дапамагчы сыну-студэнту. Яна расказвала, што аднойчы дастала з вушэй залатыя завушніцы, падарунак свайго бацькі, і занесла ў тэргіна за буханку хлеба і кілаграм ячных круп. Крупы пакінула сабе, а буханку хлеба адправіла Пятру ў Мінск.

Да гэтага часу адносіцца і сустрэча маіх бацькоў. Яны вучыліся разам на адным курсе і факультэце. Яны не былі распісаны ў ЗАГСе. Гэта быў час, калі лічылі, што рэгістрацыя шлюбу — "перажытак мінулага". Ні ў каго з радні і сумнення не было, што гэта быў законны шлюб. Тое ж пацвердзіла і В. Дзічкоўская. Маці мая, Бяся Ільвічэна Цыпіна, з беднай месцінскай сям'і, у якой было дванаццаць дзяцей. Яна пасля сямігодкі паступіла ў інстытут і жыла ў Мінску ў старэйшай сястры: дапамагала ёй у гаспадарцы, гадаваць дзяцей і пры гэтым яшчэ вечарамі працавала ў Дзяржаўнай бібліятэцы імя Леніна. Калі яны з бацькам пажаніліся, маці і яму дапамагла ўладкавацца ў архіўны адзел гэтай бібліятэкі. Бацька расказаў, што там яму было працаваць вельмі цікава і карысна.

Можна ўявіць, як цяжка ім жылося. А тут і я нарадзілася. Гэта было 19 лютага 1936 года. А праз восем месяцаў бацьку забралі. Восем у якім стане апынулася мая маці. З інстытута (а гэта быў апошні курс) яе выключылі за сувязь з "ворагам народа". Работы ў Мінску не давалі, за кожным крокам сачылі. Але настаўнікаў з вышэйшай адукацыяй не хапала, і таму яе літасціва накіравалі ў Смалевіцкую сярэднюю школу выкладаць беларускую мову і літаратуру. І вось мама са мною едзе ў Смалевічы. Ёй вельмі цяжка даводзілася: бясконцыя праверкі то з раённага аддзела народнай асветы, то з райкама партыі, то з КДБ. А тут яшчэ я малая, да таго ж вельмі хваравітая. Мама не здавалася, пісала ва ўсе інстанцыі з просьбай, каб, нарэшце, адбываўся над бацькам суд.

А бацьку саслалі ў Сібір (порт Дудзінка, Ігарка) на лесапавал. Як вярнуўся, ён

расказаў мала, можа, быў такі час, а можа, мяне шкадаваў. Але і тое нямногае было жудасным. Здавалася — не давядзі Бог! Сядзім у камеры, расказаў бацька, і самі сабе прыдумваем якуюсьці віну, толькі б не катавалі, лепей смерць, чым мукі. І каб у гэты час нам прынеслі падпісаць смяротны прыгавор, кожны з палёгкай падпісаў бы сабе. На лесапавале таксама было не солідка. З адчаю, ад бяссілля двойчы вешаўся, але даставалі з пэталі.

Але, нягледзячы на ўсё, пісаліся і вершы — і тыя, што ўвайшлі ў зборнік "Песні выгнанна", і многія іншыя, якім так і не удалося дайсці да людзей.

А мама дабівалася суда і з кожнай зарплаты дасылала бацьку пасылкі з прадуктамі, цёплай вопраткай, тытунём, хоць даходзілі яны рэдка калі.

І вось — суд. Я добра памятаю, як мы з мамай ехалі ў Мінск на цягніку. Мне ўжо амаль пяць гадоў было. У зале — яблыку няма дзе ўпасці. Усе стаяць, і мы з мамай. Чую, маці, падхапіўшы мяне на рукі, шэпча: "Алеська, во татку нашага вядуць..." І падымае мяне вышэй, каб тату ўбачыла. А я гляджу: вядуць нейкага дзядулю ў блакітным светэры, з доўгай сівай барадою. Які ж гэта тата, думаю, гэта ж дзядуля. А было "дзядулю" ўсяго 26 гадоў...

Суд вынес рашэнне: апраўдаць "з-за адсутнасці саставу злачынства". Такая тады была фармулёўка. Але бацьку так і не выпусцілі на волю.

А маці мая ўсё чакала яго і чакала. Тут раптам — вайна... Мы з мамай паехалі ў Мінск, да маміных сясцёр. Дом, дзе жыла мама старэйшая сястра, разбамбілі. Нам дзядуля няма куды. Паніка, агонь, страляніна, самалёты гудуць, людзі ўцякаюць хто куды... І мы з мамай — за людзьмі. Ішлі вельмі доўга, мне здавалася — вечна. Нарэшце — Орша. Мы на вакзале. Можна, нам і ўдалося б уцячы ад вайны, але такі выпадак... Так толькі ў кіно бывае. У гэты самы час мой бацька праз Оршу дабіраўся ў Віцебск, да сваёй маці. І тут ён нос у нос сутыкнуўся з мамі. Нікуды мы ў эвакуацыю не паехалі, а сталі дабірацца ўсе разам да бабулі ў Віцебск. "Немцы туды не дойдучы", — запэўніваў нас бацька.

Прыйшлі мы ў Віцебск. Два тыдні жылі адносна спакойна, пакуль не прыйшлі немцы. Дом, у якім жыла бабуля, разбамбілі. Мы ў гэты час былі ў сховішчы, таму і засталіся жывыя, але без жылля і без маёмасці. У горадзе пачаліся баі. Бацька

пасадаў мяне на плечы, бабуля ўзваліла на сябе пярэнь, мама ўзяла торбачку з прадуктамі — і рушылі мы за горад, каб там як перакачаць баі.

Праз некалькі дзён яны заціхлі. Нашы войскі адступілі, і мы разам з іншымі людзьмі прыйшлі назад, у горад. А жыць няма дзе: ні жылля, ні сродкаў.

Бацька з мамай пайшлі прыбіраць пакоі ў немцаў-чыгуначнікаў. Нашай і яшчэ адной беларускай сям'і яны выдзелілі па невялікім пакойчыку ў былой чыгуначнай бальніцы. Там мы жылі да таго часу, пакуль не сталі зганяць яўрэяў у гета. Адзін немец-чыгуначнік прыходзіў да нас, прыносіў маме мыць бялізну і цыраваць шкарпэткі. Аднойчы ён і папярэдзіў, што немцы ведаюць аб мамінай нацыянальнасці і параіў ратавацца.

Памятаю, як плакалі мы ўсе, збіраючы маму ў дарогу. Бацька паклаў ёй у клунак два кавалкі мыла і пачак махоркі на абмен на прадукты і якісьці няхітры харч. На святанні (я яшчэ спала) мама пайшла з дому ў свет. А ўвечары прыйшлі немцы яе арыштоўваць. Чаму нас не пастралілі, не магу сказаць...

Праз некаторы час бацька, відаць, наладзіў сувязі ў літаратурных кругах. Ён зноў шмат працуе, па начах піша п'есы. Мне ўспамінаецца толькі драма "Загубленае жыццё". Бацьку прапануюць пасаду дырэктара драматычнага тэатра. І ён згаджаецца. Мы пераязджаем жыць у паўпадвальнае памяшканне (два маленькія пакойчыкі з цэментнай падлогай і адным акном) у будынку кінатэатра. Хачу сказаць, што бацька быў чалавекам не практычным, нічога не мог зрабіць для сваёй сям'і. Бабуля ўвесь час за гэта бацьку дакарала. Мы жылі, можа сказаць, бабунінымі клопатамі і працай. Яна ездзіла за горад у лес, збіралі шмаўе, ягады, грыбы і прадавала, з гэтага мы ў асноўным і харчаліся.

П'есы бацькавы з вялікім поспехам ішлі ў Віцебскім тэатры. Ён стаў вядомы, яго пазнавалі на вуліцы, на яго вершы складалі песні. Памятаю, ён ездзіў у Мінск, дзе ў цяперашнім тэатры Янкі Купалы ішла прэм'ера яго драмы "Загубленае жыццё".

У віцебскі перыяд складаліся і адносіны Пятра Шырокава з артысткай Верай Жгут...

Надыходзіў час вызвалення Віцебска ад немцаў. Бацьку прапанавалі пасаду рэдактара газеты (не памятаю, як называлася). Разам з рэдакцыяй гэтай газеты мы

— бацька, бабуля і я — эвакуіруемся ў Дзвінск (цяпер Даўгаўпілс), пасля, пры наступленні нашых войск, выязджам з той жа рэдакцыяй у Лентварова (цяпер Лентварыс) — за 18 кіламетраў ад Вільні. Быў ужо 1944 год. У гэты час выходзіць бацькаў зборнік "Песні выгнанна".

Аднойчы бацьку выклікалі ў Мінск на нейкую нараду. Ён паехаў з Верай Жгут і ўжо да нас не вярнуўся. Мы больш нічога не ведалі аб ім...

Потым бацька аказаўся ў Прусіі. Гэты перыяд яго мне мала вядомы. Расказаў пазней, што было цяжка маральна, дужа цягнула на радзіму. Многія засталіся там, на Захадзе, а ён вярнуўся. Быў прыгавораны да расстрэлу "за здраду Радзіме". Два тыдні сядзеў у смяротнай камеры-адзіночцы. Смяротная кара была заменена дваццацю пяццю гадамі лагераў. Выйшаў на волю ў 1956 годзе, пасля смерці Сталіна...

Крыху раскажу і аб тым, што стала з мамай. Яна, як пайшла ад нас з Віцебска, дайшла да Чэрвеня. Тут былі яе былыя аднакурснікі Вольга Дзічкоўская і іншыя. Яны дапамаглі ўладкавацца дырэктарам сельскай школы. Некалькі месяцаў працавала, але яе з першых ж дзён сталі падраваць у прыналежнасці да яўрэйскай нацыянальнасці. Яна звязваецца з партызанамі і ідзе ў атрад. У партызанах сышла з Сямёнам Ягоравічам Мінахіным, арлоўскім хлопцам, які быў у палоне і ўцёк ад немцаў у партызаны. У іх нарадзілася дачка.

Пасля вайны мама стала адшукваць мяне. Знайшла ў Лентварове і забрала да сябе ў Чэрвень. Быў канец 1945 года.

У 1956 годзе бацька, вярнуўшыся да бабулі ў Лентварова, пачаў шукаць мяне і маму. Знайшоў, але пажылі мы разам нядоўга, хоць да канца жыцця насіла імя Галіны Ільвічэны Шырокавай (пашпарт на гэтае імя ўдалося зрабіць ёй у акупаваным Віцебску).

Бацька быў цікавы і шчыры чалавек, валодаў вялікімі гуманітарнымі ведамі, добра спяваў, у яго былі вельмі нізкі густы бас. Спяваў усё толькі беларускія песні "Ці ўсе лугі пакошаны", "Ой, у полі вярба", "Ой, пайду я лугам, лугам" і многія іншыя. Быў вялікім патрыятам сваёй Бацькаўшчыны, любіў усё беларускае і зямлю нашу, і людзей, і народныя звычкі...

Сяргей ЧЫГРЫН

г. Слонім

Тодар Лебядз з жонкаю Г. Шырокавай. 1959 г.

Лепей і не трэба. Маім чуні на дваіх і кавалак хлеба.

Булат засмяяўся несяк дзіўна, бы звар'яцеў, пашлёпаў да вешалкі, спяшаючыся, апрануў паліто і, не азіраючыся, выйшаў. Родзічу стала страшна аднаму ў пустой халаднаватай школе, але ён сядзеў у настаўніцкай, пакуль не сціямнела.

Дома павячэраў, прылёг на канапу, бо адчуў, што стаміўся за апошнія дні. Неўпрыкмет забыўся ў цяжкім сне і не чуў, як прасхала міма школы чорная эмка.

Пад раніцу падхапіўся ад стуку ў дзверы. У цемнаце дабрў да кухні, спяшаючыся, запаліў лямпу.

— Прыйшлі? Ой, божа мой, што рабіць? — жонка выйнула, збярела.

— Ціха, Ніна, ціха, — Родзіч накінуў на плечы ватоўку. — Ідзі ў спальню, там сын.

Паволі пайшоў адчыняць. З адчаем, з безнадзейнасцю ступіў да дзвярэй, паўварнуў ключ і — пачуў шамканне:

— П-пусці, Хвёдаравіч... не м-магу б-болей...

— Саўка, ты? — голас ураз хрыпнуў, сцяло ў грудзях. Ухапіў Гаркушу за руку кажуха, уцягнуў у кухню. — Ты адзін?

— Адзін, — Гаркуша дрыжаў, нібы яго трэсла ліхаманка, губы сцінелі, на вусах іней.

Родзіч скінуў з плячэй Нямыцкі злупяны на марозе кажух, здзіўіўся: Саўка быў у адной бялізне і валёнках.

— Што, Марфа выгнала? — Родзіч усміхнуўся.

— Н-не п-пытайся, Х-Хвёдаравіч, — Саўка ледзь варушыў губамі. — Дай, Х-Хвёдаравіч, што ў нутранасць пусціць.

Родзіч дастаў "чацвярцінку", наліў Саўку паўшклянкі, і той прагна ўліў гарэлку ў рот.

— Налі, Хвёдаравіч, яшчэ, — папрасіў, нібы вінячыся, — кішкі ад страху спляліся. З таго свету, лічы, вярнуўся.

Пасля другой шклянкі Нямыцка ажыў, прысеў на табурэтку, папрасіў закурць.

— Добра, Хвёдаравіч, што пра цябе ўспомніў, а то каюк бы мне, — ужо

весьляей пачаў расказаць. — Ад саміх Савічаў адкааў...

Родзіч нічога не разумёў, не ўцяпеў, папытаў:

— Якая халера цябе ў такі мароз да Савічаў занесла?

— Горш за халеру, Хвёдаравіч, — пачаў Саўка. — Дзе-та за поўнач прагнуўся я, усунуў ногі ў валёнкі, кажух на плечы і на ганак выйшаў. Сельсавет цераз вулачку, за майм плотам. Уродзе палоска светлая з аднаго вакна, тамака яны на ноч завешваюць вокны. І як чорт мяне джыгнуў: паглядзі! Ну, пералез цераз дзірку, да вакна падкраўся, вуха да шыбыкі прыставіў, вокам шую. Дзыгун на канапе сядзіць, на крэсле Драпеца, спіной да мяне. Ну, тутака я маху даў: трэба было дахаты сігнаць, а я да другога вакна папёрся, каторае бліжэй да ганка. Толькі нос да шыбыкі паднёс, як мне анкавядзіст з цемнаты загадвае падсыці. Не прыкмеціў, каб на яго, як ён выйшаў на двор. Ну, за каўнер мяне і павёў, як арыштант, у кабінет, пытае ў Дзыгуна: што эта за скот пад вокнамі шляецца? Дзыгун патлумачыў, хто я такі. Папыталі, што я рабіў пад вокнамі. Па патрэбе, кажу ім, выйшаў ды заблудзіўся па старасці. Са страху не ў той бок павалоўся. Парагаталі яны ды мяне ў машыну зашкнулі, не далі нават апратку якую адзець. Драпезу побач пасадзілі. І павезлі яны мяне, як пана.

Той, што мяне цягнуў, наперадзе сядзіць, начальнік іхні. Выехалі на брук, ён абарочваецца і пытае: "Ну як, контра, ён замірз у падштаниках?" А я яму кажу: якая я табе контра, грамадзянін начальнік, я і за Мікалая ваяваў, і за Савецкую ўласць кроў праліў, па ётай стаці чысты. "Улепяць табе дзсятку, — гразіцца ётак, — то паймеш, які чысты". Пуза ў мяне слабае, дурнем прыкінуўся, ніяк няможна мне дзсятку гадоў у турме трываць. А ён зарагатаў дый суцешыў мяне: "У нас так кормяць, што за месяц твая хвароба сама знікне".

Мінулі мы Чырвоную Горку, тарабаныця мяне і Юзіка далей. Перад Савічамі загадаў шофера спыніцца, зубы скаліць,

кабуру расшпільвае. "Вылазь, контра, карміць шчэ цябе, харчы пераводзіць", — гаворыць груба, з пагрозай. А ў мяне і ногі памеллі, зварухнуцца не магу. Дык ён за каўнер мяне ўхапіў, з машыны вываляк. Стаю, з жызнняй развіваюся. За спіной як лясне, я потырч і паляцеў у снег. У галаве памрачэнне, але ж — пузам холад чую. Значыцца, шчэ жывы, думаю.

Машына ў гэты час пасхала. А я падняў галаву, мацаю сябе: куды, гад, стрэліў. І шокнула мне, што ён не страляў, а дзверцамі лягнуў, калі зачыняў. Ну, ужо вучаны, адумаюцца, вярнуцца яшчэ! Дык я цераз поле, у цемнату часануў. Вёрст пяць да Чырвонай Горкі ўжэ і не помню, як адкааў...

Нямыцка змоўк, балесна паглядзеў на настаўніка, апусціў галаву і заплакаў, цяжка, нутром усхліпваючы. Худыя плечы яго ўздрыгвалі, пасма сівых валасоў звесілася на лоб...

Праз тры з паловай гады, 28 чэрвеня 1941-га, калону толькі што мабілізаваных, яшчэ без зброі, людзей перахапілі перадавыя нямецкія метацкісты. Яны выскачылі нечакана з бакавой дарогі, атуленай шчыльным соснікам. Ва ўпор расстралілі пярэднія рады. Афіцэр ваенкамата, які вёў калону, з нагана забіў двух немцаў у шырокіх, насунутых на лоб касках, але і сам упаў, перарэзаны кулямётнай чаргой.

Родзіч паспеў скачыць цераз кювет, ушыўся ў зялёнае жыта, папоўз да лесу. Убіўся ў ляснае балотца, вільнуў за альховы куст, упаў на мокры мох.

А па полі, шалёна равучы, круціліся метацкілы: немцы дабівалі параненых, а тых, хто ўпалеў, зганялі на дарогу.

"Божа мой, дваццаць ці трыццаць немчыкаў, а колькі людзей паклалі, — з адчаем, з болем падумаў Родзіч. — Шукалі ворагаў, славілі вялікага і мудрага — і праспалі бяду".

З-за куста апасліва вызірнуў на дарогу і, угнуўшыся, пашыўся ўглыб лесу.

Аб'ява

БЕЛАРУСКАЯ АКАДЭМІЯ МАСТАЦТВАЎ АБ'ЯЎЛЯЕ КОНКУРС

НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ
ПАСАД ПРАФЕСАРСКА-
ВЫКЛАДЧЫЦКАГА СКЛАДУ
(ДЛЯ ТЫХ, ХТО ВАЛОДАЕ
БЕЛАРУСКАЙ МОВАЙ):

— кафедра майстэрства акцёра і рэжысуры

прафесар — 1

— кафедра гуманітарных дысцыплін

ст. выкладчык

(англійская мова) — 1.

Заявы падаваць на імя рэктара на адрас:

220112, г. Мінск, пр-т Ф. Скарыны, 81.

Тэл. для даведак

32-77-34.

Конкурс сапраўдны на працягу 1 месяца з дня публікавання аб'явы.

Калектыў Белдзяржмузея народнай архітэктуры і побыту выказвае глыбокае спачуванне загадчыцы аддзела МАСЯГ-НАЙ Л. Х. у сувязі з напатакшым яе вялікім горам — заўчаснай смерцю сына.

Сялетні год аб'яўлены годам Мікалая Радзівіла Чорнага (1515-1565). Побач з Астафеем Валовічам і Львом Сапегам ён належыць да дзяржаўных дзеячаў кшталту Рышалье, Бісмарка, Стальпіна, Чэрчыля і падобна да іх. Канцлер Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, віленскі ваявода, а фактычна некаранаваны кароль беларуска-літоўскай дзяржавы, які вызначаў як унутраную і знешнюю палітыку, дыпламат, "бацька" і галоўны аякун айчыннай Рэфармацыі, мецэнат, якому мы абавязаны Брэсцкай і Нясвіжскай друкарнямі, дзе былі выдадзены знакамітыя Біблія, беларускі "Катэхізіс", іншыя кнігі і г. д.

Прыхільнасць Мікалая Радзівіла Чорнага Рэфармацыі некаторыя даследчыкі звязвалі з яго быццам бы сепаратысцкімі тэндэнцыямі, жаданнем ператварыць падуладныя яму землі ў сваё ўдзельнае княства, легкадумным рэлігійным франдзёрствам і г. д. Але ж факты сведчаць, што дзейнасць канцлера ў гэтым напрамку была больш сур'ёзнай і палітычна спелай, што яна мела самыя высокародныя гістарычныя мэты. Для яго рэлігійна-царкоўны суверэнітэт з'яўляўся сродкам захавання суверэнітэту дзяржаўнага.

КАБ КРАЙ БЫЎ ВОЛЬНЫМ...

БЕЛАРУСКАЯ РЕФАРМАЦЫЯ І ІДЭЯ СУВЕРЭНІТЭТУ

18 красавіка 1563 года Сымон Будны накіраваў з Клецка ў Цюрых ліст да швейцарскага тэолага-кальвініста Генрыха Булінгера, у якім прыведзены ўнікальныя звесткі аб пачатку рэфармацыйнага руху ў Вялікім княстве Літоўскім. Будны піша, што пасля таго як "святло слова Боскага заззяла ў Германіі, Швейцарыі, Англіі, Францыі", у хуткім часе яно дасягнула і да "нашых краёў" і "азарыла канцлера нашага Мікалая Радзівіла, князя на Аліцыі і Нясвіжы". Ён не толькі "разам са сваім дваром прыняў вучэнне Хрыста, але і вырашыў, што ўсе людзі, якія знаходзяцца пад яго ўладай, павінны быць асвечаны гэтым вучэннем". Рэалізаваць гэтую задачу, піша Будны, Радзівіл узяўся без прамаруджання. Ён прыцягнуў да справы "набожных міністраў евангелія", якія складаліся галоўным чынам з маладых, энергічных і адукаваных людзей, выхаванцаў Кракаўскага ўніверсітэта, і даручыў ім кіраваць рэфармацкімі суполкамі. Многія касцёлы і царквы, якія знаходзіліся ва ўладаннях князя, былі "перапарафіліраваны" ў зборы, або пратэстанцкія храмы. Рэфармай, падкрэслівае Будны, было ахопленыя як каталіцкае, так і значная частка праваслаўнага насельніцтва.

Як вядома, Рэфармацыю ў ВКЛ падтрымалі не толькі Мікалай Радзівіл Чорны, яго браты і некаторыя нашчадкі, але даволі значная частка беларускай і літоўскай арыстакратыі, панства, шляхты. Пратэстантамі, альбо евангелікамі-рэфарматамі, гарачымі прыхільнікамі Рэфармацыі былі такія выдатныя грамадскія дзеячы, як Астафей Валовіч, Леў Сапега, Мікалай Монвід-Дарагастайскі і некаторыя ін-

шыя, якія адыгралі рашучую ролю ў дзяржаўным, палітычным, рэлігійным, культурным жыцці ВКЛ, у прыватнасці Беларусі XVI — пачатку XVII ст. Спачуваў Рэфармацыі кіеўскі ваявода, лідэр праваслаўнай партыі князь Канстанцін Астрожскі.

У чым прычына такой прыхільнасці, такіх рашучых крокаў, чаму прадстаўнікі старажытных беларускіх праваслаўных і каталіцкіх знакамітых радоў, па сутнасці беларуская феадальная і інтэлектуальная эліта, парывала з традыцыйнай рэлігіяй, адмаўлялася ад веры бацькоў, уступала ў канфлікт і са сваімі сем'ямі, і са сваім станам, і з каралеўскай уладай, і з канстанцінопальскім патрыярхатам або рымскай курый? Канечне, прычына не ў асабістых амбіцыях, шляхецкім свавольстве, даніне модзе і да т. п., а ў свядомай светапогляднай і грамадзянскай пазіцыі, у жаданні рэфармаваць наяўнае рэлігійнае сацыяльна-палітычнае, эканамічнае, духоўна-культурнае жыццё грамадства.

Справа ў тым, што з пачатку XVI ст. у духоўным жыцці ВКЛ, беларускім менталітэце ўсё большую сілу набываюць ідэі Адраджэння і Рэфармацыі, якія істотна ўплываюць на грамадскую свядомасць, дзейнасць асобных людзей і сацыяльных груп. Фундаментальнай ідэяй гэтых рухаў была ідэя свабоды, менавіта на хвалі Адраджэння і Рэфармацыі фармуецца ідэя свабоды, суверэнітэту ва ўсіх яе аспектах — рэлігійным, нацыянальна-культурным, дзяржаўным. Рэфармацыя, сцвердзіўшы прынцып асабістых адносін да Бога, праклала шлях не толькі да рэлігійнай, але і да нацыянальна-культурнай свабоды.

Францыск Скарына, палярнік беларускай Рэфармацыі, сваім перакладам Бібліі, патрыятызмам, абгрунтаваннем такіх каштоўнасцяў, як родная мова, радзіма, веды, мараль і наогул духоўнасць, паклаў пачатак ідэі беларускага нацыянальна-культурнага суверэнітэту. Вялікая заслуга мысліцеля ў абуджэнні нацыянальнай свядомасці беларускага народа, што з'яўляецца асновай ідэі суверэнітэту. Ідэя нацыянальна-культурнага суверэнітэту, як вядома, была падтрыманая і распрацаваная рэфарматарамі Сымонам Будным і асабліва Васілём Цяпінскім у знакамітых прамовах да "Катэхізіса" і "Евангелія". Самое выданне "Катэхізіса" на народнай беларускай мове, да чаго мелі дачыненне разам з Сымонам Будным Мацей Кавячынскі і Лаўрэн Крышкоўскі, з'явілася эпохальнай падзеяй у гісторыі становлення ідэі беларускага нацыянальна-культурнага суверэнітэту.

Нацыянальна арыентаванымі былі беларускія магнаты-пратэстанты Астафей Валовіч, Леў Сапега і некаторыя іншыя. Канешне, галоўны ўклад гэтых, можна сказаць, стаўпоў нацыі, у сцвярджэнні дзяржаўнага суверэнітэту, але ж яны многа зрабілі на ніве беларускай культуры: кнігавяданне, школьнай адукацыі, роднай мовы. Прывяду адзін малавядомы, але характэрны прыклад. Калі рыхтавалася другое выданне Статута Вялікага княства Літоўскага (1566), некаторыя члены рэдакцыйнай камісіі (Аўгустін Ратундус, Пётр Раізіі) настойвалі на падмене беларускай мовы мовай лацінскай. Але гэтым запырчылі патрыятычна настроеныя беларускія

юрысты, у прыватнасці, пісар вялікакняжацкай канцэлярыі, кальвініст Марцін Валадковіч і некаторыя іншыя. Іх падтрымаў кіраўнік статунай камісіі канцлер Астафей Валовіч, у выніку чаго Статут быў апублікаваны на беларускай мове. Магчыма, дыскусія паміж "лацінікамі" і "беларусістамі" працягвалася далей, у перыяд падрыхтоўкі Статута 1588 г. Прычым, у карысць "беларусістаў". Ва ўсякім разе, у адной са сваіх прамоў да Статута, Сапега з гордасцю сцвярджаў, што мы "не обчим яким языком, але своим власным права списання маем". Менавіта ў Статуце 1588 было зафіксавана, што "писар земский мает по руску, литерамы и словы рускими, вси листы, выписы и поэвы писати, а не иным языком и словы".

Вельмі прывабнай для пэўных колаў грамадства ВКЛ, галоўным чынам буйных феодалаў, а таксама гараджанаў, была ідэя царкоўнай незалежнасці, якую, як вядома, змяшчала ў сабе Рэфармацыя. Евангелісцка-рэфармацкая царква ўяўлялася Мікалаем Радзівілам Чорным, Мікалаем Радзівілам Рудым і іншымі ў якасці самастойнай нацыянальна-дзяржаўнай царквы, незалежнай з аднаго боку ад Рыма, з другога — ад Канстанцінопаля і Масквы. Была створана аўтаномная адміністрацыйна-тэрытарыяльная царкоўная сістэма (шэсць дыстрыктаў — Віленскі, Завілейскі, Наваградскі, Рускі, Брэсцкі, Жмудскі — на чале з сепаратэнтам, з сінодамі агульнацаркоўным і па дыстрыктах), з даволі выразнымі элементамі дэмакратыі і парламентарызму, прычым не толькі ў арганізацыйным жыцці, але і ў адносінах паміж братамі розных станаў. На жаль, спроба зрабіць пратэстанцкую царкву царквой нацыянальна-дзяржаўнай не ўванчалася поспехам. На гэта былі свае прычыны, але ж гэта, спроба пакінула пасля сябе ідэю рэлігійна-царкоўнай незалежнасці, якую беларускія дзяржаўныя і царкоўныя дзеячы намагаліся рэалізаваць на працягу гісторыі і якая не страціла сваёй актуальнасці і ў нашы дні.

Рэфармацыя ўкараніла ў грамадскае жыццё ідэю верацярпімасці, талерантнасці, якая была зафіксавана ў шэрагу дзяржаўных дакументаў (Прывілей 1563, 1568, Варшаўская канфедэрацыя 1573 г., Статут ВКЛ 1588 — Разд. 3, арт. 3). Гэта ідэя даказала сваю палітычную эфектыўнасць на працягу 60—80 г. XVI ст., дапамагаючы будаваць дзяржаўны суверэнітэт краіны, падтрымліваць грамадскую згоду, праводзіць рэформы, развіваць культуру. Вялікай памылкай дзяржавы, урада, беларускай феадал-

най эліты была пераарыентацыя з ідэі рэлігійна-канфесіянальнай талеранцыі на ідэю вуніі. Знаходзячыся ў дукаканфесіянальнаму культурна-рэлігійнаму асяроддзі, паміж Усходам, Захадам Сцылай Польшчы і Харыбдай Маскоўскай дзяржавы нельга было прымаць аднабаковы заходні ўхл. Калі Леў Сапега гэта зразумеў — было ўжо позна. Вялікае княства Літоўскае, Беларусь, Украіна калаціліся ад рэлігійных і сацыяльных канфліктаў, якія разбуралі грамадства і дзяржаву, набліжалі краіну да страты суверэнітэту.

Аднак самай моцнай ідэяй, якая вынікала з менталітэту Рэфармацыі, была ідэя дзяржаўнага суверэнітэту. Менавіта жаданне бацькоў Вялікае княства незалежнай краінай стымулявала беларускую магнатэрыю ахвяраваць сямейнымі традыцыямі, "вераі бацькоў", міласцю караля. Радзівілы, Валовічы, Сапегі, Кішкі, Хадкевічы, Гарнастаі, Пацы, Глебовічы, Дарагастайскія — далёка няпоўны пералік тых з беларускага і літоўскага панства, хто прыняў Рэфармацыю і хто займаў у ВКЛ ключавыя дзяржаўныя пасады. Вядома, што XVI стагоддзе для ВКЛ — гэта эпоха вялікіх рэформ, якія стымуляваліся рэфармацыйным рухам і ўмацоўвалі дзяржаўны суверэнітэт краіны: аграрная рэформа (1557-1569), так званая "валочная памера", судова-адміністрацыйная рэформа (1564-1566), якая цэнтралізавала і палітычна стабілізавала дзяржаву, стварыла (як падкрэслівае І. Юхо) самую сучасную ў Еўропе судовую сістэму і прававую тэорыю, заканадаўства. Прыкладам з'яўляюцца тры Статуты — 1529, 1566 і 1588 года. Абараняючы незалежнасць, беларускія і літоўскія магнаты-кальвіністы "далі бой" польскім феодалам, якія імкнуліся гранічна абмежаваць дзяржаўны суверэнітэт ВКЛ на Люблінскім сойме (1569). На жаль, Мікалая Радзівіла Чорнага ўжо не было з імі. Аднак дзякуючы Валовічу, Радзівілу Рудому і іншым, ВКЛ захавала некаторыя істотныя атрыбуты сваёй незалежнасці: урад, войска, казна, заканадаўства, адміністрацыю, дзяржаўную — беларускую — мову. Праз некаторы час, дзякуючы тым жа магнатам, узнавіў сваю працу і сойм ВКЛ. Статутам 1588 былі нейтралізаваны некаторыя іншыя абмежаванні дзяржаўнага суверэнітэту ВКЛ.

Выпрацаваная пад уплывам Адраджэння і Рэфармацыі ідэя беларускага суверэнітэту прайшла доўгі і пакутлівы шлях, стала самай актуальнай ідэяй нашага часу.

С. ПАДОКШЫН,
доктар філасофскіх навук

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Казка пра Леніна, якога іншы раз называлі Леніным, і ён не прычыў, а цяпер рашуча патрабуе, каб не забывалі ставіць кропкі над "ё".

З усіх утапічных бальшавіцкіх ідэй ацалець давялося адзінай ідэяй — утворана моўная павязь людзей пад агульным назовам беларуса-расейцы. Спатрэбца, ма-

быць, гады і гады, каб нас развялі і туды і сюды.

● Бачым па пунктах шклары, не ўсё ў краіне нармальна — прымаюць з-пад вадкіх тавараў зрэзчас і выбіральных.

● Кожны ведаў, што зямля пачынаецца з Крамля, гэта быў агульны сімвал веры. Ды

аднойчы ў Крамлі прагрыме-ла: "Віскулі" — і ўсцаўся ранак новай эры. Узыход з далёкае вярсты? Стрэл "Аўроры"? Каб не халасты.

● Міністр паслаў на Захад сына. Маўляў, падвучыцца, лайдак, пабачыць белы свет "за так" — і вернецца назад Скарынай. Але з начальніка-га сына ці атрымаецца Скары-

на? Зусім не з міністрскіх генаў прырода лепіць часам геныяў. Міністры самі гэта знаюць... і ўсё-ткі дзетка у шлях збіраюць.

● — Вуй, мафіёзы мяне ракетнулі..

● Чулі, любя, чулі? Новае запаноўвае ў мове, калі гэтак галосіць бабулі.

● Кажаш, доля праўды гэта мала — паўдарогі, паўнадеі, паўнапала, а калі хлусня раскіне фалды, не праўды і з палавінай праўды? Праўда, браце, не ступень ці мера, праўда — перакананасць і

вера, праўда як раса на чыстай гронцы — і ў кроплі адаб'ецца сонца.

● На сімпозіуме гаварылі аб народных асновах паззіі, танца, дойдства, музыкі. Усе размаўлялі на родных мовах, беларусы — на БССРайскай — рускай.

● Адна маладая панна марыла пра блакітную ванну. Дасюль пакутае панна, што мара здзейснілася так рана. Трэба было, лічыць панна, марыць пра мармуровую ванну. Як жа нам не хапае тавараў, пра якія можна толькі марыць!

ЗАСНАВАЛЬНІКІ:

Саюз беларускіх
пісьменнікаў
і Міністэрства
культуры
і друку Рэспублікі
Беларусь

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі

Х.Дунец	(1932-35)
І.Гурскі	(1935-41)
А.Куляшоў	(1945-46)
М.Горцаў	(1947-49)
П.Кавалёў	(1949-50)
В.Вітка	(1951-57)
М.Ткачоў	(1957-59)
Я.Шарахоўскі	(1959-61)
Н.Пашкевіч	(1961-69)
Л.Прокша	(1969-72)
Х.Жычка	(1972-76)
А.Асіпенка	(1976-80)
А.Жук	(1980-86)
А.Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар

Мікола ГІЛЬ

РЕДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ
Міхась ЗАМСКІ
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ
Жана ЛАШКЕВІЧ
Алесь МАРЦІНОВІЧ
Барыс ПЯТРОВІЧ, першы намеснік галоўнага рэдактара
Юрась СВІРКА
Віктар ШНІП, намеснік галоўнага рэдактара

АДРАС РЕДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарава, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі --- 332-461
намеснікі галоўнага рэдактара --- 332-525, 331-985
аддзель: публіцыстыкі --- 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі --- 331-985
літаратурнага жыцця --- 332-462
крытыкі і бібліяграфіі --- 332-204
пазіі і прозы --- 332-204
музыкі --- 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання --- 332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў --- 332-462
навін --- 332-462
мастацкага афармлення --- 332-204
фотакарэспандэнт --- 332-462
бухгалтэрыя --- 268-640

Пры перадруку просьба
спасылацца на "ЛІМ".

Рукапісы рэдакцыя
не вяртае і не рэцэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа
не супадаць з думкамі
і меркаваннямі аўтараў
публікацый.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра «ЛіМа»
Апаратныя сродкі і тэхнічная
падтрымка — фірма
«Дайнова»

Выходзіць раз на тыдзень
па пятніцах

Друкарня

"Беларускі Дом друку",
(г.Мінск, пр. Ф.Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 10979.
Нумар падпіскан 18. 5.1995 г.

ЗАКАЗ 1547
Д 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12